

6996 t/m 7003
STRICKER, B.H.
1994

Stricker B. H. - De praehelleense ascese. OMRL 1967 XLVIII : 44-55. • Dans les prescriptions alimentaires et hygiéniques de Pythagore nous retrouvons des éléments de rites d'abstinence et d'ascèse orientaux. Cependant, le pythagorisme connaissait aussi des règles qui sortent du cadre oriental (à suivre).

Stricker B. H. - De praehelleense ascese (Vervolg). OMRL 1968 XLIX : 18-39. • Prescriptions d'hygiène, de sobriété et d'abstinences diverses chez les Égyptiens, les Juifs et les Phéniciens (à suivre).

Stricker B. H. - De praehelleense ascese : § 6 : *(AGNEI/A. OMRL 1969 L : 8-16. • Suite de la revue des prescriptions d'hygiène dans le monde antique (cf. APh XXXIX 239 & XLI 692).

De religieuze

[43-10890]

Stricker B. H. - De praehelleense ascese. OMRL 1971 LII : 54-70. • Dans les religions égyptienne et judaïque ainsi que dans les rites de l'antiquité classique, l'abstinence alimentaire et sexuelle remplace, en tant qu'arrêt temporaire des fonctions vitales, le sacrifice ; elle est toujours en rapport avec l'idée de la mort. La suppositio (U(PALLAGH/)) et la permutatio sacrificii sont d'autres formes de la même pensée (à suivre).

~~De~~ onthouding

[44-09663]

Stricker B. H. - De praehelleense ascese (Vervolg). OMRL 1974 LV : 129-197. • Le sacrifice et ses différentes formes, circoncision et sacerdoce (pour la partie précédente de l'article, cf. APh XLIV p. 712).

het offer

[49-11523]

Stricker B. H. - De praehelleense ascese (Vervolg). OMRL 1976 LVII : 299-333. • Le symbolisme du soleil et les rites de purification dans les mondes égyptien, juif, hellénique et chrétien.

de liturgie

[49-11524]

Stricker B. H. - De praehelleense ascese. Vervolg. OMRL 1980 LXI : 209-251. • Votum, nuncupatio et serment dans le monde gréco-romain et chez les peuples d'Orient (cf. APh XLIX N° 11523) & (cf. APh XLIX N° 11524).

[51-11160]

OMRL = oudheidkundige mededelingen van de Rijksuniversiteit Leiden

g GB 05053

Stricker, B.H. De praehelleense ascese. 1983

Supplement - deel LXIV p 1-40

Kel. H. H. H. H. H.

id De bede

Suppl 1984 64 p 1-60

id De ascese

Suppl 1989 69 p 1-40

7003

OUDHEIDKUNDIGE MEDEDELINGEN

deel LXIV, Supplement, 1983

Het Nazireaat

§ 38 De staat van Naziraeër werd aangenomen bij gelofte²⁷⁵². Deze gelofte verschilde formeel niet van de in het voorgaande reeds besprokene, onderscheidde zich daarvan echter materieel. Haar inhoud bestond uit drie stereotype onthoudingen. De Naziraeër moest 1° alle contact met het dode lichaam vermijden. Hij mocht 2° zijn hoofdhaar niet afscheren, en hij mocht 3° geen wijn of sterke drank drinken. Deze onthoudingen behoorden onverbrekkelijk bij elkander. De Naziraeër moest haar alle gelijkelijk in acht nemen.

De term נזיר is passief participium, afgeleid van het werkwoord נזר, dat, naar de klankwetten beoordeeld, identiek is met het Arabische werkwoord *naḏara*, „beloven”, „een gelofte afleggen”. In deze betekenis bezigt het Hebreeuws echter het werkwoord נדר, dat het aan het Aramees ontleend kan hebben; in welke taal de consonant *d* van het oer-Semietisch en Arabisch als *d* en niet, als in het Hebreeuws, als *z* optreedt. De betekenis van נזר in het Hebreeuws is „afschieden”. In deze betekenis gebruikt, moet het werkwoord denominatief zijn, afleiding van juist het substantief נזיר, „Naziraeër”. Het geraakte in de latere periode buiten omloop.

De reden dezer zonderlinge verschuiving moet gezocht worden in de ontwikkeling van het Nazireaat. De eenvoudigste verklaring van de term נזיר is wel deze, dat hij oorspronkelijk de bij gelofte geschonkene, de oblaat, betekende. Kinderen, die op deze wijze aan God en zijn heiligdom vervielen, herkregen hun vrijheid, wanneer zij eenmaal in hun eigen levensonderhoud konden voorzien, maar kozen daarna veelal voor de geestelijke staat. Een goed voorbeeld ware Samuel, door zijn moeder bij gelofte aan Jahwe toegezegd, in diens heiligdom opgegroeid en in het latere leven profeet²⁷⁵³. De נזיר, de „beloofde” of voorwaardelijk geschonkene, was verwant met de נזין, de onvoorwaardelijk „geschonkene”, en met de נביא, de door Jahwe „geroepene”, de profeet. Het Nazireaat ontwikkelde zich in een geheel eigen richting, kunnen wij veronderstellen, werd opengesteld voor ook anderen dan alleen oblaten, en de binding met de gelofte ging vroegtijdig verloren.

§ 39 De Zonnegod wordt verontreinigd door de aanblik van het lijk. Dit mocht hem dan ook niet worden getoond²⁷⁵⁴, maar moest worden begraven²⁷⁵⁵. De god zelf stelde de zede van

²⁷⁵² Zie noot 3046.

²⁷⁵³ Vgl. Flav. Jos., Antiq., V 347.

²⁷⁵⁴ Joden: Theophrast., De Pietat., fr. 13 (Pötscher); Flav. Jos., Bell. Jud., IV 382-383. Grieken: Ps.-Phocylid., Sentent., 100-101; Schol. in Hom., Odyss., V 2; Lexic. Sud., sub voce Ἀκηδής. Romeinen: Paul., Sentent., I 21, 4. De goden allen: Eurip., Hippol., 1437-1438; Aelian., Var. Hist., fr. 11 (Hercher); Schol. in Eurip., Alcest., 22.

²⁷⁵⁵ Egyptenaren: Stob. Herm., XXIII 67 (περιστέλλειν, mummificeren). Joden: Deut., XXI 23; Jerem., XVI 6; Tob., I 17-19, II 4-8, XII 12; Siracid., XXXVIII 16 (περιστέλλειν); Flav. Jos., Contr. Apion., II 211; Idem, Bell. Jud., IV 317, 331-332, 382-383; Mišn., Sanhedr., VI 5; enz. Grieken: Hom., Odyss., XI 72-73; Aelian., Var. Hist., V 14;

het begraven in ²⁷⁵⁶ door haar bij middel van boden, volgens de Egyptenaren een valk ²⁷⁵⁷, volgens de Joden twee raven ²⁷⁵⁸, aan de mens te openbaren. Op het aan de zonnegod Apollo gewijde eiland Delus werd in het geheel niet begraven ²⁷⁵⁹. Ook de mens mocht niet met een lijk in aanraking komen ²⁷⁶⁰; alleen reeds de aanwezigheid in het sterfhuis verontreinigde ²⁷⁶¹. Het opgraven van een reeds ter aarde besteld lijk was doodzonde ²⁷⁶². Men begroef het kind, wanneer overleden, voor zonsopgang ²⁷⁶³, en deed dit, om der wille van de reinheid, later ook de volwassene ²⁷⁶⁴. De door de rechter ter dood veroordeelde werd bij dag, doch eerst op het ogenblik van zonsondergang geëxecuteerd ²⁷⁶⁵. De Zonnegod is essentie, het lijk materie ²⁷⁶⁶. De essentie wordt door de materie, de ziel door het lichaam verontreinigd ²⁷⁶⁷.

Lexic. Sud., sub voce Ἀκηδής; Schol. in Sophocl., Antig., 255; enz. Romeinen: Serv., Comment. in Vergil., Aen., VI 176. Germanen: Egils Saga Skallagrímssonar, 80, 81.

²⁷⁵⁶ Isocr., Or., XII 169, vgl. IV 55.

²⁷⁵⁷ Plut., De Is. et Osir., 51; Aelian., De Nat. Anim., II 42; Porphy., De Abstin., IV 9. Vgl. B.H. Stricker, De Geboorte van Horus, Leiden, 1963-1982, blz. 233, noot 2284-2286.

²⁷⁵⁸ Twee reine vogels: Midr. Tanhūm, Berēš., 10 (ed. Stettin). Een raaf: Pirq. Rabb. Eliez., 21. Vgl. Quran, V 34; en zie noot 1724.

²⁷⁵⁹ Herod., Hist., I 64; Thucyd., Hist., I 8, III 104; Diod. Sic., Bibl. Hist., XII 58, 6-7. Vgl. Callim., Hymn., IV 276-277; Pausan., Graec. Descr., II 27, 1.

²⁷⁶⁰ De leek: zie noot 575, 576, 3130-3134. — De priester, Joden: Levit., XXI 1-11; enz. Grieken: Porphy., De Abstin., II 50. Romeinen: Senec., Dial., VI 15, 3; Gell., Noct. Att., X 15, 24; Serv., Comment. in Vergil., Aen., III 64, VI 176, XI 76, 143. — De keizer, Romeinen: Tacit., Ann., I 62; Dio Cass., Hist. Rom., LIV 28, 3-4, 35, 4, LVI 31, 3, LX 13, 3.

²⁷⁶¹ Egyptenaren: vgl. Asclep. Herm., 24; Diod. Sic., Bibl. Hist., I 84, 2. Joden: Numer., XIX 14. Grieken: Eurip., Alcest., 22; Aelian., fr. 11 (Hercher). Romeinen: Serv., Comment. in Vergil., Aen., I 329, III 64; zie noot 2966.

²⁷⁶² Ps.-Phocylid., Sentent., 100-101; Paul., Sentent., I 21, 4.

²⁷⁶³ Grieken: Heraclit., Quaest. Homer., 68; Schol. in Hom., Odys., V 1; vgl. Callim., Anthol. Palat., VII 517. Romeinen: Senec., Dial., IX 11, 7, X 20, 5; Serv., Comment. in Vergil., Aen., XI 143. Orpheus, door de Bacchanten bij zonsopgang verscheurd: Eratosth., Catast., 24.

²⁷⁶⁴ Grieken: Solon, Leg., fr. 109 (Ruschenbusch); Lys., fr. I 4 (Thalheim); Plat., Leg., 947c, 960a (heiligheid der stad, waartoe: Talm. Babl., Bāb. Qamm., 82b; Mass. Āb de Rabb. Nāt., IV 5, XXXV 2; noot 2225); Demetr. Phaler., fr. 135 (Wehrli); Menandr. Laod., Comment. I de Encom., p. 363, 18-19 (Spengel); Julian. Apost., Epist., 77 (Hertlein); Idem, Cod. Theodos., IX 17, 5; Schol. in Hom., Odys., V 2. Romeinen, lijkverbranding: Donat., Schol. in Terent., Andr., I 1, 81 (p. I 72, Wessner); Serv., Comment. in Vergil., Aen., V 1, VI 224, XI 143; vgl. Paul., Sentent., I 21, 1 (lijkoverbrenging). Tot vermindering van onkosten, de armen: Martial., Epigr., VIII 75, 9-10; Fest., De Verb. Signif., sub voce Vespae et Vespillones (p. 506, Lindsay). Tot vermindering van publiciteit: Dionys. Halic., Antiq. Rom., IV 40, 5; Tacit., Ann., XIII 17. Vgl. Eurip., Troad., 446.

²⁷⁶⁵ Joden: Talm. Babl., Mō. Qāt., 14b; ibid., Sanhedr., 46b. Grieken: Plat., Phaed., 61e, 89c, 116c; Olympiod., Comment. in idem, I 17. Vgl. B.H. Stricker, Legis Actio Sacramento, Amsterdam, Oxford, New York, 1981, blz. 51, noot 450.

²⁷⁶⁶ Zie noot 3214.

²⁷⁶⁷ Egyptenaren: Heliod., Aethiop., II 25. Joden, behalve noot 2765: III Bar., VIII 4-5; Flav. Jos., Bell. Jud., II 148; Midr. Ps., XIX 12. Waartoe: Numer., XIX 14; Mišn., Ahil., IX 7, 8, 12, 14, XII 2, 5, XIV 5, 6. Indiërs: Manusmṛti, IV 142. Grieken, behalve noot 3194: Orig., Contr. Cels., VI 73; B.H. Stricker, De Overstroming van de Nijl, Leiden, 1956, blz. 20, noot 227. Romeinen: Plin., Nat. Hist., II 46. Zonsverduistering, Egyptenaren: Pottenbakkersorakel, P 2, 6-7, 47-48, P 3, 17-18 (naar L. Koenen, Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphie, deel II, Bonn, 1968, blz. 178-209. Joden, Romeinen: De Overstroming van de Nijl, blz. 20, noot 229. Zie noot 3034, hieronder. Het leerstuk dezer verontreiniging ontkend, Joden: Testam. XII Patriarch., XII 8, 3; Cod. VII Nağ' Hammādī, p. 101, 31-32; vgl. Habak., I 13. Syriërs: Afrahaṭ, Taḥwejjāṭ, XXIII 61 (Parisot). Indiërs: Manusmṛti, IX 318, X 103-105; Nāradaśmṛti, XVIII 18; Vāsiṣṭhadharmaśāstra, XXVII 9. Grieken: Diog. Laert., Vit. Philos., VI 63; Nemes., De Nat. Hom., 174. Romeinen: Tertull., De Spectac., 20.

De onreinheid door beroering van het dode lichaam trof het hoofd van de Naziraeër²⁷⁶⁸ en niet diens hart. Op zijn hoofd lag de נזר Gods²⁷⁶⁹. Het hoofd was symbool van de zon en genoot bij de Egyptenaren goddelijke verering²⁷⁷⁰. De Zonnegod, die op het ogenblik der schepping of bij zijn opgang in de morgen uit het oerwater verrijst, wordt door hen afgebeeld als hoofd, zich verheffend boven een op het water drijvende lotusbloesem²⁷⁷¹. Het lichaam, de materie, zegt de schrijver Jamblichus, is gelijk te stellen met slijk. Het feit, dat de Zonnegod opgaat „gezetten op een lotus, beduidt (zijn) verhevenheid boven het slijk, hetwelk (hij) volstrekt niet beroert, en wijst op redelijke (voερός) en verlichte (ἐμπύριος) heerschappij”²⁷⁷². Tot teken van rouw smeerden de Egyptenaren zich het hoofd met slijk in, en zij bleven aldus tot aan de begrafenis, twee en zeventig dagen later²⁷⁷³. Zij gebaarden als de zon voor haar opgang, nog onder de horizon, en vatten de rouwperiode op als embryonaal. Het ogenblik der begrafenis volgde als dat der (weder)geboorte. Het dode lichaam is als slijk symbool van het kwaad²⁷⁷⁴, van het ontbreken van deugd.

De zon met haar stralen is als het hoofd met zijn haren²⁷⁷⁵. De haren van de zon zijn van goud; de zon heet χρυσόκομας, *auricomus*²⁷⁷⁶. De leeuw, haar heilig dier, heeft een gelaat rond als zij, met vurige ogen en daaromheen op stralen gelijkende haren²⁷⁷⁷. Heracles, de zonnegod, verkeerde drie dagen in de buik van een walvis en verloor daarin zijn haren²⁷⁷⁸. De Egyptenaren vereerden de zon in de gestalte van een beeld, welks hoofd ter rechterzijde behaard, ter linkerzijde kaalgeschoren was; daarmee aanduidend, dat de zon over de helft van haar baan zichtbaar, over de helft onzichtbaar is²⁷⁷⁹. Sommigen hunner was κεφαλῆς ἡμίτομον, de helft van het hoofd, tot god²⁷⁸⁰; d.w.z. de dag en de zomer, of ook de nacht en de

²⁷⁶⁸ Numer., VI 9, 11; *ibid.*, VI 12 (LXX); Phil. Jud., De Agric., 175. De rede: Phil. Jud., Leg. Alleg., I 17; *Idem*, Quod Deus, 89. De ziel: Phil. Jud., De Agric., 176; *Idem*, De Fug., 115. De rede is in het hoofd of in het hart vervat: Phil. Jud., Quod Deter., 90; *Idem*, De Poster. Cain., 137; *Idem*, Quaest. in Exod., II 33, 100 (tempel); vgl. Philostr., Vit. Apollon., VIII 7, 6. In staat van onreinheid het hoofd van zijn medemens niet beroeren, Indiërs: Mahābhārata, XIII 107, 35. Zijn medemens bij de hoofdharen vastgrijpen, dodelijke belediging: *ibid.*, VII 165, 120, 166, 23, 32, 167, 32. Zie noot 2578.

²⁷⁶⁹ Numer., VI 7. Het hoofd, heilig: Numer., VI 11; Athen., Dipnos., 66c. Het hoofd, symbool der individualiteit, zie noot 1350. Het hoofd, essentie van het individu: B.H. Stricker, Het Oude Verbond, Amsterdam, Oxford, New York, 1984, blz. 68, noot 613. Het hoofd des Nazireeë: Numer., VI 9, 18, bis.

²⁷⁷⁰ Athanas., Contr. Gent., 9. Zie noot 2780; K. Parlasca, Mumienporträts und Verwandte Denkmäler, Wiesbaden, 1966, pl. 32,3, 33,3, 35,1. Perzen: Sad Darband Huš, XXVI 4. Indiërs: Śatapathabrāhmaṇa, II 6, 3, 14-17. Het hoofd god, de leden materie: Phil. Jud., Quast. in Exod., II 33; Het Oude Verbond, blz. 25, noot 159, blz. 64-70, noot 567-625. Zon en hoofd identiek: Macrobi., Sat., I 19, 14; De Geboorte van Horus, blz. 120, afb. 22c.

²⁷⁷¹ Dodenb., LXXXI, vignette; De Geboorte van Horus, blz. 411, afb. 60.

²⁷⁷² Jambl., De Myst., VII 2. De Indiërs noemen de lotus *pañkaṅga*, „uit het slijk geboren”.

²⁷⁷³ Diod. Sic., Bibl. Hist., I 72,2, 91,1.

²⁷⁷⁴ Slijk, embryonale bouwstof: Ps.-Callisth., Vit. Alex. Magn., III 17, 39; De Geboorte van Horus, blz. 440-443, §98.

²⁷⁷⁵ Egyptenaren: vgl. Pap. III Chester Beatty, recto, III 3. Grieken: Philostr., Epist., 16 (p. 349, Kayser); *Idem*, Vit. Apollon., VII 36 (ἀμβροσίαί χαίρες). Indiërs: Mahābhārata, XII 328, 43. De zonnestraling, baard Gods, Syriërs: Macrobi., Sat., I 17, 67-68.

²⁷⁷⁶ Orph., Hymn., XXXIV 9 (Abel); Cornut., Theol. Graec., 32 (p. 66, 20, Lang); Macrobi., Sat., I 17, 47; Martian. Capell., De Nupt. Philol. et Merc., I 12-13.

²⁷⁷⁷ Horapoll., Hierogl., I 17. Vgl. Julian. Apost., Or., V 167b, 168b.

²⁷⁷⁸ Lycophr., Alex., 33-37, met scholia; Sext. Empir., Adv. Math., I 255.

²⁷⁷⁹ Macrobi., Sat., I 21, 14.

²⁷⁸⁰ Lucian., Jup. Trag., 42.

winter. De Grieken vereerden Cairus, de gepersonifieerde Tijd, in de gestalte van het Egyptische beeld, met het hoofd ten halve behaard²⁷⁸¹. De Zonnegod is het scheppen als het ware tot taak²⁷⁸². Hij heeft door zijn straling de wereld geschapen²⁷⁸³, hij houdt haar door zijn straling in stand²⁷⁸⁴. Voor het voortbestaan der wereld is het noodzakelijk, dat de straling nimmer onderbroken wordt²⁷⁸⁵. De god heet daarom ἀκερσεκόμης, ἀκειρεκόμης, „ongesneden van haar”²⁷⁸⁶. De laurier is hem heilig; welke boom zijn bladeren nimmer afwerpt²⁷⁸⁷. De haren van het Egyptische beeld, ter linkerzijde, waren bekort, doch niet verwijderd; zij waren als symbolen van wedergeboorte potentieel aanwezig²⁷⁸⁸. Als van de Zonnegod de stralen het scheppend vermogen, symbolizeerden de haren des mensen diens deugden²⁷⁸⁹. Het leerstuk betreffende de instandhouding der wereld door permanente schepping neemt in de antieke godsdiensten een plaats in, te groter naarmate de natuurwetten minder zijn onderkend²⁷⁹⁰. Men vindt het terug, niet zozeer in het Christendom als wel in de Islaam²⁷⁹¹.

Aan de Zonnegod plachten νηφάλια opgedragen te worden²⁷⁹², plengingen van water,

²⁷⁸¹ Posidipp., Epigr., fr. 23 (Schott); Callistr., Ecphr., 6; Himer., Or., XIII 1; Cedren., Hist. Compend., p. 322c; Tzetz., Chil., VIII 428-434; Phaedr., Fab., V 8; vgl. Auson., Epigr., XXXIII.

²⁷⁸² Egyptenaren: Corp. Herm., XI 12-13. Joden: Phil. Jud., Leg. Alleg., I 5.

²⁷⁸³ K. Preisendanz, Papyri Graecae Magicae, Leipzig en Berlijn, 1928-1931, no. XIII 144-145, 450; De Geboorte van Horus, blz. 406-412, §89.

²⁷⁸⁴ Corp. Herm., XVI 8; Julian. Apost., Or., IV 132c, 133c, 139c, 141a. Vgl. Pyr., 486d; Phil. Jud., De Provid., II 49 (Hadas-Lebel).

²⁷⁸⁵ Corp. Herm., XI 14, XVI 10 (πυκνός, ἀδιάλειπτος), XVIII 3 (ἀκάματον πνεῦμα); Stob. Herm., XXIII 34 (ἀκοπίαστος); Marc. Anton., In Sem. Ips., XII 30; Plotin., Enn., II 3, 18, III 5, 2, VI 9, 9; Jambl., De Myst., I 9 (συνεχής); Julian. Apost., Or., IV 146a (ἀθρόος); Viĭtakhā-i-Zātspram, XXI 4. Om deze reden mocht de Joodse hogepriester zijn kleeft niet inscheuren: Levit., X 6, XXI 10; B. H. Stricker, De Maat der Dingen, Amsterdam, Oxford, New York, 1976, blz. 32, noot 233, blz. 35, noot 267 (Het naadloze gewaad ook in Ragnars Saga Lögbrókar, 15). God, niet te scheiden van zijn werking: Corp. Herm., XI 12-13.

²⁷⁸⁶ Macrob., Sat., I 17, 47: ἀκερσεκόμης, *quod numquam radii possunt a fonte lucis avelli*. Zo reeds: Hom., II., XX 39; Idem, Hymn. III, in Apoll., 134; Hesiod., fr. 60 (Merkelbach-West); Pind., Pyth., III 14; Cornut., Theol. Graec., 32 (p. 66, 20, Lang); Philostr., Epist., 16 (p. 349, Kayser); vgl. Ovid., Trist., III 1, 60. Betrokken op de eeuwige jeugd: Cornut., Theol. Graec., 32 (p. 67, 1-2, Lang); Ovid., Metam., I 564.

²⁷⁸⁷ Callim., Jamb., fr. 194, 23 (Pfeiffer); Diod. Sic., Bibl. Hist., I 17, 4-5; Phil. Jud., Quaest. in Genes., IV 1; Plut., Quaest. Conviv., VIII 4, 2; Cornut., Theol. Graec., 32 (p. 68, 11-13, Lang); Ovid., Metam., I 564-565; Fest., De Verb. Signif., sub voce Laureati (p. 104, Lindsay); Serv., Comment. in Vergil., Bucol., VIII 12; Isid. Hispal., Etym., XVII 7, 2. Zo ook: Theophrast., Hist. Plant., I 9, 3; Plin., Nat. Hist., XVI 79. De brenger van goede tijding hecht een laurierkrans aan zijn speer: Plut., Pomp., 41. Altijd-groene bomen in Egypte: Hellan., fr. 54 (Jacoby); Theophrast., Hist. Plant., I 9, 5; Varr., De Re Rustic., I 7, 6; Plin., Nat. Hist., XV 46, XVI 81. Hetzelfde te Upsala, in Zweden: Adam Bremens., Gest. Hammaburg. Eccles. Pontif., schol. 138. Vgl. Tertull., De Idolatr., XV 11; Oudh. Med., N.R., deel XXV, Leiden, 1944, blz. 70, noot 1.

²⁷⁸⁸ Zie noot 3141, 3148.

²⁷⁸⁹ Phil. Jud., Quod Deus, 88-89. Het hoofd, idem: Philostr., Vit. Apollon., VIII 7, 6; Dēnkart, III 213. De heilige haardos, de ἱερὸς πλόκαμος, van de priesteres der godin Cybele: Rhian., Anthol. Palat., VI 173, 2. De *nimbus*, attribueert Gods: Serv., Comment. in Vergil., Aen., II 590, 616; aureool der Christelijke heiligen: vgl. B. H. Stricker, De Ark des Verbonds, Amsterdam, Londen, 1971, blz. 8, noot 33. De tonsuur is van heidense oorsprong en verving de krans als symbool van volmaaktheid, τελειότητος δείγμα: Lyd., De Mensib., IV 67. De zon zelf, krans: Preisendanz, Papyri Graecae Magicae, no. XXXVI 217; vgl. Corp. Herm., XVI 7.

²⁷⁹⁰ Egyptenaren: Corp. Herm., XI 12-14, 17, XIV 3, XVI 10, 19; Asclep. Herm., 20, 29; Stob. Herm., V 2. Joden: Phil. Jud., Leg. Alleg., I 5-6. Kritisch: Idem, De Provid., I 6 (Hadas-Lebel); Galen., De Us. Part., XI 14.

²⁷⁹¹ A. J. Wensinck, The Muslim Creed, Cambridge, 1932, blz. 75-76, 188-189, enz.

²⁷⁹² Polem. II., fr. 42 (Müller).

melk of honing. De Grieken brachten geen wijn op de altaren van de Zonnegod, „in de overtuiging, dat de god, die het al omvat en uiteenhoudt, en gedurig rondom de wereld trekt, van dronkenschap vrij moet zijn”²⁷⁹³. „De Zonnegod zal zijn grenzen²⁷⁹⁴ niet overschrijden. En zo niet, de Erinyen, helpers van Dice²⁷⁹⁵, zullen hem weten te vinden”²⁷⁹⁶. „Alle dingen blijven onbewogen en zijn eeuwigdurend (ἀειγενής), omdat de zon in haar baan nimmer tot stilstand komt”²⁷⁹⁷. „Ware de zon slechts een klein ogenblik onachtzaam²⁷⁹⁸ en verwaarloosde haar taak, niets wederhield de hemel, de aarde en de zee geheel te gronde te gaan en deze schone en welgelukzalige wereld in de meest afzichtelijke en jammerlijke chaos te vervallen”²⁷⁹⁹. „Kwam de zon slechts een weinig naderbij, zij zou alles verschroeien; verwijderde zij zich een weinig te zeer, zij zou alles door de koude doen bevriezen”²⁸⁰⁰. Onthouding van wijn in de zonnecultus was derhalve eerbetoon aan de god in diens functie van hoeder der wereldorde²⁸⁰¹.

Onder de Naziraeërs vertoont een enkele individuele trekken van verwantschap met de Zonnegod. Dat is Simson. Slechts hij, maar hij dan ook zeer opvallend. Van het vele, dat door de commentatoren der vorige generaties over deze verwantschap is geschreven, heeft slechts weinig de toets der kritiek kunnen doorstaan; hetgeen maant tot soberheid. Het Naziraeërs was ouder dan Simson, want reeds voor diens geboorte was bepaald, dat hij Naziraeër zou worden²⁸⁰². De trekken, die hem met de Zonnegod verbinden, ontbreken bij de latere Naziraeërs. Dat hij hen aan het Naziraeërs ontleende, kan zonder meer dus niet worden verondersteld. Zij vinden veeleer hun verklaring in locale omstandigheden. Op slechts drie kilometer gaans van Simson's geboortedorp lag בית-שמש, Beth-Semes, een zonneheilgdom²⁸⁰³. De identiteit van Jahwe en de Zonnegod was in de tijd der Richteren waarschijnlijk nog aanvaarde leer²⁸⁰⁴. Aan de Zonnegod ontleende Simson zijn naam²⁸⁰⁵. Als de Zonnegod met diens zeven stralen²⁸⁰⁶ droeg hij zijn hoofdhaar gescheiden in zeven lokken²⁸⁰⁷. Een zijner opvallende daden, de vernietiging van de tarweoogst der Philistijnen door vossen met

²⁷⁹³ Phylarch., fr. 25 (Jacoby). Zie noot 1722.

²⁷⁹⁴ Tekst: μέτρα, ὅροι.

²⁷⁹⁵ De gepersonifieerde Gerechtigheid.

²⁷⁹⁶ Heraclit., fr. 52 (Marcovich).

²⁷⁹⁷ Jambl., De Myst., VI 7. Zo reeds Plat., Theact., 153, c-d.

²⁷⁹⁸ Tekst: ἀμελείν.

²⁷⁹⁹ Dio Chrysost., Or., III 75. Zo de mythe van Phaëthon; vgl. Artemid., De Somn. Interpr., II 36.

²⁸⁰⁰ Dio Chrysost., Or., III 79.

²⁸⁰¹ Voor de Indiërs: Rgveda, I 105, 16.

²⁸⁰² Richt., XIII 5, 7. Velen waren hem voorgegaan: Epiphan., Panar., XXIX 5, 7.

²⁸⁰³ Als בית-שמש in Joz., XIX 41.

²⁸⁰⁴ De Ark des Verbonds, blz. 24, noot 110-119.

²⁸⁰⁵ Vgl. Talm. Babl., Söt., 10a; en Flav. Jos., Antiq., V 285.

²⁸⁰⁶ Orac. Chald., fr. 194 (Des Places); Julian. Apost., Or., V 172d; Procl., Comment. in Platon. Tim., p. I 34, 21 (Dichl); Rgveda I 105, 9, VIII 72, 16; Atharvaveda, VII 107, 1. Egyptenaren: Corp. Herm., I 9; Firm. Matern., De Err. Prof. Relig., VIII 2; Oudh. Med., deel XXXIV, Leiden, 1953, blz. 44, afb. 7; ibid., dit Supplement, blz. 58, afb. 6. De godin Š/h.t-'b.w, de „reine”, of de „zeven-stralige”, vgl. A. Erman en H. Grapow, Wörterbuch der Ägyptischen Sprache, Leipzig en Berlin, 1926-1953, deel IV, blz. 116, noot 19, blz. 117, noot 6. Zeven openingen van het hoofd: Jambl., Theol. Arithm., 50-51; De Geboorte van Horus, blz. 492, noot 6112.

²⁸⁰⁷ Richt., XVI 13, 19.

brandende fakkels aan de staarten gebonden in het gewas op de akker los te laten²⁸⁰⁸, kan geïnspireerd zijn door een praktijk in de zonnecultus. Op de negentiende april werden te Rome telkenjare ter ere der godin Ceres vossen met brandende fakkels aan de staarten in het circus losgelaten²⁸⁰⁹. Welke rol Ceres in deze zede ook speelde, het circus was heilig aan de Zonnegod²⁸¹⁰. De vroeg-Christelijke auteurs identificeren Simson vanwege zijn grote kracht met de Griekse Heracles²⁸¹¹. Van deze identificatie uitgaand schetsen genoemde commentatoren ook Simson als zonneheld, mythische veeleer dan historische figuur. De Hebreeuwse tekst verleent aan deze veronderstelling enige steun. Simson verliest zijn bovenmenselijke kracht, wanneer zijn hoofdharen afgesneden worden, en herwint haar, wanneer zij weder aangroeien²⁸¹²; hij heeft de vermogens van de Zonnegod zelf aangenomen. Helaas, het profiel van de zonneheld is in de antieke letterkunde noch scherp getekend, noch ook homogeen. Om zo verregaande conclusies te kunnen trekken als in het verleden getrokken zijn, zal men eerst over geheel nieuwe en betere parallellen moeten beschikken.

De parallellen voor het Nazireaat zelf zijn schaars en summier. Een groep personen in Egypte, aldaar terloops vermeld, liet het hoofdhaar ten halve groeien, schoor het ten halve af²⁸¹³. Bij de Libyers van het volk der Maxyes in het huidige Tunesië was dit de nationale haardracht: de rechterzijde van het hoofd begroeid, de linkerzijde kaalgeschoren²⁸¹⁴. De cynische wijsgeer Diogenes, afkomstig uit Sinope, Griekse kolonie op de Klein-Aziatische kust aan de Zwarte Zee, verscheen ten halve kaalgeschoren op een gastmaal te Athene²⁸¹⁵. Het beeld van de Zonnegod, hierboven beschreven²⁸¹⁶, was ongetwijfeld het model, waaraan de Egyptische haardracht was ontleend. Het is dus aan te nemen, dat de op genoemde wijze gekapte personen aan de Zonnegod heilig waren en, behalve in hun haardracht, ook in hun levenswijze aan zekere voorschriften waren gebonden.

§40 Wat over het Nazireaat bekend is, wordt uit drie tekstgroepen getrokken. De eerste dezer bestaat uit passages betreffende individuele Naziracërs in de historische en van voor de ballingschap daterende boeken Richteren en Samuel. De tweede bestaat uit het reglement van het Nazireaat, opgenomen in hoofdstuk VI van het boek Numeri, heden toegeschreven aan de Priestercodex en derhalve daterend uit de tweede helft van de vijfde eeuw v. Chr.²⁸¹⁷. De derde bestaat uit het tractaat Nazier in de Misjna en is uitvoeriger dan de beide voorgaande tezamen, maar ook van veel later datum; zijnde het einde van de tweede eeuw onzer jaartelling²⁸¹⁸. Deze

²⁸⁰⁸ Richt., XV 4-5.

²⁸⁰⁹ Ovid., Fast., IV 679-712. Vgl. de Griekse naam λάμπουρις voor de vos.

²⁸¹⁰ Tertull., De Spectac., 8; Coripp., Paneg. in Laud. Justin., I 338-339; Isid. Hispal., Etym., XVIII 28, 1.

²⁸¹¹ Euseb. (Hieron.), Chron., p. 11, 62a, 280 (Helm); Idem, Praep. Evang., X 9, 7; Filastr., Divers. Haeres., VIII 2; Augustin., De Civ. Dei, XVIII 19; Syncell., Chronogr., p. 163d.

²⁸¹² Richt., XVI 17, 19, 22; Flav. Jos., Antiq., V 312, 314. Zie noot 2788.

²⁸¹³ Lucian., De Mort. Peregr., 17; B. H. Stricker, Camephis, Amsterdam, Oxford, 1975, blz. 76-77, noot 675. Joden: vgl. Mišn., Makk., III 5. Grieken: vgl. Artemid., De Somn. Interpr., I 21. Bespotting: De Geboorte van Horus, blz. 33, noot 220; II Sam., X 4.

²⁸¹⁴ Herod., Hist., IV 191.

²⁸¹⁵ Diog. Laert., Vit. Philos., VI 33.

²⁸¹⁶ Zie noot 2779.

²⁸¹⁷ Rabbinalle commentaren: Midr. Sifr., in Numer., 22-38; Midr. Numer. Rabb., X 1-25.

²⁸¹⁸ Uitgave en commentaar: Die Mischna, Giessen, Berlijn, New York, vanaf 1912, deel III 4: M. Boertien, Nazir (Nasiräer), ibid., 1971.

drie groepen kunnen tot twee worden herleid, daar de tweede en derde nauw met elkander verwant zijn en zich daarin van de eerste onderscheiden. Zo vinden wij in de documenten historische gelaagdheid en verdelen haar in een ouder, beknopter, en een jonger, uitvoeriger deel. De periode der Babylonische ballingschap vormt de scheidslijn tussen beide.

Het oudere, voorexilische Nazireaat was dat der profeten Simson en Samuel. De bijbelse auteur behandelt hun daden en vermeldt de onthoudingen, waartoe zij verplicht waren, maar heeft niet de pretentie een systematische uiteenzetting van het Nazireaat te bieden. Hij schrijft voor lezers, die met de instelling vertrouwd waren en, anders dan wij moderneren, geen nadere toelichting behoeften. Simson wordt Naziraeër genoemd²⁸¹⁹. Zijn moeder onthield zich voor zijn geboorte van wijn²⁸²⁰. Hemzelf wordt deze onthouding niet toegeschreven²⁸²¹, maar hij liet zijn haren uitgroeien²⁸²². Hij vermeerderde anderzijds aanraking van het dode lichaam niet, schiep honing uit het lijk van een door hem gedode leeuw²⁸²³, ontdeed de door hem gedode bruiloftsgasten eigenhandig van hun klederen²⁸²⁴ en verdedigde zich tegen zijn vijanden met een vochtig ezelskinnebakken²⁸²⁵; in alle gevallen zonder zich, althans textueel, van de besmetting te reinigen. Samuel wordt niet als Naziraeër betiteld en de hem opgelegde onthouding betreft slechts de haren, dewelke hij niet mocht afscheren²⁸²⁶. Ondanks het zwijgen van de tekst houden de antieke commentatoren het erop, dat ook hij Naziraeër was²⁸²⁷. Niet allen doen dat; volgens sommigen was hij het niet²⁸²⁸. De mening dezer laatsten lijkt niet zozeer door historische als wel door systematische scrupule ingegeven. Zij projecteren op het voor-exilische Nazireaat de maatstaven hunner eigen post-exilische dagen²⁸²⁹.

Simson en Samuel waren πρωτότοκοι²⁸³⁰, eerstgeborenen. Beider moeder gold als onvruchtbaar tot op het ogenblik hunner geboorte²⁸³¹. De komst van Simson werd diens moeder aangezegd door een engel, ten huize of in het vrije veld²⁸³², en deze engel stelde de eis, dat het kind Naziraeër zou zijn vanaf de buik tot aan de dag zijns doods²⁸³³. Samuel werd van Jahwe afgesmeekt, in of voor de tempel²⁸³⁴. De moeder legde de gelofte af het kind na zijn geboorte aan Jahwe te zullen schenken, alle dagen zijns levens²⁸³⁵. Een engel, verschijnend op

²⁸¹⁹ Richt., XIII 5, 7, XVI 17.

²⁸²⁰ Richt., XIII 4, 7, 14.

²⁸²¹ Vgl. Flav. Jos., Antiq., V 285 (περί τὴν διαίταν σωφροσύνη).

²⁸²² Richt., XIII 5, XVI 17, 19; Flav. Jos., Antiq., V 285.

²⁸²³ Richt., XIV 9.

²⁸²⁴ Richt., XIV 19.

²⁸²⁵ Richt., XV 15-17.

²⁸²⁶ I Sam., I 11; Flav. Jos., Antiq., V 347.

²⁸²⁷ Mišn., Nāz., IX 5. Vgl. Siracid., XLVI 13 (vers. Hebr.); IV Qumrān, I Sam., I 22-23 (naar F. M. Cross, Bulletin of the American Schools of Oriental Research, deel CXXXII, Jeruzalem en Bagdad, 1953, blz. 15-26; kolom I, 3). Onthouding van wijn: I Regn., I 11 (LXX); Flav. Jos., Antiq., V 347.

²⁸²⁸ Siracid., XLVI 13 (vers. Graec.); Flav. Jos., Antiq., V 347 (vgl. 344); Mišn., Nāz., IX 5; Targ. Jon., in I Sam., I 11.

²⁸²⁹ Vgl. Mišn., IV 6, aanhef, met Sam., I 11.

²⁸³⁰ Epiphan., Panar., XXIX 5, 7.

²⁸³¹ Richt., XIII 2, 3; I Sam., I 2-8. Vgl. Johannes de Doper, Ev. Luc., I 7, 36.

²⁸³² Richt., XIII 3, 9.

²⁸³³ Richt., XIII 5, 7, XVI 17.

²⁸³⁴ I Sam., I 9, 12, 15.

²⁸³⁵ I Sam., I 11, 28.

gezichtsafstand van Beth-Semes aan een vrouw, die haar zoon Simson noemen zal, moet wel door de in dit heiligdom vereerde god gezonden zijn. Zoals Samuel kan Simson zijn geschonken, ook al bleef hij met zijn ouders in aanraking en bezorgden deze laatsten zijn huwelijk ²⁸³⁶. Juist de eerstgeborene kwam voor schenking in aanmerking. Deze was in beginsel aan Jahwe verschuldigd ²⁸³⁷ en werd hem oudtijds ook geofferd. De schenking, die voor dit offer in de plaats kwam, was op levensduur. Met het verlangen van de geschonkene zelf, gewoonlijk zuigeling, werd geen rekening gehouden.

De reconstructie van het voor-exilische Nazireaat wordt bemoeilijkt door het feit, dat de gegevens aangaande Simson en Samuel, hoewel aan elkander passend, elkander niet dekken. Simson was Naziraeër, maar volgens de tekst niet aan enig heiligdom verbonden. Samuel was aan een heiligdom verbonden, maar volgens de tekst niet Naziraeër. Reeds de Rabbijnen hebben met deze moeilijkheid te kampen gehad.

§41 In het heiligheidsgebied des tempels, naar de leer op het middelpunt der aardschijf gelegen ²⁸³⁸, werd de welgelukzalige oertijd in stand gehouden. De mens leefde in de oertijd met zijn medemens en met de overige schepselen in vrede. Er was geen doodslag, want men voedde zich met vruchten ²⁸³⁹. Men schoor zich de haren niet af, bij gemis aan werktuigen daartoe ²⁸⁴⁰. Men at wel druiven, maar er was geen wijnbouw ²⁸⁴¹. In overeenstemming daarmee was binnen de muren van het heiligheidsgebied alle doodslag verboden ²⁸⁴². Wapens ²⁸⁴³ en ijzeren voorwerpen ²⁸⁴⁴ mochten er niet worden binnengevoerd. Het afsnijden der haren, waartoe in de oudheid het mes en niet de schaar werd gebezigd ²⁸⁴⁵, was met doodslag gelijkgesteld, want in het heiligheidsgebied had het symbool kracht van realiteit ²⁸⁴⁶. Men mocht binnentreden in

²⁸³⁶ Richt., XIV 2-5, 10; vgl. I Sam., II 19.

²⁸³⁷ Zie noot 1527.

²⁸³⁸ De Geboorte van Horus, blz. 386, noot 4025-4033, blz. 396-406, §88.

²⁸³⁹ Zie noot 411, 413, 414.

²⁸⁴⁰ Postulaat; geen bewijsplaatsen.

²⁸⁴¹ Orph., fr. 154 (Kern); Moschion Trag., fr. 6, 24-25 (Nauck).

²⁸⁴² Egyptenaren: H. Junker, Das Götterdekret über das Abaton, Wenen, 1913, blz. 22 (§7, 45), 31 (§7, 25); De Geboorte van Horus, blz. 384, noot 3972; noot 1822, 2604, hierboven. Joden: Flav. Jos., Bell. Jud., IV 201, V 10, 18. Arabieren: A. J. Wensinck, A Handbook of Early Muhammadan Tradition, Leiden, 1927, blz. 93. Grieken: Pythag., apud Jambl., Vit. Pyth., 154; Callim., Hymn., IV 277; Pausan., Graec. Descr., II 27, 1. Germanen: Edda, Lokasenna, praef.; Snorri Sturluson, Edda, Gylfaginning, 48; Landnámabók, 297; Egils Saga Skallagrímssonar, 49; Eyrbyggja Saga, 4. Dezelfden, Helgoland: Alcuin., Vit. Willibrord., I 10. Dezelfden, de gerichtsplaats: Torgrims Tått Hallasonar, p. 301 (Kristjánsson).

²⁸⁴³ Egyptenaren: Pianchi-stèle, 12; Pap. Spiegelberg, XV 3; U. Wilcken, Urkunden der Ptolemäerzeit (Ältere Funde), Berlin en Leipzig, 1927-1957, no. 5,10, 6,9, 6a,5. Arabieren: zie noot 2842. Grieken: Strab., Geogr., VIII 3, 33; F. Sokolowski, Lois Sacrées des Cités Grecques, Supplément, Parijs, 1962, blz. 115, commentaar op no. 60. Germanen: Egils Saga Skallagrímssonar, 56; Vatnsdoela Saga, 17.

²⁸⁴⁴ Indiërs: Ps.-Callisth., Vit. Alex. Magn., III 17, 39, 46. Grieken: Plut., Praec. Ger. Reip., 26; Sokolowski, op. laud., blz. 114-115, commentaar op no. 59, regel 17-21.

²⁸⁴⁵ Mišn., Negā', XIV 4. Vgl. Pyr., 1428a; Dēnkart, VIII 38, 19.

²⁸⁴⁶ Serv., Comment. in Vergil., Aen., II 116: *sciendum in sacris simulata pro veris accipi*. Idem, ibid., III 370: *in ratione sacrorum par est et animae et corporis causa; nam plerumque quae non possunt circa animam fieri fiunt circa corpus, ut solvere vel ligare*. Zie noot 2392, 2393. Het haar afsnijden, doodslag, behalve noot 692-695, Joden: Phil. Jud., De Spec. Legib., I 254; Perzen: Dēnkart, III 80 (p. 58, 2-3, Dresden); Indiërs: Mahābhārata, III 256, 7-18; Grieken: Apollod., Bibl., Epit., VI 21; Romeinen: Ovid., Fast., III 341. Het haar der vrouw afsnijden, haar een nieuwe persoonlijkheid verlenen, ten goede of ten kwade, Joden: vgl. Deut., XXI 12; Syriërs: Lucian., De Dea Syr., 6;

iedere haardracht²⁸⁴⁷, in de gewenste klederdracht²⁸⁴⁸, maar eenmaal binnengetreden mocht men zich haren²⁸⁴⁹ of nagels²⁸⁵⁰ niet besnijden, noch ook het kleed inscheuren²⁸⁵¹. Wijngenot was niet toegestaan, en aan de beschonkene was de toegang ontzegd²⁸⁵².

Een ieder, die zijn toevlucht tot God nam en deze als smekeling benaderde, was welkom. God, zich uitsprekende bij monde van zijn priesterschap, ontving hem binnen de muren en garandeerde hem het leven, maar eiste, dat hij zich daarbinnen aan het goddelijke heilsplan conformeerde, het reglement in acht nam en zich tevreden stelde met de frugale levenswijze van de eerste mens. De binnengetredene was nu *ιερόδουλος*, slaaf Gods. Zijn staat was ideëel; hij had zijn keuze op God gevestigd en alle menselijke verworvenheden achter zich gelaten. Deze godgewijde staat was door het ontbreken van bestaansmiddelen echter zorgelijk. Voor nagenoeg allen was de intrede niet keuze, maar noodzaak. Krijgsgevangenen werden door hun overwinnaars als oorlogsbuit aan God geschonken; landgenoten, die een misdrijf hadden begaan of hun maatschappelijke verplichtingen niet konden nakomen, meldten zich aan, maar deden het om een erger lot te ontkomen. De slaven Gods vormden in de heiligdommen een heterogeen gezelschap, dat door de priesterschap met moeite, dus met straffe hand in toom werd gehouden.

De term der hiëroculie, zoals hij in de teksten voorkomt, is genuanceerd. Overeenkomstig zijn samenstelling beduidt hij zowel heiligheid als slavernij. De mens is naar zijn oorsprong hiëroculie, slaaf Gods²⁸⁵³, verplicht tot instandhouding van diens cultus²⁸⁵⁴ en, mits zijn verplichting nakomend, daardoor geheiligd. Hiëroculie in engere zin is de vrije of de slaaf, die zich tot de dienst Gods persoonlijk heeft verplicht, met God een formele verbintenis heeft aangegaan. Hiëroculie in de engste zin des woords is, als slaaf Gods, de knecht in diens heiligdom, de laagstgeplaatste in de hiërarchie, door de hogergeplaatsten belast met het zware en vuile werk. Over de loopbaan der hiëroculen is slechts het weinige bekend, dat hieronder met betrekking tot de tempelslaven en de *κάτοχοι* is verenigd. De kinderen vormden een aparte groep. Zij werden grootgebracht onder de omstandigheden van het moderne weeshuis. Hoewel billijkheid jegens allen moge zijn betracht, moet het lot van het kind, welks ouders op korte afstand leefden van het heiligdom en vandaar erover waakten, beter geweest zijn dan dat van het kind, dat deze bescherming miste.

Iedere god had zijn hiëroculen. Genoemd worden in Egypte de goden Bubastis²⁸⁵⁵,

Grieken: Dio Chrysost., Or., LXIV 3; Philostr., Epist. Erot., 61 (Kayser); vgl. Plut., Lycurg., 15. De Arabieren plachten aan het haaroffer aan de god Al-Uqaisir een spijsoffer toe te voegen: Ibn al-Kalbī, Kitāb al-Aṣnām, p. 30, 4-5 (Klinke-Rosenberger): Het spijsoffer vulde het bloedige offer aan, zie noot 1325, 1373-1377, 1414, 1455, 1457-1461.

²⁸⁴⁷ De Egyptische priester was kaalgeschoren: noot 1647-1651, en zo ook de slaaf: noot 2578. De Joodse priester hield hoofd- en baardharen kort: Levit., XIX 27, XXI 5; Ezech., XLIV 20; Ps., CXXXIII 2; Talm. Babl., Sanhedr., 22b.

²⁸⁴⁸ Zie noot 68, 148, 347, 351, 3004, 3040.

²⁸⁴⁹ Zie noot 110, 2603, 2927. Zo Philostr., Vit. Apollon., VIII 7, 6: οὐ θεμιτόν. Men besneed haren en nagels tijdens verblijf in het buitenland niet, noot 699, noch ook aan boord van een schip, noot 2226. Dit was echter om te vermijden, dat het lichaam, of althans een deel daarvan, in onreine aarde of in (onrein) water bijgezet werd.

²⁸⁵⁰ Zie voorgaande noot en noot 2943, 3011.

²⁸⁵¹ Zie noot 2785.

²⁸⁵² Egyptenaren: noot 207 (*ιερόν*). Joden: noot 219.

²⁸⁵³ Joden: de term *עבד-יהוה*; Flav. Jos., Antiq., XI 90, 101; Openb., VII 3. Arabieren: 'Abd-allāh. De hiëroculie, *ιερόν σῶμα*: Strab., Geogr., VI 2, 5.

²⁸⁵⁴ Oudh. Med., N.R., deel XXXI, Leiden, 1950, blz. 77, noot 102.

²⁸⁵⁵ Pap. Soc. Ital., no. 440, 1-2.

Heracles²⁸⁵⁶, Hermes²⁸⁵⁷, Isis²⁸⁵⁸, Jupiter-Ammon²⁸⁵⁹, Sarapis²⁸⁶⁰ en Thueris²⁸⁶¹; in de stad Jeruzalem de god Jahwe, wiens יהוה of oblaten²⁸⁶², maar ook levieten²⁸⁶³ in de vertaling der Septuaginta ἱερόδουλοι genoemd worden. Een tempel van de god Heracles, niet ver van de stad Canopus aan de kust beoosten Alexandrië gelegen, was wijkplaats voor voortvluchtigen. Dezen werden na hun opname gemerkt²⁸⁶⁴; hetzij getatoueed, hetzij gebrandmerkt. Zij waren goddelijke have voor de rest huns levens, want de στίγματα ἱρά op hen aangebracht konden niet meer worden verwijderd. Ptolemaeus IV Philopator droeg als vereerder van de god Dionysus het brandmerk van een klimopblad²⁸⁶⁵ en wilde, dat ook de Joden, als slaven, daarmede gemerkt werden²⁸⁶⁶. De Aethiopiërs zetten ter ere van de Zonnegod een brandmerk op de knieschijven hunner kinderen²⁸⁶⁷. De Gallen, priesters der godin Cybele²⁸⁶⁸, en de *milites* of „soldaten”, vermoedelijk vereerders van de god Mithras²⁸⁶⁹, beiden in Klein-Azië, waren gebrandmerkt; de laatsten op het voorhoofd. Gebrandmerkt aan de nek of aan de handgewrichten waren ook de vereerders der godin Atargatis te Hiërapolis in Syrië²⁸⁷⁰. Pythagoras had op zijn rechterdij een beeld van de god Apollo laten aanbrengen²⁸⁷¹. De slavernij derzulken was symbolisch en ideëel. Voor talloze anderen betekende het brandmerk het einde hunner vrijheid²⁸⁷².

Over de levensomstandigheden van de hiëroodule, de tempelslaaf, handelen de volgende twee alinea's. Het eerste der beide besproken gevallen is ontleend aan de bellettrie en emotioneel getint, het tweede, ontleend aan de geschiedschrijving, is reëel.

Creüsa, dochter van Erechtheus, koning van Athene, werd door de Zonnegod verleid en baarde een mannelijk kind, dat zij uit schaamte in een grot achterliet. De goddelijke vader deed het vandaar naar zijn heiligdom te Delphi overbrengen en bij zijn altaar te vondeling leggen. De profetes, de Pythia, vond het, ontfermde zich erover en bracht het groot. De jaren gingen voorbij. De vondeling was volwassen geworden en in het heiligdom aangesteld als schat-

²⁸⁵⁶ Zie noot 2864.

²⁸⁵⁷ F. Preisigke en Anderen, *Sammelbuch Griechischer Urkunden aus Ägypten*, Straatsburg, enz., vanaf 1915, deel V, no. 7921.

²⁸⁵⁸ *Sammelbuch*, deel V, no. 8142.

²⁸⁵⁹ Procop., *De Aedif.*, VI 2, 18. De stad in VI 2, 15 als Augila betiteld.

²⁸⁶⁰ *Inscriptiones Graecae*, Berlijn, vanaf 1873, deel XIV, no. 914; Wilcken, *Urkunden der Ptolemäerzeit*, no. 34, 13, 35, 26-27, 36, 22.

²⁸⁶¹ Pap. Frankfort, no. 2, 11, 51; Pap. Hibeh, no. 35, 2-4.

²⁸⁶² I Esdr., V 29, 35, VIII 5, 22, 48 (LXX); Flav. Jos., *Antiq.*, XI 128, 134.

²⁸⁶³ I Esdr., I 3 (LXX); Phil. Jud., *De Praem. et Poen.*, 74.

²⁸⁶⁴ Herod., *Hist.*, II 113.

²⁸⁶⁵ *Etym. Magn.*, sub voce Γάλλος.

²⁸⁶⁶ III Machab., II 29. Vgl. Phil. Jud., *De Spec. Legib.*, I 58.

²⁸⁶⁷ Lyd., *De Mensib.*, IV 53. Egyptenaren: vgl. Sext. Empir., *Pyrrh. Hyp.*, III 202.

²⁸⁶⁸ Prudent., *Peristef.*, X 1076-1080.

²⁸⁶⁹ Tertull., *De Praescr. Haeret.*, XL 4. Vgl. Openb., XIII 16, XIV 1; Gregor. Nazianz., *Or.*, IV, Contr. Julian., I 70.

²⁸⁷⁰ Lucian., *De Dea Syr.*, 59.

²⁸⁷¹ Schol. in Lucian., *Vit. Auct.*, 6. Dij: Openb., XIX 16; Vict. Vitens., *Hist. Persec. Afric. Prov.*, II 2; H. D. Schneider en Anderen, *Nederlandse Musea*, deel VI, Rijksmuseum van Oudheden, Haarlem, 1981, blz. 69, no. 14, het schaalteje no. AD 14. De dij, symbool van prostitutie?

²⁸⁷² Phil. Jud., *De Spec. Legib.*, I 58.

bewaarder²⁸⁷³. Hij kweet zich nauwgezet van zijn taak, was een godvruchtig man en met zijn lot verzoend²⁸⁷⁴. Op een dag kwam zijn moeder Creüsa het orakel van de Zonnegod raadplegen en stuitte op hem. Moeder en zoon waren vreemden voor elkander en verkeerden in onwetendheid over de band des bloeds, die hen verbond. Een gesprek ontspon zich: — Creüsa: „Wie zijt gij? Welgelukzalig de moeder, die U baarde!” Hiëroodule: „Ik word slaaf Gods²⁸⁷⁵ genoemd en ben dat, o vrouw”. Creüsa: „Als wijgeschenk²⁸⁷⁶ ener stad, of door een particulier verkocht?” Hiëroodule: „Ik weet slechts dit ene: men noemt mij (slaaf) van de Zonnegod”²⁸⁷⁷. Creüsa: „Wij, onzerzijds, hebben medelijden met U”. Hiëroodule: „Omdat ik niet weet, wie mij heeft gebaard en wie mijn vader is!”²⁸⁷⁸. Creüsa: „Woont gij in deze tempel of in de (bij)vertrekken?” Hiëroodule: „Het gehele heiligdom is mij tot woonplaats²⁸⁷⁹; (ik slaap) daar, waar de slaap mij overvalt”. Creüsa: „Zijt gij als kind of als jongeling in de tempel gekomen?” Hiëroodule: „Als kind, zeggen zij, die geacht worden het te weten”. Creüsa: „Welke vrouw heeft U hier in Delphi met haar melk gevoed?” Hiëroodule: „Ik heb de borst nooit gekend. Wie mij opvoedde, was ... Creüsa: „Wie, rampzalige? (Van ellende) ziek, vind ik anderen, die dat zijn als ik”. Hiëroodule: „De profetes van de Zonnegod; haar beschouw ik als mijn moeder”. Creüsa: „Hoe voeddet gij U, zolang als gij nog niet volwassen waart?” Hiëroodule: „De altaren voedden mij²⁸⁸⁰, en de toevallig aanwezige bezoeker”. Creüsa: „Rampzalig zij, die U gebaard heeft! Wie kan zij wel geweest zijn?” Hiëroodule: „Ik dank mijn leven wellicht aan een misstap dezer vrouw”. Creüsa: „Gij zijt thans in betere staat, want gij draagt fraaie klederen”. Hiëroodule: „Ik draag het gewaad van de god, wiens slaaf ik ben”. Creüsa: „Waart gij niet begerig om een onderzoek in te stellen en Uw ouders (terug) te vinden?” Hiëroodule: „Vrouw, ik beschik over geen enkele aanwijzing”²⁸⁸¹. — De functie van schatbewaarder betrof τὰ ἔξω²⁸⁸², het uitwendige gedeelte van de cultus. De taak bestond in het schoonhouden van de tempel²⁸⁸³ het besprenkelen der vloeren²⁸⁸⁴, het voorzien in de behoeften van de eredienst²⁸⁸⁵, het verjagen der vogels²⁸⁸⁶, de ontvangst der bezoekers²⁸⁸⁷.

Bij de inname der stad Troje onteerde de Locriër Ajax de godin Athene in haar heiligdom²⁸⁸⁸. Drie jaar na zijn voortijdige dood brak te Locri een epidemie uit²⁸⁸⁹. Het

²⁸⁷³ Eurip., Ion, 54: χρυσοφύλαξ. Ibid., 55: ταμίης.

²⁸⁷⁴ Ibid., 102-111, 128-140, 633-645. Hiëroodule, verkieslijk boven wereldse slavernij: ibid., 556.

²⁸⁷⁵ Ibid., 309: θεοῦ δοῦλος; zo ook ibid., 132, 182, 327, 1373. Ibid., 1343: λάτρις.

²⁸⁷⁶ Ibid., 310: ἀνάθημα. Ibid., 1224: ἱερός, vgl. 1286. Hij draagt de στέμματα van de god, ibid., 522.

²⁸⁷⁷ Hij heeft geen naam, ibid., 1372, vgl. 661, en moet aangesproken zijn als Λοξίου (γόνος), ibid., 78.

²⁸⁷⁸ Vgl. ibid., 109-111.

²⁸⁷⁹ Vgl. ibid., 55-56; noot 2984. Zijn levenswijze wordt in 576 „vagebondage”, ἀλητεία, genoemd.

²⁸⁸⁰ Vgl. ibid., 52-53; noot 2988, 2989.

²⁸⁸¹ Eurip., Ion, 308-329.

²⁸⁸² Ibid., 414.

²⁸⁸³ Ibid., 121, 795.

²⁸⁸⁴ Ibid., 105-106, 121-123, 144-153.

²⁸⁸⁵ Twijgen: ibid., 79-80, 103. Kransen: ibid., 104-105. Wijwater: ibid., 434-436.

²⁸⁸⁶ Ibid., 106-107, 154-183.

²⁸⁸⁷ Ibid., 640.

²⁸⁸⁸ Iliu Pers., p. 49-50 (Kinkel); Eurip., Troad., 70, 170-172; Tim. Taurom., fr. 146 (Jacoby); Callim., Aet., fr. 35 (Pfeiffer); Strab., Geogr., VI 1, 14, XIII 1, 40; Pausan., Graec. Descr., I 15, 2, V 19, 5, X 26, 3; Apollod., Bibl., Epit., V 22; Philostr., Her., 31, 4; Quint. Smyrn., Posthom., XIII 420-429; Tryphiod., Il. Excid., 647-650; Tzet., Posthom., 735; Eustath., Comment. in Hom., Odyss., p. 1460, 27-40 (ed. Rom.); Schol. in Hom., Odyss., III 135;

orakel werd geraadpleegd²⁸⁹⁰ en bepaalde, dat jaarlijks²⁸⁹¹ bij loting²⁸⁹² twee maagden²⁸⁹³ uit de honderd aanzienlijkste families²⁸⁹⁴ zouden worden aangewezen om de godin te verzoenen. Dezen werden naar het heiligdom te Troje gezonden, waarin zij verder als smekeelingen²⁸⁹⁵ verbleven. Zij verkregen geen toegang tot de godin²⁸⁹⁶ en waren in feite slaven²⁸⁹⁷. Zij waren kaalgeschoren, droegen slechts een enkel kleeid, zonder hoofddekseel, en waren ongeschoeid²⁸⁹⁸. Haar taak bestond in het boenen en schrobben van het heiligdom²⁸⁹⁹. Buiten het heiligheidsgebied waren zij vogelvrij, mochten door een ieder ongestraft worden gedood en werden dat ook; slechts des nachts konden zij het wagen uit te gaan²⁹⁰⁰. De maagden moesten blijven, wanneer zij niet werden afgelost²⁹⁰¹, en velen harer werden in dit ellendige bestaan oud²⁹⁰². Bij haar overlijden mochten zij niet in de Trojaanse aarde worden begraven²⁹⁰³. Zij werden stervend op het strand gelegd²⁹⁰⁴, vervolgens werd haar lijk met onvruchtbaar en wild hout verbrand, en werden de beenderen vanaf een berg in zee gestort²⁹⁰⁵. De verzoening der godin moest gedurende duizend jaar worden voortgezet²⁹⁰⁶; zij werd dat tot het midden van de vierde eeuw v. Chr.²⁹⁰⁷. De Locriërs stuurden na verloop van tijd nog slechts een enkele

Vergil., *Aen.*, II 403-406; Hygin., *Fab.*, CXVI 1; Dict. Cret., *Ephem. Bell. Troj.*, V 12. Voor het hier volgende, noot 2889-2910, vgl. A. Wilhelm, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts in Wien*, deel XIV, Wenen, 1911, blz. 163-256.

²⁸⁸⁹ Apollod., *Bibl.*, *Epit.*, VI 20.

²⁸⁹⁰ Tim. *Taurom.*, fr. 146 (Jacoby); Apollod., *Bibl.*, *Epit.*, VI 20.

²⁸⁹¹ Strab., *Geogr.*, XIII 1, 40; Aelian., fr. 47 (Hercher; *Lexic. Sud.*, sub voce Ποινῆ); Jambl., *Vit. Pythag.*, 42.

²⁸⁹² Tim. *Taurom.*, fr. 146 (Jacoby); Callim., *Aet.*, fr. 35 (Pfeiffer); Polyb., *Hist.*, XII 5, 7; Apollod., *Bibl.*, *Epit.*, VI 20.

²⁸⁹³ Tim. *Taurom.*, fr. 146 (Jacoby); Apollod., *Bibl.*, *Epit.*, VI 20; Aelian., fr. 47 (Hercher; *Lexic. Sud.*, sub voce Ποινῆ).

²⁸⁹⁴ Polyb., *Hist.*, XII 5, 7.

²⁸⁹⁵ Apollod., *Bibl.*, *Epit.*, VI 20, 22.

²⁸⁹⁶ Tim. *Taurom.*, fr. 146 (Jacoby); Apollod., *Bibl.*, *Epit.*, VI 21.

²⁸⁹⁷ Tekst, δοῦλαι; Tim. *Taurom.*, fr. 146 (Jacoby); Euphor., fr. 192 (van Groningen). Priesteressen, ἱερεῖαι; Tzet., *Schol. in Lycophr.*, *Alex.*, 1141.

²⁸⁹⁸ Tim. *Taurom.*, fr. 146 (Jacoby); Euphor., fr. 192 (van Groningen); Apollod., *Bibl.*, *Epit.*, VI 21. Voor het kaalscheren, vgl. Pausan., *Graec. Descr.*, II 3, 7; noot 2578.

²⁸⁹⁹ Behalve noot 2898: W. Otto, *Beiträge zur Hierodulie im Hellenistischen Ägypten*, München, 1949, blz. 12-14; F. Preisigke en E. Kiessling, *Wörterbuch der Griechischen Papyrusurkunden*, Berlin en Amsterdam, 1924-1971, deel III, blz. 379, sub voce Καλλυντή; Supplement, deel I, blz. 135, sub voce ead., blz. 224, sub voce Πλύντρια. Zo ook de Joodse levieten: Phil. *Jud.*, De Spec. Legib., I 156.

²⁹⁰⁰ Tim. *Taurom.*, fr. 146 (Jacoby); Apollod., *Bibl.*, *Epit.*, VI 21-22; Aen. *Tact.*, De Obsid. Tol., XXXI 24; Tzet., *Schol. in Lycophr.*, *Alex.*, 1160. Vgl. Herod., *Hist.*, VII 197.

²⁹⁰¹ Tim. *Taurom.*, fr. 146 (Jacoby); Apollod., *Bibl.*, *Epit.*, VI 22; Tzet., *Schol. in Lycophr.*, *Alex.*, 1160.

²⁹⁰² Euphor., fr. 192 (van Groningen); Aelian., fr. 47 (Hercher); *Lexic. Sud.*, sub voce Κατεγήρασαν. Vgl. Aristot., fr. 485 (p. 308, 19, Rose).

²⁹⁰³ Tim. *Taurom.*, fr. 146 (Jacoby); Tzet., *Schol. in Lycophr.*, *Alex.*, 1159.

²⁹⁰⁴ Tzet., *Schol. in Lycophr.*, *Alex.*, 1155.

²⁹⁰⁵ Tim. *Taurom.*, fr. 146 (Jacoby).

²⁹⁰⁶ Tim. *Taurom.*, fr. 146 (Jacoby); Callim., *Aet.*, fr. 35 (Pfeiffer); Apollod., *Bibl.*, VI 20, 22; Jambl., *Vit. Pyth.*, 42.

²⁹⁰⁷ Tim. *Taurom.*, fr. 146 (Jacoby); Strab., *Geogr.*, XIII 1, 40.

maagd²⁹⁰⁸, en tenslotte zuigelingen met verzorgsters²⁹⁰⁹. De hiëroodule substitueert in dit geval duidelijk(er)wijze een mensenofer²⁹¹⁰, maar de substitutie schijnt wreder dan de executie.

Hiërodule, slaven Gods, vrijen in de menselijke maatschappij, waren de personen, die zichzelf in de teksten betitelen als ἐν κατοχῇ ὄντες, of korter als (ἐγ)κάτοχοι. Zij worden vermeld in de dienst der goden Bes²⁹¹¹ en Sarapis²⁹¹² in Egypte, in de dienst der goden Hermes²⁹¹³, Pan²⁹¹⁴, Sarapis²⁹¹⁵ en Zeus²⁹¹⁶ en der godinnen Cybele²⁹¹⁷, Demeter²⁹¹⁸, Isis²⁹¹⁹ en Persephone²⁹²⁰ daarbuiten. Deze personen verbleven in het heiligheidsgebied des tempels²⁹²¹, dat zij gedurende de κατοχή in het geheel niet²⁹²² of slechts bij wijze van uitzondering gedurende een korte tijdspanne²⁹²³ verlieten. De lengte van hun verblijf werd, in theorie althans, niet door henzelf bepaald; zij werden door de god in de κατοχή opgenomen²⁹²⁴ en daaruit ontslagen²⁹²⁵. Hun taak in het heiligdom bestond in het verrichten van lekdiensten²⁹²⁶. Van de overige aanwezigen onderscheidden zij zich door hun uiterlijk. Zij lieten de haren uitgroeien²⁹²⁷ en wisselden niet van kleed²⁹²⁸. Sommigen onder hen hadden zich ten teken hunner slavernij met ketenen beladen²⁹²⁹. De κάτοχος was van God

²⁹⁰⁸ Tzetz., Schol. in Lycophr., Alex., 1159.

²⁹⁰⁹ Tim. Taurom., fr. 146 (Jacoby); Apollod., Bibl., Epit., VI 22.

²⁹¹⁰ Vgl. Schol. in Eurip., Med., 264; noot 2496, hierboven.

²⁹¹¹ Memnonium te Abydos, graffito no. 506 (Perdrizet-Lefebvre); vgl. Sammelbuch, deel I, no. 1066.

²⁹¹² Memphis: Wilcken, Urkunden der Ptolemäerzeit, no. 2-105. Alexandrië: vgl. Euseb., Hist. Eccles., XI 23 (ἀγνεύοντες).

²⁹¹³ Hesych., Lexic., sub voce Κάτοχοι.

²⁹¹⁴ Poll., Onom., I 19.

²⁹¹⁵ Priène: Inscr., no. 195 (Hiller von Gärtringen; ad 29). Smyrna: A. Böckh en Anderen, Corpus Inscriptionum Graecarum, Berlijn, 1828-1877, deel II, no. 3163.

²⁹¹⁶ Baetocaece in Syrië: Corpus Inscriptionum Graecarum, deel III, no. 4474 (ad 60) en 4475; W. Dittenberger, Orientis Graeci Inscriptiones Selectae, Leipzig, 1903-1905, deel I, no. 262. Vgl. H. Seyrig, Syria, deel XXVIII, Parijs, 1951, blz. 191-206.

²⁹¹⁷ Hesych., Lexic., sub voce Κύβητος; Etym. Magn., sub voce Δίνδυμον.

²⁹¹⁸ Arrian., Bithyn., fr. 33 (Roos).

²⁹¹⁹ Priène: Inscr., no. 195 (Hiller von Gärtringen; ad 29).

²⁹²⁰ Zie noot 2918.

²⁹²¹ Κατοχή: Ptolem., Tetrab., III 13 (p. 163, Camerarius); Vett. Val., Anthol., II 7 (p. 63, 29), 16 (p. 73, 24), V 1 (p. 210, 2-3, Kroll). *Detentio*: Liber Hermetis, p. 26,33-34, 66,21, 76,28, 82,8, 90,7 (Gundel); Firm. Matern., Mathes., IV 2,1, 24,3.

²⁹²² Wilcken, Urkunden der Ptolemäerzeit, no. 2,22-23, 3,8, 4,9-10, 6,36, 9,10-11, 10,17-18, 11,15, 15,7-8; vgl. 52,6, 53,6-7. Gedurende enige tijd: ibid., no. 59,7-9, 60,7. Vijf jaar: ibid., no. 2,3. Acht jaar: ibid., no. 6a, 2-4. Tien jaar: ibid., no. 5,3, 6,4. Vijftien jaar: ibid., no. 13, 11-16. Twintig jaar: ibid., blz. 656-665.

²⁹²³ Memnonium te Abydos, graffiti, no. 28, 220, 506 (Perdrizet-Lefebvre)?

²⁹²⁴ Wilcken, op. laud., no. 59,12, 60,10-11: ἀπολαμβάνειν. Vgl. noot 1820, 1833, 1837.

²⁹²⁵ Wilcken, op. laud., no. 59, 25: ἀπολύειν.

²⁹²⁶ Offer: Wilcken, op. laud., no. 97 (III 14, 18), 99 (I 14, 16, 36, 40), 101 (II 7); vgl. Strab., Geogr., XII 3, 36, en noot 2751. Bewaking: Wilcken, op. laud., no. 6a, 2; vgl. noot 1819.

²⁹²⁷ Maneth., Apotelesm., I 241-242; Herm. Trism., in Catalogus Codicum Astrologorum Graecorum, Brussel, vanaf 1898, deel VIII 4: P. Boudreaux, Codices Parisini, p. 165, 3-4; Firm. Matern., Mathes., III 2,18, 6,17. Vgl. Philostr., Vit. Apollon., I 8; Epiphan., De Fid., II 2.

²⁹²⁸ Maneth., Apotelesm., I 241; Herm. Trism., loc. cit., p. 148,2, 165,16; Firm. Matern., Mathes., III 6, 17 (vuil); vgl. Epiphan., De Fid., II 2. Dit wil niet zeggen, dat zij het niet wisten.

²⁹²⁹ Maneth., Apotelesm., I 239-240. Vgl. Epiphan., De Fid., II 2.

bezeten²⁹³⁰, hij had de gave der profetie²⁹³¹. Hij nam zijn intrek in het heiligdom in vrije wil²⁹³², als erbetoon aan de godheid, met dewelke hij zich door een mystieke band verbonden gevoelde.

In de tempel te Nob in Palestina bevond zich op het ogenblik, waarop David, vluchtend voor koning Saul, daar binnentrad, „een man van de knechten van Saul, te dienzelfden dage opgehouden voor het aangezicht van Jahwe”²⁹³³. Opgehouden, נעצר, kan hier betekenen: ἐν κατοχῇ ὄν, al biedt de vertaling der Septuaginta: συνεχόμενος νεεσσαραν²⁹³⁴. Dezelfde betekenis kan aan het werkwoord worden gehecht in een andere passage. De profeet Nehemia, naar het leven gestaan door zijn vijanden, is aan het woord: „Als ik nu kwam in het huis van Semaja, de zoon van Delaja, de zoon van Mehetabeël — hij nu was besloten —, zo zeide hij: „Laat ons samenkomen in het huis Gods, in het midden des tempels, en laat ons de deuren des tempels toesluiten; want zij zullen komen om U te doden, ja, bij nacht zullen zij komen om U te doden”²⁹³⁵. Semaja was „besloten”, עצור; in de termen der Septuaginta: καὶ αὐτὸς συνεχόμενος²⁹³⁶. Verkeerde hij in κατοχή, dit had hem niet verhinderd het heiligheidsgebied des tempels te verlaten en tehuis te verblijven. De priesterschap moet de bevoegdheid hebben bezeten in geval van urgentie tijdelijk ontheffing te verlenen. Aan de κατοχή doet ook de staat denken der „te hoop komende vrouwen, die te hoop kwamen voor de deur van de tent der samenkomst”²⁹³⁷, of, verstaan in de zin der Septuaginta, der „vastende vrouwen, die vastten bij de deuren van de tent der samenkomst”²⁹³⁸; en van wier spiegels Mozes het koperen wasvat maakte. De betekenis al dezer passages blijft echter onzeker.

Aan de zedelijke reinheid zijner bewoners beantwoordde de materiële reinheid van het heiligdom zelf. Deze laatste werd onderhouden door de tempelslaven, die dagwerk aan haar hadden²⁹³⁹. De offercultus, waarin het bloed der geslachte dieren in stromen vloeyde, en de permanente aanwezigheid van het tempelpersoneel waren oorzaken van nimmer aflatende verontreiniging. De κάτοχοι met name stellen ons voor een probleem. Zij verlieten gedurende de periode hunner verbintenis het heiligdom in het geheel niet. Hoe was deszelfs reinheid te verenigen met hun persoonlijke hygiëne?

§42 Een geschrift uit de Christelijke periode, Me'arraḡ Gazzē, de „Grot der Schatten”, verstrekt aanvullende informatie. De auteur van de in het Syrisch geredigeerde tekst leefde in Mesopotamië in de zesde eeuw A.D. De verplichtingen, die hij doet opleggen, zijn reeds in de litteraturen der voor-Christelijke periode aan het verblijf op heilige grond inhaerent. Van belang is, dat hij haar identificeert met de verplichtingen van het Nazireaat.

²⁹³⁰ Phil. Jud., De Plantat., 39; Idem, De Migr. Abrah., 35; Plut., Alex., 2; Poll., Onom., I 15-16; Dio Cass., Hist. Rom., XLIX 15, 2; Hesych., Lexic., sub vocib. κατέχεσθαι, κάτοχοι.

²⁹³¹ Plat., Men., 99d; Arrian., Anab., IV 13, 5; Phil. Jud., De Plantat., 39; Idem, De Migr. Abrah., 35; Idem, Quis Heres, 69; Vett. Val., Anthol., II 16 (p. 73, 24-25, Kroll); Pausan., Graec. Descr., X 12, 3; Wilcken, Urkunden der Ptolemäerzeit, no. 70, verso, 71, 2-4. Christenen: Euseb., Hist. Eccles., V 16, 7.

²⁹³² Vett. Val., Anthol., V I (p. 210, 6-7, Kroll): ἐπὶ δόξῃ.

²⁹³³ I Sam., XXI 8 (7).

²⁹³⁴ I Regn., XXI 8 (LXX).

²⁹³⁵ Nehemj., VI 10. Onzeker, vgl. Jerem., XXXIII 1, XXXVI 5.

²⁹³⁶ II Esdr., XVI 10 (LXX).

²⁹³⁷ Exod., XXXVIII 8. Zie noot 2055.

²⁹³⁸ Exod., XXXVIII 26 (LXX). Zie noot 2056.

²⁹³⁹ Zie noot 2899.

Methusalem beval op zijn sterfbed zijn kleinzoon Noach zorg te dragen voor het lijk van hun beider voorvader Adam. Hij moest dit naar het middelpunt der aarde²⁹⁴⁰ overbrengen en een zijner nakomelingen met de zorg ervoor belasten. Deze persoon „mocht aldaar geen bloed vergieten en moest alle dagen zijns levens Naziraeër²⁹⁴¹ zijn. Hij mocht geen vrouw nemen en geen woonhuis aldaar bezitten. Hij mocht aldaar geen viervoetige dieren of vogels ten offer brengen, doch alleen wijn en brood aan God offeren”²⁹⁴². Hij „moest zich in dierenvellen kleden. Hij mocht het haar zijns hoofds niet afsnijden, noch zijn nagels besnijden. Hij moest ook alleen blijven, omdat hij was priester des allerhoogsten Gods”²⁹⁴³. Zelf aan het einde zijns levens gekomen, droeg Noach zijn zoon Sem op de taak aan diens nazaat Melchizedek op te leggen. Sem en Melchizedek namen nu het lijk van Adam met zich mede en kwamen te Golgotha, het middelpunt der aarde, en zij begroeven het. Toen zeide Sem tot Melchizedek: „Gij, wees priester des allerhoogsten Gods, want U alleen heeft God uitverkoren om voor hem te dezer plaatse te dienen. Verblijf hier voor eeuwig en verwijder U niet van deze plaats alle dagen Uws levens. Gij zult geen vrouw nemen, Uw haar niet afsnijden en geen bloed vergieten in deze plaats. Gij zult hier geen viervoetige dieren of vogels offeren, doch eeuwiglijk slechts brood en wijn. Een gebouw mag boven deze plaats niet worden gebouwd. En zie, de engel des Heren zal te allen tijde tot U afdalen en voor U zorgen”²⁹⁴⁴. Sem zeide Melchizedek vaarwel, liet hem achter en keerde huiswaarts. Toen hij aldaar teruggekeerd was, vroegen Melchizedek's ouders hem: „Waar is de knaap, die gij medegenomen hebt?” En hij zeide: „Hij stierf op de reis met mij en ik heb hem ter plaatse begraven”. En zij treurden zeer om hem²⁹⁴⁵.

De auteur verraadt zijn Christelijke herkomst door zijn vertrouwdheid met de tekst van het Nieuwe Testament. Hij ontleent hem de vermelding van Golgotha, het door Jezus' dood geheiligde galgenveld²⁹⁴⁶, en van Melchizedek, de Kanaänietische koning, die hij als diens voorloper beschouwt²⁹⁴⁷. Christelijk in zijn leer is de verplichting tot het coelibaat. De oermens leefde in kudde²⁹⁴⁸, sober maar niet ascetisch. De Joodse Naziraeër betrachtte lichamelijke reinheid, niet geslachtelijke onthouding. De Griekse filosoof deed dit laatste evenmin. Christelijk ook in de leer des auteurs is diens beperking van de offercultus tot het onbloedige offer.

Zijn ontleningen aan het Oude Testament zijn niet minder nadrukkelijk. Hij heeft in het boek Genesis de passage over Melchizedek voor ogen: „En Melchizedek, koning van Salem, bracht voort brood en wijn, en hij was een priester des allerhoogsten Gods”²⁹⁴⁹. Salem was, of wordt gehouden voor, naam der stad Jeruzalem en wordt in de Pentateuch elders niet vermeld. Jeruzalem werd door de Israëlieten tijdens hun intocht gewapender hand veroverd, haar koning werd gedood²⁹⁵⁰. Melchizedek, diens voorganger in een vroegere eeuw, had de aartsvader Abraham hulde bewezen. Hoewel Kanaäniet, was hij voor de Israëlieten, zijn edelmoedigheid

²⁹⁴⁰ Me'arr. Gazz., II 15, XVI 22 (Riessler). Zie noot 2838.

²⁹⁴¹ Tekst: **נזיר**.

²⁹⁴² Me'arr. Gazz., XVI 23-25 (Riessler).

²⁹⁴³ Me'arr. Gazz., XVI 28 (Riessler).

²⁹⁴⁴ Me'arr. Gazz., XXIII 19-23 (Riessler).

²⁹⁴⁵ Me'arr. Gazz., XXIII 25 (Riessler).

²⁹⁴⁶ Ev. Matth., XXVII 33; Ev. Marc., XV 22; Ev. Luc., XXIII 33; Ev. Joh., XIX 17.

²⁹⁴⁷ Hebr., V 6, 10, VI 20, VII 1, 10, 11, 15, 17, 21. Zie noot 2951.

²⁹⁴⁸ Democrit., fr. 68 B, 5 (Diels; ad 3); Horat., Sat., I 3, 100.

²⁹⁴⁹ Genes., XIV 18.

²⁹⁵⁰ Joz., X 26, XII 10; Richt., I 8.

indachtig, model van het koningschap en het priesterschap²⁹⁵¹. Hij bracht brood en wijn voort, naar de tekst schijnt te bedoelen²⁹⁵², als spijs voor een feestelijke maaltijd. Daar hij echter priester was, is zijn handeling nog voor andere uitleg vatbaar. Zoals het vlees symbool was der vergankelijkheid, waren brood en wijn dat der wederopstanding²⁹⁵³. Men offerde brood en wijn op het graf van de overledene²⁹⁵⁴; dus ook op dat van Adam. Dat men zich bij verdagssluiting van slechts brood en wijn bediende, is denkbaar. De auteur heeft verder het oog op de passage in het boek Genesis, waarin Adam en Eva, op het punt staande het Paradijs te verlaten, door Jahwe persoonlijk worden gekleed: „En Jahwe, God, maakte voor Adam en zijn vrouw rokken van vellen, en toog ze hun aan”²⁹⁵⁵. Voor de zondeval waren beiden naakt geweest, na het eten van de verboden vrucht hadden zij zich schorten gemaakt van vijgebladeren²⁹⁵⁶. De doodslag op het dier wordt in de Joodse overlevering door Jahwe als eerste bedreven²⁹⁵⁷. Hij wordt na de zondvloed door hem ook uitdrukkelijke aan de mens geoorloofd gesteld²⁹⁵⁸. Verliest de mens de goddelijke genade, Jahwe laat zich verzoenen door het onschuldige bloed voor zich te doen vergieten²⁹⁵⁹. De Joodse liturgie was bloedig en bleef dat, toen elders, in Egypte, het onbloedige offer reeds was doorgedrongen²⁹⁶⁰. Ook Jezus gaf zijn bloed; de auteur kiest als Christen voor deze leer. Zijn reconstructie is in dit opzicht voor de aan het Christendom voorafgaande godsdiensten minder juist. De priesters hielden zich van alle doodslag rein, voor zover zij niet offerden²⁹⁶¹. In het heiligheidsgebied des tempels was niet slechts alle doodslag verboden, maar was dat ook de invoer van alle producten van doodslag, als van leder²⁹⁶² of wol²⁹⁶³. Joods, zoals trouwens Christelijk, was de door de auteur beleden overtuiging, dat de stad Jeruzalem op het middelpunt der aarde gelegen is²⁹⁶⁴. Zij werd door de overige antieke volken niet gedeeld.

Na aftrek dezer Christelijke en Joodse leerstellingen rest datgene, wat de auteur mede te delen heeft over het leven op heilige grond. In het heiligheidsgebied mag geen doodslag worden

²⁹⁵¹ Ps., CX 4. Zie noot 2947.

²⁹⁵² Zo: Phil. Jud., De Abrah., 235; Flav. Jos., Antiq., I 181.

²⁹⁵³ De Geboorte van Horus, blz. 362-366, §80, blz. 457-464, §103.

²⁹⁵⁴ Tob., IV 17; Ovid., Fast., II 538-539. Grafstèles uit Terenuthis: vgl. H. D. Schneider en M. J. Raven, De Egyptische Oudheid, 's Gravenhage, 1981, blz. 149, no. 157, met blz. 166.

²⁹⁵⁵ Genes., III 21; vgl. De Maat der Dingen, blz. 31-32, noot 227-230. In de Perzische overlevering leggen de eerste mensen zichzelf dierenhuiden aan, Bundahišn, XIV 23 (Anklesaria), en dragen eerst in een later stadium geweven kleding. Firdawsī specificeert deze huiden als tijgerhuiden: Šāh Nāma, I 10; in de strijd, bij wijze van pantser: ibid., I 29, 33. De tijger was als verscheurend dier vijand des mensen, zie noot 720.

²⁹⁵⁶ Genes., III 7; Flav. Jos., Antiq., I 44; Cosm. Indicopl., Top. Christ., III 71. Perzen. groene bladeren (*gijāh*): Bundahišn, XIV 17 (Anklesaria).

²⁹⁵⁷ Het bloedige offer volgens de Indiërs ingesteld door Praḡāpati, de Schepper: Śatapathabrāhmaṇa, VI 2, 1, 39, VII 5, 2, 4, 28.

²⁹⁵⁸ Genes., IX 3; Flav. Jos., Antiq., I 102; Cosm. Indicopl., Top. Christ., II 39-40. Zie noot 418, 419.

²⁹⁵⁹ Geen verzoening dan door bloed: noot 672.

²⁹⁶⁰ Zie noot 675. Waartoe: Stob. Herm., XXIII 56; Flav. Jos., Contr. Apion., II 138-139; Oudh. Med., N.R., deel XXXI, Leiden, 1950, blz. 107-108, noot 824-844.

²⁹⁶¹ Zie noot 237.

²⁹⁶² Egyptenaren: Cyrill. Alex., De Ador. et Cult. in Spirit. et Verit., II 64. Grieken, Pythagoras: Philostr., Vit. Apollon., I 1. Romeinen: Varr., De Ling. Latin., VII 84.

²⁹⁶³ Oudh. Med., N.R., deel XXXI, Leiden, 1950, blz. 80, noot 173, 176, 179.

²⁹⁶⁴ De Geboorte van Horus, blz. 400, noot 4345, blz. 401, noot 4349.

begaan. Men mag daarin geen bloedig offer brengen, noch zijn haren of nagels besnijden. Dat alles is in oud-oosterse context reeds besproken. Nu dus verder.

Men mag op heilige grond geen woning bouwen²⁹⁶⁵. De regel dateert uit de periode, waarin God nog de Zonnegod was; de auteur is zich dat nauwelijks bewust. Heilige grond was heilig, omdat hij door de zón beschenen werd; die in haar straling het zijn daarop nederzond. De angst om van het zonlicht afgesneden te worden lag aan zo menige antieke zede ten grondslag. Overdekking werd geacht rotting te bevorderen²⁹⁶⁶ en doet dat inderdaad; een volledig tractaat in de Misjna is aan deze werking gewijd²⁹⁶⁷. God wilde niet onder een dak, d.w.z. in een tempel gediend zijn²⁹⁶⁸. Zich in gebed tot hem richtend besteedde men daarom een berg²⁹⁶⁹ of het dak zijns huizes²⁹⁷⁰. De bevalling geschiedde in de open lucht²⁹⁷¹. De zieke in levensgevaar werd in het zonlicht gelegd²⁹⁷². Men brak het dak²⁹⁷³ of de muur²⁹⁷⁴ des huizes voor hem open; dak en muur waren de grens tussen leven en dood²⁹⁷⁵. De overledene werd door de Perzen, de opvatting der vaderen getrouw, niet begraven, maar in een ommuurde ruimte onder het zonlicht ter vertering achtergelaten²⁹⁷⁶. De stad met haar huizen gold als

²⁹⁶⁵ Zo de Rechabieten: Jerem., XXXV 7, 9. Vgl. IV Ezr., IX 24, X 51-54.

²⁹⁶⁶ Joden: Numer., XIX 14. Grieken: vgl. Antiph., Or., V 11; Sokolowski, *Lois Sacrées des Cités Grecques*, Supplément, no. A 115, 16-17.

²⁹⁶⁷ Mišn., Ahilūt.

²⁹⁶⁸ Camephis, blz. 22, noot 157; Oudh. Med., deel LIX-LX, Leiden, 1978-1979, blz. 301, noot op blz. 247.

²⁹⁶⁹ Gebed, Joden: I Kon., XVIII 42; Ev. Matth., XIV 23; Ev. Marc., VI 46; Ev. Luc., VI 12, IX 28; Ev. Joh., IV 20, 21; noot 2153, 2156. Offer, Joden: Genes., XXII 2; Jezaj., LXV 7; Apoc. Abrah., IX 8, XII 3, 8 (Riessler); Het Oude Verbond, blz. 77, noot 711; en noot 1083, hierboven. Perzen: zie noot 1083, 2140. Grieken: zie noot 1083. Romeinen: Vitruv., De Archit., IV 9. — De berg is overigens symbool van hoogmoed, vgl. Genes., XI 4, waartoe: Hippolyt., Refut., IV 12, 1; Mahābhārata, I 17, 14. De bergens ontstonden op het ogenblik, waarop de zonde zich over de aarde uitbreidde, Joden: Midr. Wajjōša', in Exod., XV 12; Perzen: Bundahišn, VI C, 1 (Anklesaria); Dāstān-i Dēnīk, LXX 2. Aan het einde der dagen zullen de bergen vernederd worden en zal de aarde wederom een vlakke vormen, Joden: Jezaj., II 14, XL 4, XLI 15, XLIX 11; Ezech., XXXVIII 20; Mich., I 4; Zacharj., XIV 10; Ps., XCVII 5; I Bar., V 7; Ev. Luc., III 5; Openb., XVI 20; Perzen: Plut., De Is. et Osir., 47 (p. 370b); Bundahišn, XXXIV 33 (Anklesaria); Sad Darband Huš, append., 37; vgl. Dēnkart, VI, E 35b (Shaked). Zo ook de hoogmoedige mens: Ezech., XXXVIII 14-16; Zacharj., IV 7; Job., XX 6-7.

²⁹⁷⁰ Gebed, Egyptenaren: Mag. Pap. Londen-Leiden, XXIII 22; Erman-Gradow, *Wörterbuch*, deel II, blz. 476, noot 7. Joden: Zefanj., I 5; Jud., VIII 5; Handel., X 9; Talm. Babl., Ta'an., 23b; De Ark des Verbonds, blz. 24, noot 114. Offer: Egyptenaren: R. A. Caminos, *The Chronicle of Prince Osorkon*, Rome, 1958, blz. 126, 134. Nabataeërs: Strab., Geogr., XVI 4, 26. Joden: II Kon., XXIII 12; Jerem., XIX 13, XXXII 29. Armeniërs: Mos. Choren., Hist. Armen., II 86. Kritiek: Philostr., Vit. Apollon., II 5.

²⁹⁷¹ Pausan., Graec. Descr., II 27, 6.

²⁹⁷² De Geboorte van Horus, blz. 293, noot 3231, 3232, blz. 426, noot 4797. Germanen: Landnámabók, 9. De zede te Epidauros doorbroken; Pausan., Graec. Descr., II 27, 6.

²⁹⁷³ De Maat der Dingen, blz. 15, noot 106. Voeg toe, Joden: Talm. Babl., Mō', Qāt., 25a. Perzen: Vičirkart-i Dēnīk, p. 42 (Sanjana); Stājišn-i-Sī-rōčak, 27; Zartušt Bahrām, Zarātušt Nāma, 1138. Grieken: Thucyd., Hist., I 134; Corn. Nep., Vitae, Pausan., V 2. Romeinen: Fab. Pict., Jur. Pontif. Lib., fr. 2 (Peter).

²⁹⁷⁴ Perzen: Avesta, Vidēvdāt, VIII 10, met commentaar; Rivājat bij Dāstān-i-Dēnīk, XIX. Germanen: Egils Saga Skalla-Grimssonar, 58; Eyrbyggja Saga, 33.

²⁹⁷⁵ De Perzische soldaat, die wist te zullen sterven, sneed het dak van zijn tent open: Aṭ-Tabarī, Aḥbār ar-Rusul wal-Mulūk, p. II 1147, 4-5 (De Goeje). Gebed binnenskamers, voor het venster, Egyptenaren: Pap. III Chester Beatty, II 24; Joden: Dan., VI 11; Talm. Babl., Berāk., 31a, 34b.

²⁹⁷⁶ Camephis, blz. 49-56, noot 402-479.

onrein, het platte land met zijn open velden als rein²⁹⁷⁷. De mens in zijn natuurlijke staat, voortgekomen uit de schoot der aarde, koos zich een grot tot woning²⁹⁷⁸. De oudste geconstrueerde woning was de loofhut²⁹⁷⁹, naar alle zijden voor licht en lucht toegankelijk. In de herinnering van het nageslacht was deze laatste de woning des mensen, toen hij het goddelijke gebod nog in acht nam en zijn dagen in onschuld sleet. Een loofhut, in steen uitgevoerd, behoorde tot de vaste bestanddelen van het Egyptische heiligdom. Het was het gebouwtje, door de Egyptenaren *mšrw*²⁹⁸⁰ of *hšj.t*²⁹⁸¹, door ons met een Turkse term „kiosk” genoemd, bekend vooral door het exemplaar op het eiland Philae. De Egyptische en de Joodse tempel waren niet overdekt²⁹⁸². Overdekt in hen was slechts de cella; die een grot voorstelde²⁹⁸³. Particulieren in κατοχή verbleven in het heiligdom in een dienstvertrek²⁹⁸⁴. Wat dit verblijven inhield, wordt helaas niet duidelijk.

„En zie, de engel des Heren zal te allen tijde tot U afdalen en voor U zorgen”. De profeet Elia, op de vlucht voor koning Achab, kwam in de woestijn en werd daar veertig dagen bezocht door een engel, die hem des morgens wekte en hem spijs en drank voorzette²⁹⁸⁵. Het heiligheidsgebed des tempels was „tafel van de Zonnegod”²⁹⁸⁶, het midden houdend tussen de oppervlakte der aarde, die de schepselen voedt²⁹⁸⁷, en de offertafel, waarop de spijzen nimmer ontbreken²⁹⁸⁸. De toevoer werd in feite onderhouden door de gelovigen, die hun gaven om der wille Gods aanboden. In κατοχή verkerende, bedelde men zijn levensonderhoud in de tempel bijeen²⁹⁸⁹. In de latere godsdiensten, de Christelijke en vooral de Brahmaanse en de Boeddhistische, was het bedrijf van de bedelmonnik door het sacrale recht erkend en goedgekeurd. De aarde voedde in de oertijd, voor de zondeval, de mens uit eigener beweging²⁹⁹⁰. Daarna deed zij dat niet langer²⁹⁹¹.

²⁹⁷⁷ Joden: Phil. Jud., De Vit. Mos., II 34; Idem, Quod Omn. Prob., 76; Idem, De Vit. Contempl., 19, 20, 24. Grieken: Philostr., Vit. Apollon., I 7, II 5.

²⁹⁷⁸ Grieken: Hom., Hymn. XX, in Vulcan., 3-4; Aeschyl., Prom. Vinct., 453; Moschion Trag., fr. 6 (Nauck; ad 5-6); Posidon., fr. 284 (Edelstein-Kidd; ad 7); Lucian., Amor., 34; Tzet., Schol. in Hesiod., Op., 42 (p. III 59, 5-9, Gaisford). Romeinen: Lucret., De Rer. Natur., V 955; Ovid., Ars. Amat., II 623; Idem, Metam., I 121; Senec., Phaedr., 539; Juven., Sat., VI 1, 3.

²⁹⁷⁹ Zie noot 1932-1935.

²⁹⁸⁰ Erman-Grapow, Wörterbuch, deel II, blz. 30, noot 6-8. Het woord, afgeleid van *šr*, „riet”, dus „rieten hut”? Vgl. *ibid.*, deel I, blz. 12, noot 1, blz. 32, noot 5-9. In tegenstelling tot de kiosk stelde de offertafel, *qaa*, het met riet begroeide vrije veld der primordiale periode voor. Waartoe: noot 1159, hierboven; De Geboorte van Horus, blz. 389, noot 4114; noot 91, op blz. 49, hierna.

²⁹⁸¹ Erman-Grapow, Wörterbuch, deel II, blz. 476, noot 6-7.

²⁹⁸² De tempel te Jeruzalem, ἀχανής, „open”, en ἀνώροφος, „dakloos”: Dio Cass., Hist. Rom., XXXVII 17, 3.

²⁹⁸³ Camephris, blz. 21, noot 151; B. H. Stricker, Architectonische Monoliethen, Amsterdam, Oxford, New York, 1978, blz. 6, noot 13; De Geboorte van Horus, blz. 453, noot 5290-5322.

²⁹⁸⁴ Euseb., Hist. Eccles., XI 23 (ἀγνεύοντες); Wilcken, Urkunden der Ptolemäerzeit, no. 5,4-5, 6,4-5, 12,28,36-37, 13,16-18; en noot 2879, hierboven.

²⁹⁸⁵ Zie noot 2131, 2132.

²⁹⁸⁶ Zie noot 64; Architectonische Monoliethen, blz. 13, noot 86.

²⁹⁸⁷ Zie noot 1190.

²⁹⁸⁸ Zie noot 1191, 2880.

²⁹⁸⁹ Wilcken, Urkunden der Ptolemäerzeit, no. 2, regel 4 en 7-8; noot 2880, hierboven.

²⁹⁹⁰ Grieken, αὐτόματος: Hesiod., Op., 118; Plat., Polit., 271c, 272a; Dicaearch., fr. 49 (Wehrli; bis); Dioscorid., in Anthol. Palat., VII 31; Diod. Sic., Bibl. Hist., II 57, 1; Dio Chrysost., Or., VI 28, XII 30; Philostr. Maj., Imag., II 18, 1; Orac. Sibyll., I 297; Schol. in Hom., II., XIII 6. Dezelfden, αὐτόσπορος: Aeschyl., fr. 196 (Nauck). Dezelfden: αὐτοφυής: Diod. Sic., Bibl. Hist., II 59, 1; Plut., Sertor., 8; Philostr., Imag., II 18, 1.

²⁹⁹¹ Joden: Genes., III 17-19. Romeinen: Lucret., De Rer. Nat., II 1160-1174.

Het verblijf op heilige grond was in beginsel op levensduur. De Zonnegod heiligt de aarde vanuit het zenith. Zijn Woord daalt vandaar langs de middelloodlijn van de stralingskegel, langs de as der wereld, op het middelpunt der aardschijf neder. Daar, en slechts daar, is de oppervlakte der aarde Gode nabij en is diens Woord ὁρθὸς λόγος, verticaal gericht ²⁹⁹². Neemt de Zonnegod zijn intrek in de tempel, hij zetelt zich juist op deze plaats ²⁹⁹³; verwijderd de mens zich daarvan, hij verwijderd zich van God. De vrome in κατοχή rekte zijn retraite in het heiligdom gedurende tientallen jaren ²⁹⁹⁴, en zo ook deed het, in nog strenger afzondering, de Christelijke pilaarheilige.

Toen Melchizedek's ouders Sem bij diens terugkeer naar hun zoon vroegen, antwoordde hij: „Hij stierf op de reis met mij en ik heb hem ter plaatse begraven”. Dood en begravenis zijn hier termen voor de transcendente staat, voor het Naziraeat ²⁹⁹⁵.

Twee personen uit de vroegste periode van het Christendom, die niet als Naziraeër betiteld worden, maar toch een leven leidden aan dat des Naziraeërs verwant, mogen hier nog worden vermeld. De ene was Johannes de Doper. Hij dronk geen wijn of sterke drank ²⁹⁹⁶ en voedde zich niet met brood ²⁹⁹⁷, maar met sprinkhanen en wilde honing ²⁹⁹⁸. Hij ging gekleed in een mantel van kemelshaar, waaromheen een lederen gordel ²⁹⁹⁹, beide dierlijke producten. Hij was vervuld van de Heilige Geest van zijn moeders lijf aan ³⁰⁰⁰ en de bevolking beschouwde hem als profeet ³⁰⁰¹. De andere was Jacobus, broeder van Jezus. Deze was heilig vanaf de buik zijns moeders. Hij dronk wijn noch sterke drank en at geen vlees. Hij schoor zich het hoofd niet. Hij smeerde zich niet met olie in en gebruikte ook geen bad ³⁰⁰²; daarmee afstand nemend van wat in zijn dagen als nodeloze luxe gold ³⁰⁰³. Hij bracht zijn tijd al biddend door in de tempel, gehuld niet in wol, maar in een linnen rok ³⁰⁰⁴.

§43 Naast heiligheid van plaats kende men ook heiligheid van tijd, en voor deze laatste golden dezelfde bepalingen als voor de eerste. Men waande zich op de feesten van wedergeboorte, als op de vier cardinale dagen van het zonnejaar ³⁰⁰⁵, verplaatst in de gebenedijde dagen onmiddellijk volgend op de schepping; niet slechts de enkeling in de tempel ditmaal, maar het gehele volk, ook daarbuiten. Men had zich van tevoren geheiligd ³⁰⁰⁶. Zolang als het feest duurde, heerste de godsvrede en was de dood en de gedachte aan de dood gebannen. Strijd

²⁹⁹² Architectonische Monoliethen, blz. 9, noot 38-43. Zie noot 3216.

²⁹⁹³ De Geboorte van Horus, blz. 386, noot 4028, 4029.

²⁹⁹⁴ Zie noot 2922.

²⁹⁹⁵ Zie noot 1739, 3060.

²⁹⁹⁶ Ev. Luc., I 15, VII 33. Vgl. Ev. Matth., XI 18.

²⁹⁹⁷ Ev. Luc., VII 33. Vgl. Ev. Matth., XI 18.

²⁹⁹⁸ Ev. Matth., III 4; Ev. Marc., I 6.

²⁹⁹⁹ Ev. Matth., III 4; Ev. Marc., I 6.

³⁰⁰⁰ Ev. Luc., I 15.

³⁰⁰¹ Ev. Matth., XI 9, XIV 5, XXI 26; Ev. Marc., VI 15, XI 32; Ev. Luc., VII 26, XX 6. Epiphanius, Panar., XXIX 5, 7, noemt hem Naziraeër.

³⁰⁰² Euseb., Hist. Eccles., II 23, 5.

³⁰⁰³ Vgl. Apollon. Tyan., Epist., 8, 43 (Kayser); hierboven, noot 330, 331. Hij waste zich uiteraard wel.

³⁰⁰⁴ Euseb., Hist., Eccles., II 23, 6; vgl. Apollon. Tyan., Epist., 8 (Kayser). De linnen rok, σινδών, het Egyptische *šndw.t*, „lendenschort”.

³⁰⁰⁵ Zie §23-26. Juist deze dagen werden oorspronkelijk ingeleid door het mensenoffer.

³⁰⁰⁶ Exod., XIX 10, 14; Numer., XI 18; II Kon., X 20; Jezaj., XXX 29; Ezr., III 5; II Chron., XXX 17; vgl. I Sam., XX 26.

mocht niet worden gevoerd³⁰⁰⁷, men mocht zelfs geen wapens dragen³⁰⁰⁸. Het door de rechtbank gevelde doodvonnis werd niet voltrokken³⁰⁰⁹, de rouw werd afgelegd of althans verlicht³⁰¹⁰, haar en nagels mochten niet worden afgesneden³⁰¹¹. Noodweer echter was toegestaan³⁰¹². Bij de Joden gold dit alles ook op de Sabbat, die, hoewel wekelijks terugkerend, toch de rang van feestdag had³⁰¹³. Het feest werd opgeluisterd door muziek, dans en wedstrijd. Beperkende bepalingen aangaande wijngenot en geslachtelijke verkeer zijn, voor zover het de toeschouwers betrof³⁰¹⁴, niet overgeleverd. Mogelijkerwijze waren zij er ook niet; voor de grote menigte kan zonder beide geen feestvreugde hebben bestaan³⁰¹⁵.

Een verdere vorm van heiligheid was de heiligheid des persoons. Velen verkozen uit vrije wil en voor de duur des levens in de staat te verblijven, die bij het betreden van het heiligdom en voor de duur van het feest verplicht was. De heilige persoon heette bij de Joden נביא³⁰¹⁶, vertaald als προφήτης. Volgens Flavius Josephus was ook de Naziraeër een zulke³⁰¹⁷. De teksten zijn over de politieke rol der profeten uitvoerig, over hun levenswijze weinig mededeelzaam. De doodslag was hun zekerlijk verboden, maar of hun daarmede ook de dierlijke spijs was ontzegd, blijft in het ongewisse. Bannus, kluizenaar in de woestijn, voedde zich met plantaardig voedsel³⁰¹⁸. Johannes de Doper, eveneens in de woestijn, at sprinkhanen; dieren van lager orde, die als alle insecten geacht werden spontaan door de aarde voortgebracht te

³⁰⁰⁷ Joden, Sabbat: I Machab., II 32-38; II Machab., V 25-26, VI 11, XV 1-5; Jubil., L 12-13; Agatharch. Cnid., fr. 20 (Jacoby); Strab., Geogr., XVI 2, 40; Plut., De Superst., 8; Flav. Jos., Vita, 159; Idem, Contr. Apion., I 209; Idem, Bell. Jud., I 146, II 392, 456, 634, IV 99-100, VII 362; Idem, Antiq., XII 4, 274, XIII 12, 337, XIV 63-64, XVIII 319, 354; Dio Cass., Hist. Rom., XXXVII 16, 2, 4, XLIX 22, 4, 5, LXVI 7, 2. Arabieren: Wensinck, A Handbook of Early Muhammadan Tradition, blz. 77. Grieken: Thucyd., Hist., III 56, 65, V 49, 54; Xenoph., Hellen., IV 7, 2; Aristot., fr. 533 (Rose); Demosth., Or., XXIV 29; Polyb., Hist., IV 73, 10, XII 26, 2; Strab., Geogr., VIII 3, 13; Plut., Arat., 28; Idem, Lycurg., 23; Phleg. Trall., fr. 1 (Jacoby; ad 3); Pausan., Graec. Descr., V 2, 1, 4, 5, 20, 1. Romeinen: Macrobi., Sat., I 15, 21.

³⁰⁰⁸ Joden: Exod., XXXII 25. Dezelfden, Sabbat: Agatharch. Cnid., fr. 20 (Jacoby); Flav. Jos., Vita, 159, 161; Idem, Antiq., XIV 226; Plut., De Superst., 8; Dio Cass., Hist. Rom., XXXVII 16, 2-4; Mišn., Šabb., VI 4. Arabieren: zie noot 3007. Germanen: Egils Saga Skallagrímssonar, 49; Torgríms Táttr Hallasonar, p. 301 (Kristjánsson).

³⁰⁰⁹ Joden: Mišn., Sanhedr., IV 1. Grieken: Plat., Phaedr., 58b; Xenoph., Memor., IV 8, 2; Plut., Phoc., 37. Romeinen: Plut., Mar., 45; Tacit., Ann., IV 70; Suet., Tiber., LXI 2. Dezelfden, geen bloedig offer: Plut., Romul., 12.

³⁰¹⁰ Egyptenaren: S. Sauneron, Le Temple d'Esna, Caïro, 1959-1982, no. 197, 18. Joden: Mišn., Mō'. Qāt., I 5-6, III 5, 7, 8, 9. Geen begrafenis, Romeinen: Columell., De Re Rust., II 21, 4.

³⁰¹¹ Joden: Mišn., Mō'. Qāt., III 1. Grieken: Hesiod., Op., 742-743, met scholia; Pythag., apud Jambl., Vit. Pythag., 154; Idem, apud Jambl., Protr., XXI 27 (offer); Plut., fr. 92 (Sandbach). Romeinen: vgl. Columell., De Re Rust., II 21, 4. De nagels, laagste delen des lichaams en wapenen des mensen, zijn niet als de haren heilig.

³⁰¹² Egyptenaren, Hymn. Memph. in Isin, 37: Ἐγὼ τοὺς δίκαιως ἀμυνομένους τιμῶ. Joden, Sabbat: I Machab., IX 43-47; Flav. Jos., Bell. Jud., I 146, II 517, IV 99; Idem, Antiq., XII 276-277, XIII 13, XIV 63, XVIII 323-324. Grieken: Thucyd., Hist., III 56.

³⁰¹³ Mišn., Bēš., V 2. De Sabbat, geboorte- of althans verjaardag der wereld: Phil. Jud., De Opif. Mund., 89; Idem, De Vit. Mos., I 207, II 210, 263; Idem, De Spec. Legib., I 170, II 59. De Jood heeft op de Sabbat een tweede ziel: Talm. Babl., Bēš., 16a; ibid., Ta'an., 27b. Hij verkeert in transcendente staat.

³⁰¹⁴ Anders voor de mededingers, zie noot 2091-2102.

³⁰¹⁵ Vgl. Deut., XIV 26. Sabbat: Plut., Quaest. Conviv., IV 6, 2 (p. 672a).

³⁰¹⁶ Vgl. II Kon., IV 9.

³⁰¹⁷ Flav. Jos., Antiq., V 285. Vgl. Amos, II 11.

³⁰¹⁸ Flav. Jos., Vita, 11: τροφή αὐτομάτως φρομένη.

worden³⁰¹⁹. Kenmerkend voor de profeet waren de haren mantel³⁰²⁰ en lederen gordel³⁰²¹, waarin hij optrad. Deze vonden hun prototype in de rokken van vellen, die God voor Adam en Eva na hun verdrijving uit het Paradijs had gemaakt³⁰²². Bannus vormde een uitzondering. Hij droeg een kleed aan de bomen ontnomen³⁰²³, dus van bladeren of boombast vervaardigd. Aan de profeet was ook de doodslag op het eigen lichaam begaan verboden. Hij liet de haren uitgroeien en droeg hen lang³⁰²⁴. Zijn drank was water³⁰²⁵, niet wijn.

Wat bij de Joden de profeet was, was bij de Grieken de filosoof. De term, φιλόσοφος, verkreeg bekendheid door Pythagoras, die zich uit bescheidenheid niet σοφός, „wijze”, wilde noemen³⁰²⁶. De Griekse wijze stond niet als zijn Joodse voorganger onder goddelijke inspiratie³⁰²⁷, hij was man van wetenschap. Maar hij was als deze politiek geëngageerd en leidde ook zijn levenswijze. De onthoudingen, waartoe zich de filosoof verplichtte, worden in de levensbeschrijvingen van Pythagoras en de onder zijn invloed staande Apollonius van Tyana met nadruk gereleveerd. Zij ontbreken in die der lateren. Het geletterde publiek had in de latere periode blijkbaar in haar geen belangstelling meer; wellicht ook verzaakten haar de filosofen zelf. De filosoof onthield zich, actief, van alle doodslag, zowel op zijn medemens als op het dier³⁰²⁸ en de plant³⁰²⁹. Hij was vegetariër³⁰³⁰ — sloot daarin op de Egyptische veeleer dan op de Joodse ontwikkeling aan — en offerde onbloedig³⁰³¹. Om niet in verleiding te komen droeg hij geen wapens³⁰³², verdedigde zich, wanneer naar het leven gestaan, echter wel³⁰³³. Hij hoedde zich, passief, voor verontreiniging van doodswegen³⁰³⁴, beroerde geen lijk³⁰³⁵.

³⁰¹⁹ Zie noot 274-280.

³⁰²⁰ II Kon., I 8; Zacharj., XIII 4. Vgl. I Kon., XIX 19; II Kon., II 8, 13, 14; Phil. Jud., De Spec. Legib., II 20; Idem, De Vit. Contempl., 38; Flav. Jos., Antiq., VIII 353; Hebr., XI 37; noot 2999.

³⁰²¹ II Kon., I 8; Flav. Jos., Antiq., IX 22; noot 2999.

³⁰²² Zie noot 2955.

³⁰²³ Flav. Jos., Vita, 11. Zie noot 362. Zo de Indiërs: Vāsiṣṭhadharmaśāstra, IX 1; Viṣṇusmṛti, XCIV 8.

³⁰²⁴ Flav. Jos., Antiq., V 285, 347.

³⁰²⁵ Flav. Jos., Antiq., V 347; Ev. Luc., VII 33.

³⁰²⁶ Heraclid. Pont., fr. 87, 88 (Wehrli).

³⁰²⁷ Vgl. echter het δαίμόνιον van Socrates.

³⁰²⁸ Pythagoraeërs, het tamme dier: Diog. Laert., Vit. Philos., VIII 23; Porphy., Vit. Pyth., 39; Jambl., Vit. Pyth., 99. Het wilde dier, de jacht: Porphy., Vit. Pyth., 7; Philostr., Vit. Apollon., I 37; Jambl., Vit. Pyth., 100. De visvangst: Plut., Quaest. Conviv., VIII 8, 3; Porphy., Vit. Pyth., 25; Jambl., Vit. Pyth., 36. Het dier, beziel als de mens: noot 22, 23.

³⁰²⁹ Egyptenaren: Porphy., De Abstin., I 21. Grieken, Pythagoraeërs, de nuttige plant: Diog. Laert., Vit. Philos., VIII 23; Porphy., Vit. Pyth., 39; Jambl., Vit. Pyth., 99. Zie noot 3033.

³⁰³⁰ Egyptenaren: Asclep. Herm., 41; Philostr., Vit. Apollon., VI 10. Dezelfden, de Therapeuten: Phil. Jud., De Vit. Contempl., 73. Indiërs: Damasc., Vit. Isid., Epit. Phot., 67. Grieken, Pythagoras: noot 29. Cynici: Diog. Laert., Vit. Philos., VI 104. Stoïcijnen: Philemon Com., fr. 85 (Edmonds). Plotinus: Porphy., Vit. Plotin., 2. Atlanten: Solin., Coll. Rer. Memor., XXXI 2. Proclus: Marin., Vit. Procl., 19.

³⁰³¹ Egyptenaren: Apion Oas., fr. 4, o (Jacoby); Porphy., De Abstin., II 26. Grieken, Pythagoraeërs: noot 13.

³⁰³² Joden: Phil. Jud., Quod Omn. Prob., 78 (Essenen).

³⁰³³ Pythagoraeërs, de mens: Jambl., Vit. Pyth., 191; zie noot 3012. Dier en plant: Diog. Laert., Vit. Philos., VIII 23; Porphy., Vit. Pyth., 39; Jambl., Vit. Pyth., 99. Zie noot 3029.

³⁰³⁴ Verontreiniging door de blik, Egyptenaren: Cyrill. Alex., De Ador. et Cult. in Spirit. et Verit., I 36. Joden: Mišn., Sanhedr., II 1. Grieken: Eurip., Hippol., 1437-1438; Porphy., De Abstin., II 50; Julian. Apost., Epist., 77 (Hertlein). Romeinen: Serv., Comment. in Vergil., Aen., VI 176, XI 143. Zie noot 2767.

³⁰³⁵ Jamblichus: Eunap., Vit. Sophist., V 1, 13-15.

ontweek de doodslager³⁰³⁶ en de plaats van doodslag³⁰³⁷. Hij was gekleed in de τριβών³⁰³⁸, een grove wollen pij, zonder onderkleed³⁰³⁹; of beter, in een pij, waarin geen dierlijk product was verwerkt³⁰⁴⁰. Hij ging ongeschoeid³⁰⁴¹. Hij liet haren en baard uitgroeien³⁰⁴²; die in deze periode ook symbolen waren van weerloosheid³⁰⁴³. Hij dronk geen wijn en leste zijn dorst met water³⁰⁴⁴. Hij sliep op de grond³⁰⁴⁵.

§44 Wij gaan nu over tot een systematische behandeling van het Nazireaat der na-exilische periode. Het Nazireaat, als nedergelegd in het boek Numeri en het tractaat Nazier, vormt een selectie uit het voorgaande. Het is heiligheid des persoons. Heiligheid van plaats en tijd zijn voor de Naziraeër niet relevant. Met de tempel bestaat een band in zoverre, dat hij de periode zijner heiligheid aldaar beëindigen moet, met het feest bestaat er geen. Er is ook geen aanzet tot ascese. Onthouding van geslachtelijk verkeer, kern aller ascese, en onthouding van dierlijke spijs komen niet ter sprake.

³⁰³⁶ Pythagoras: Philostr., Vit. Apollon., VI 5; Porphy., Vit. Pyth., 7; Jambl., Vit. Pyth., 133, 177; noot 26, hierboven.

³⁰³⁷ Philostr., Vit. Apollon., IV 22.

³⁰³⁸ Zie noot 147. Socrates: Plat., Protag., 335d; Idem, Conviv., 219b. Cynici: Plut., Ad Princ., Inerud., 5; Idem, De Vit. Aer. Alien., 8; Idem, De Es. Carn., I 6; Diog. Laert., Vit. Philos., VI 13, 91; Lucian., Demon., 48; Idem, Vit. Auct., 8-9. Stoïcijnen: Zeno, fr. I 277 (von Arnim); Epictet., Dissert., III 1,24, 22,10, IV 8, 4, 6, 12, 15. Anderen: Sosicrat. Rhod., fr. 20 (Müller); Plut., De Adul. et Amic., 7; Idem, De Profect. in Virtut., 10; Lucian., De Mort. Peregr., 15; Idem, Pisc., 11; enz. Romeinen, *pallium*: Apul., Flor., 4, 7; Idem, Metam., XI 8; Gell., Noct. Att., IX 2, 1, 4.

³⁰³⁹ Dio Chrysost., Or., LXXII 2; vgl. *ibid.*, XXXIV 3, XXXV 3, Diog. Laert., Vit. Philos., VI 13, 91, 104, VII 169. Zie noot 2898.

³⁰⁴⁰ Egyptenaren: Herm. Trism., zie noot 2928. Pythagoras: Philostr., Vit. Apollon., I 1, 8, 32, IV 40, VI 11, VIII 5, 7 (4, 5); Jambl., Vit. Pyth., 100, 149.

³⁰⁴¹ Zie noot 151. Socrates: Aristoph., Nub., 103, 363; Plat., Phaedr., 229a; Idem, Conviv., 174a, 220b. Vgl. De Geboorte van Horus, blz. 351, noot 3363.

³⁰⁴² Egyptenaren: Herm. Trism., in Boudreaux, Codices Parisini (zie noot 2927), p. 165, 15-17. Grieken, Pythagoras, behalve noot 102: Hermipp. Callim., fr. 24 (Wehrli); Apollon. Tyan., Epist., 8 (Kayser); Philostr., Vit. Apollon., I 32, VII 15, 34, 35, 36, VIII 7 (2, 6). Cynici: Hermipp. Callim., fr. 24 (Wehrli). Anderen: Aristoph., Aves, 1282; Dio Chrysost., Or., XII 15, XXXV 2, 3, 10, 11, LXXII 2; Epictet., Dissert., III 22, 10; IV 8, 4, 6, 12; Lucian., De Mort. Peregr., 15; Artemid., De Somn. Interpr., I 18; Diog. Laert., Vit. Philos., I 109, IV 62; Damasc., Vit. Isid., Epit. Phot., 114; Gell., Noct. Att., IX 2, 1; Firm. Matern., Mathes., III 2, 18. — Alleen de baard vermeld: Apollon. Tyan., Epist., 3 (Kayser); Plut., De Adul. et Amic., 7; Idem, De Profect. in Virtut., 10; Idem, De Is. et Osir., 3; Epictet., Dissert., I 2, 29, III 1, 24, IV 8, 15; Lucian., Demon., 13; Idem, Eunuch., 9; Idem, Icaromen., 5; Idem, Pisc., 11; Aelian., Var. Hist., XI 10; Alciph., Epist. III 19, 3; Diog. Laert., Vit. Philos., VI 13; Apostol., Paroem. Conger., VI 93e; Horat., Sat., I 3, 133-134, II 3, 35; Senec., Epist., XLVIII 7; Apul., Metam., XI 8; Gell., Noct. Att., IX 2, 4, XIII 8, 5. Zie noot 2775. De nagels uitgroeïend: Carnead., Diog. Laert., Vit. Philos., IV 62.

³⁰⁴³ Door zijn vijand bij haren of baard te grijpen heeft men hem in zijn macht, Joden: II Sam., XX 9-10. Grieken: Alex. Com., fr. 264 (Edmonds); Ptolem. Lag., fr. 11 (Jacoby); Chrysipp., apud Athen., Dipn., 564f-565a; Plut., Reg. et Imp. Apophth., Alex., 10 (p. 180b); Idem, Thes., 5; Polyæn., Strateg., I 4, IV 3, 2; Synes., Calv. Encom., 16; Arsen., Violet., p. 98 (Walz). Lang haar, de man tot oneer: I Cor., XI 14.

³⁰⁴⁴ Indiërs: Damasc., Vit. Isid., Epit. Phot., 67. Pythagoras: noot 3-6, 12. Socrates: Aristoph., Nub., 417. Cynici: Diog. Laert., Vit. Philos., VI 104; Lucian., Vit. Auct., 9. Epicurus: fr. 181, 182 (Usener). Stoïcijnen: Philemon Com., fr. 85 (Edmonds). Therapeuten: Phil. Jud., De Vit. Contempl., 73-74.

³⁰⁴⁵ Lucian., Vit. Auct., 9.

Het Nazireaat werd aangenomen bij gelofte. Dit is het eerste, wat er in genoemd hoofdstuk, Numeri, VI, over gezegd wordt: „Wanneer een man of een vrouw zich afgescheiden zal hebben, belovende de gelofte eens Naziracërs, om zich voor Jahwe af te zonderen”³⁰⁴⁶. De Hebreeuwse tekst biedt: *אִשׁ אִו־אִשָּׁה כִּי יִפְלֹא לְנָדָר נָדָר נָזִיר לַיהוָה*. De betekenis van het werkwoord *פלא* is niet al te duidelijk. De Septuaginta vertaalt met: *ἀνὴρ ἢ γυνή, ὃς ἐὰν μεγάλως εὐξήται εὐχὴν ἀφαγνίσασθαι ἀγνείαν κυρίῳ*. Hiervan uitgaande vermoedelijk betitelt Philo de Nazireaatsgelofte als *μεγάλη εὐχή*, grote gelofte³⁰⁴⁷. Hijzelf verklaart de term uit het feit, dat in deze gelofte de mens zichzelf offert³⁰⁴⁸. Dat is naar de letter genomen onjuist; het menselijke leven was de inzet van iedere gelofte. Philo moet onder de term offer de transcendente staat bedoelen, waarin de Naziraeër zich door zijn gelofte brengt.

Het Nazireaat wordt in alle passages, waarin het als voorwaardelijk staat beschreven³⁰⁴⁹, aangenomen onder opschortende voorwaarde³⁰⁵⁰. Men werd Naziraeër na de door God opgelegde beproeving te hebben doorstaan. Het Nazireaat was niet onthoudings-, maar schenkingsgelofte³⁰⁵¹; het heeft geen zin zich te onthouden, wanneer het leed geleden is en de blijdschap wedergekeerd. Het ging parallel met het dankoffer³⁰⁵², niet met het brandoffer. Het was een positieve bijdrage aan de cultus; de Naziraeër schonk zichzelf aan God, zie Philo. Het prototype van het Nazireaat kan derhalve de geste desgenen geweest zijn, die zich, na de beproeving doorstaan te hebben, in dank aan God gedurende enige tijd in diens eredienst ter beschikking stelde. Een passage ontnomen aan een Griekse oorkonde vermag dit wellicht te illustreren. Zekere Hephaestion, schrijvende vanuit het Serapeüm te Memphis, zegt in zijn brief *διασεσῶσθαι ἐγ μεγάλων κινδύνων καὶ εἶναι ἐν κατοχῇ*, „aan grote gevaren te zijn ontsnapt en zich (thans) in κατοχή te bevinden”³⁰⁵³.

Het Nazireaat werd somtijds aangenomen, voordat de gestelde voorwaarde was vervuld. Als voorbeeld wordt de gelofte desgenen gegeven, die verklaart het Nazireaat te zullen aannemen, wanneer hem een zoon geboren wordt, en dit te zullen voortzetten met een tweede Nazireaat; vervolgens, zonder de geboorte af te wachten, met dit tweede Nazireaat aanvangt³⁰⁵⁴. Had hij dit voor de geboorte niet beëindigd, hij was verplicht op dat ogenblik het eerste Nazireaat aan te vangen en moest het tweede na afloop daarvan voltooien. De vervulling der gestelde voorwaarde had ook in dit geval geen ontbindend effect. De tweede gelofte was aan de eerste ondergeschikt en had daarom als deze opschortende voorwaarde.

De technische term voor het aannemen van het Nazireaat luidde *הויר*³⁰⁵⁵, vertaald als

³⁰⁴⁶ Numer., VI 2; Midr. Sifr., in Numer., 22; Midr. Numer. Rabb., X 5, 7. Gelofte, verder: Numer., VI 5, 21; I Sam., I 11; Flav. Jos., Bell. Jud., II 313; Idem, Antiq., IV 72; Handel., XVIII 18, XXI 23; Mišn., Nedār., I 1, XI 5, 9; ibid., Nāz., IV 3, 4, 6, V 3, 4, VIII 1, IX 1; ibid., 'Edujj., IV 11.

³⁰⁴⁷ Phil. Jud., Leg. Alleg., I 17; Idem, Quod Deus, 87; Idem, De Agric., 175; Idem, De Ebriet., 2; Idem, De Fug., 115; Idem, De Spec. Legib., I 247-248.

³⁰⁴⁸ Phil. Jud., De Somn., I 252-253; Idem, De Spec. Legib., I 248, 254.

³⁰⁴⁹ Flav. Jos., Bell. Jud., II 313; Mišn., Nāz., II 7, 8, 9, 10, III 6; vgl. I Sam., I 11. Als gelofte tot garantie: Mišn., Nāz., V 5, 6, 7.

³⁰⁵⁰ Op termijn: Mišn., Nedār., XI 9.

³⁰⁵¹ Vgl. § 36, aanhef, § 37, aanhef.

³⁰⁵² Zie noot 2248, 2249.

³⁰⁵³ Wilcken, Urkunden der Ptolemäerzeit, no. 60, regel 6-7. Vgl. Flav. Jos., Bell. Jud., II 313?

³⁰⁵⁴ Mišn., Nāz., II 9-10.

³⁰⁵⁵ Numer., VI 2, 3, 5, 6, 12.

(ἀφ)αγνίεσθαι³⁰⁵⁶. Het Nazireaat was dienovereenkomstig ἀγνεία of een der varianten daarvan³⁰⁵⁷. De Naziraeër zelf gold als קדוש „heilig”³⁰⁵⁸, en deze term wordt in vertaling wedergegeven met ἅγιος³⁰⁵⁹. Daar hij schenking was aan God, was de Naziraeër in principe aan diens altaar vervallen, in dat aspect heilig, niet meer tot de levenden behorend³⁰⁶⁰. Hem werden transcendente vermogens toegeschreven: de kracht³⁰⁶¹ tot het verrichten van bovennatuurlijke daden, en de profetie³⁰⁶², het bovennatuurlijke weten.

De Nazireaatsgelofte was tot God gericht³⁰⁶³. Zij mocht in staat van onreinheid worden afgelegd, maar in dat geval eerst na het herwinnen der reinheid worden nagekomen³⁰⁶⁴. De verplichtingen van het Nazireaat waren wettelijk voorgeschreven. De Nazireaatsgelofte werd niet, als de onthoudingsgeloften³⁰⁶⁵, teniet gedaan door verzaking. In de verbintenis gold het recht Gods als het hogere, het recht des mensen als het lagere recht³⁰⁶⁶.

De Nazireaatsgelofte werd met luider stem afgelegd³⁰⁶⁷. Dat zij het zwijgend worden kon³⁰⁶⁸, lijkt, gezien haar publiek karakter, onwaarschijnlijk. De gebezigde formule luidde: נִירִי³⁰⁶⁹, „ik ben Naziraeër”, d.w.z. „ik neem hierbij het Nazireaat aan”. Omschrijvingen waren geoorloofd³⁰⁷⁰ en, als bij de gelofte elders, verbasteringen. Zo zeide men: נִירָא of נִירָא in plaats van het correcte נִירִי³⁰⁷¹; in schroom een zo praegnante term in de mond te nemen, in angst voor aansprakelijkheid. Welke term men ook bezigde, de bedoeling het Nazireaat aan te nemen moest op een onder de omstandigheden ondubbelzinnige wijze zijn uitgedrukt, wilde hij effect sorteren³⁰⁷².

De Nazireaatsgelofte was ondeelbaar. Wie verklaarde een der drie verplichtingen van het Nazireaat op zich te nemen, was Naziraeër en tot alle drie verplicht³⁰⁷³. Wie verklaarde gedurende een enkele dag Naziraeër te willen zijn, was Naziraeër voor de normale duur van het Nazireaat³⁰⁷⁴. Wie verklaarde Naziraeër te willen zijn op voorwaarde een der drie verplichtingen te mogen verzaken, was Naziraeër en gehouden tot alle verplichtingen van-

³⁰⁵⁶ Numer., VI 2, 3, 5 (LXX); Handel., XXI 24, 26, XXIV 18; Phil. Jud., De Somn., II 25. Maar ἀγιάζεσθαι in Numer., VI 12 (LXX).

³⁰⁵⁷ Numer., VI 2, 21 (LXX); Phil. Jud., De Somn., II 25. Zie noot 515.

³⁰⁵⁸ Numer., VI 5, 8, 11; Phil. Jud., De Somn., I 253 (ἀνάθημα); Midr. Sifr., in Numer., 25, 27; Midr. Numer. Rabb., X 12; zie noot 2769. Tijdelijke heiligheid: Mišn., Náz., VII 1. Sanctus: Hieron., Comment. in Hiezech., VII 18; Isid. Hispal., Etym., X 190.

³⁰⁵⁹ Numer., VI 5, 8, 11 (LXX); Phil. Jud., Leg. Alleg., I 17; Idem, Quod Deus, 88; Idem, De Somn., I 253.

³⁰⁶⁰ Zie noot 1739.

³⁰⁶¹ Richt., XVI 17 (כח, ἰσχύς).

³⁰⁶² Flav. Jos., Antiq., V 285. Zie noot 3017.

³⁰⁶³ Numer., VI 2, 5, 6, 12; Midr. Sifr., in Numer., 22; vgl. Numer., VI 7, 8, 21. Tot Baäl-Peor: Hoz., IX 10.

³⁰⁶⁴ Mišn., Náz., III 5; zie noot 3115. Het vuur op de begraafplaats niet verontreinigd: Manusmṛti, IX 318.

³⁰⁶⁵ Zie noot 3109.

³⁰⁶⁶ Zo Rabbi Simon: Mišn., Náz., II 8; Talm. Babl., Náz., 8a, 13a. Zie noot 3125.

³⁰⁶⁷ Mišn., Náz., I 1, 3, 4, II 2, 3, 5, 6, 7, 8, III 1, 3, 6, IV 1, 2, V 5, 6, 7, VIII 1. Zie noot 2250.

³⁰⁶⁸ Zie noot 2252.

³⁰⁶⁹ Mišn., Náz., I 1-7, II 1-5, 7-10, III 1, 3, 4, IV 1, 2, 7, V 4, 5, 6, 7, VIII 1.

³⁰⁷⁰ Mišn., Náz., I 1, 2.

³⁰⁷¹ Mišn., Náz., I 1. Zie noot 2256.

³⁰⁷² Vgl. Mišn., Náz., I 1, III 7; ibid., Teh., IV 7, 12.

³⁰⁷³ Mišn., Náz., I, 2, II 3.

³⁰⁷⁴ Mišn., Náz., I 3, 6. Zie noot 3086, 3087.

dien³⁰⁷⁵. Wie de Nazireaatsgelofte had afgelegd en verklaarde niet van het bestaan van een der drie daarmede verbonden verplichtingen te hebben geweten, was tot deze evenzeer gehouden als tot de overige³⁰⁷⁶. Bij collectieve aanname van het Nazireaat sprak een der aanwezigen de formule uit, beperkten alle overigen zich ertoe haar adhaesie te betuigen³⁰⁷⁷.

De met wilsgebrek uitgesproken Nazireaatsgelofte was ongeldig³⁰⁷⁸. Wie verklaarde Naziraeër te willen worden, met bedriegelijke opzet³⁰⁷⁹, in dwaling³⁰⁸⁰ of door derden³⁰⁸¹ dan wel door de omstandigheden³⁰⁸² gedwongen, werd het niet. Ongeldig ook waren de elliptische geloften, de geloften van handel en conversatie. De garantiegelofte, waarbij men verklaarde het Nazireaat te zullen aannemen, mits deze of gene eventualiteit zich voordeed of niet voordeed, verplichtte tot het Nazireaat, al naar gelang de voorwaarde werd vervuld of niet. De bedoeling — zo al aanwezig — deze verplichting na te komen, werd in de praktijk des levens echter niet steeds in de daad omgezet³⁰⁸³. Tot zelfs de bedoeling Naziraeër te worden ontbrak bij hem, die zich ten overstaan van hem aangeboden spijs of drank tot Naziraeër verklaarde³⁰⁸⁴. In diens mond betekende de formule nog slechts uitdrukkelijke en onherroepelijke weigering.

De tijdsduur, waarvoor het Nazireaat werd aangegaan, bedroeg minimaal³⁰⁸⁵, en tevens normaal³⁰⁸⁶, dertig dagen; hetgeen deszelfs beëindiging betekende op de dertigste dag naar oudere, incluzieve, op de een en dertigste dag naar jongere, excluzieve telling³⁰⁸⁷. Het getal dertig staat in het boek Numeri nog niet vermeld. Werd het Nazireaat voor langer tijd aangenomen, men had de neiging deze in perioden van dertig dagen in te delen³⁰⁸⁸ en de eerste harer voor de overige representatief te stellen³⁰⁸⁹. Als langere, ongedeelde perioden worden genoemd: honderd dagen³⁰⁹⁰, zeven jaar³⁰⁹¹ en levensduur. Op levensduur was het Nazireaat voor de ballingschap geweest. Maar de tijden waren veranderd, de ascese had zich uitgebreid en daartegen werd weerstand gevoerd. De Rabbijnen zagen een langdurig Nazireaat ongaarne en

³⁰⁷⁵ Mišn., Nāz., II 4.

³⁰⁷⁶ Mišn., Nāz., II 4.

³⁰⁷⁷ Mišn., Nāz., IV 1. Vgl. *ibid.*, II 5, 6, en noot 2406.

³⁰⁷⁸ Zie noot 2302-2309.

³⁰⁷⁹ Mišn., Nāz., V 4. Zie noot 3247.

³⁰⁸⁰ Mišn., Nāz., II 1. Vgl. *ibid.*, II 4, V 1-3, en noot 2400.

³⁰⁸¹ Mišn., Nāz., II 3.

³⁰⁸² Mišn., Nāz., II 4.

³⁰⁸³ Mišn., Nāz., II 2, V 5, 6, 7.

³⁰⁸⁴ Mišn., Nāz., II 1, 2, 3 (de vrouw vreest verkrachting).

³⁰⁸⁵ Mišn., Nāz., I 3, 6, II 10, VI 5.

³⁰⁸⁶ Flav. Jos., Bell. Jud., II 313; Mišn., Nāz., I 3, 5, II 9, III 1-6, VI 3, VIII 1.

³⁰⁸⁷ Mišn., Nāz., III 1, 2, 3, 4. Voor de incluzieve telling, vgl. het Romeinse *nudius tertius*, „eergisteren”, letterlijk: *nunc dies tertius*, „het is (heden) de derde dag”. E.M. Bruins, Amsterdam, aan wie ik dit voorbeeld verschuldigd ben, wijst erop, dat de incluzieve telling dateert uit de periode, waarin men het cijfer nul niet kende. Incluzief geteld is ook de term *R' h'n' p'sq. t. f.*, „Re met zijn Enneade”, mits, hetgeen naar ik vermoed het geval is, Re van het negental deel uitmaakt en dit getal te verdelen is in een, de God Re zelf als essentie, plus acht, de elementaire oergoden als materie. Vgl. De Geboorte van Horus, blz. 249, noot 2501.

³⁰⁸⁸ Mišn., Nāz., I 4, 5, VIII 2.

³⁰⁸⁹ Mišn., Nāz., III 4, 6.

³⁰⁹⁰ Mišn., Nāz., II 10, III 4.

³⁰⁹¹ Mišn., Nāz., III 6.

gaven hun onwil te kennen door er geen duidelijke regeling voor te ontwerpen. Zij erkenden het Nazireaat van Simson, dat textueel vastlag, maar voerden het in het absurde, en wezen het Nazireaat van Samuel, dat textueel niet vastlag, af.

Wie naar de Rabbinale formule het „Nazireaat van Šimson” op zich nam, was, wanneer met het dode lichaam in aanraking gekomen, niet tot het opdragen van een reinigingsoffer verplicht³⁰⁹², mocht echter voor de duur zijns levens zijn haren niet afsnijden³⁰⁹³. Dat is letterlijk aan de tekst van het Oude Testament ontnomen. Simson verontreinigde zich tot drie maal toe aan het dode lichaam³⁰⁹⁴; tot drie maal toe laat de tekst na te vermelden, dat hij zich vervolgens reinigde. Simson verloor zijn kracht, toen zijn haren afgesneden werden, en herwon haar, toen zij weder aangroeiden, maar was toen tevens aan het einde van zijn leven. Dat moge zo zijn, de uit dit laatste feit getrokken conclusie is onevenredig. Een Nazireaat, waarin men de haren tot zijn dood niet mag inkorten, is onleefbaar; ware het ook voor Simson geweest. Een Nazireaat van Samuel bestaat volgens de Rabbijnen niet. In Hanna's woorden: „er zal geen scheermes, מורה, op zijn hoofd komen”³⁰⁹⁵, is de term מורה schrijfwijze voor מורא, „vrees”³⁰⁹⁶. Wie zich op levensduur wilde verbinden, mocht van de Rabbijnen, die deze opvatting toch niet geheel durven uit te sluiten, zijn hardos inkorten, wanneer deze hem lastig werd, mits hij daarop de slotoffers bracht³⁰⁹⁷.

Tot het afleggen van de Nazireaatsgelofte was de meerderjarigheid vereist³⁰⁹⁸. De regeling week van die der overige geloften slechts hierin af, dat de vader zijn minderjarige zoon het Nazireaat kon opleggen³⁰⁹⁹. Overeenkomstig de verklaring van het Nazireaat hierboven gegeven³¹⁰⁰ kan deze bepaling restant geweest zijn uit de periode, waarin de vader zijn zoon bij gelofte aan het heiligdom schonk. De moeder kon het niet³¹⁰¹. Hanna beloofde haar zoon Samuel aan God³¹⁰², hetgeen tegen de bepaling schijnt te spreken, maar haar gelofte werd door Elkana, haar man, uitdrukkelijk bevestigd³¹⁰³. Het stond in geval van noodzaak ook aan de vader, niet aan de moeder, het kind te verkopen³¹⁰⁴. De zoon, al dan niet door zijn verwanten gesteund, kon zich tegen de vader verzetten, hetzij door zich te scheren, hetzij door mondeling verweer³¹⁰⁵. Het scheren was ook ditmaal symbool des dood. De gehoorzaamheid door de minderjarige zoon aan de vader verschuldigd was volstrekt en kon slechts door de dood worden doorbroken.

³⁰⁹² Hetgeen hem niet van de wassingen onthief.

³⁰⁹³ Mišn., Nāz., I 2. Zie noot 2833, 2835.

³⁰⁹⁴ Zie noot 2823-2825.

³⁰⁹⁵ I Sam., I 11.

³⁰⁹⁶ Mišn., Nāz., IX 5. Targ. Jon., in I Sam., I 11: מרות-אש, „heerschappij eens mensen”. Zie noot 3101.

³⁰⁹⁷ Mišn., Nāz., I 2.

³⁰⁹⁸ Zie noot 2288, 2289.

³⁰⁹⁹ Mišn., Nāz., IV 6; ibid., Sōt., III 8.

³¹⁰⁰ Zie noot 2753.

³¹⁰¹ Zie noot 3096.

³¹⁰² I Sam., I 11.

³¹⁰³ I Sam., I 23.

³¹⁰⁴ Exod., XXI 7; Jezaj., L 1; Nehemj., V 5; Mišn., Giṭt., IV 9; Midr. Mekilt., in Exod., XXI 7; Midr. Sifr., in Deut., III 23, § 26.

³¹⁰⁵ Mišn., Nāz., IV 6.

De vrouw³¹⁰⁶ en de slaaf³¹⁰⁷ waren beiden tot het afleggen van de Nazireaatsgelofte bekwaam; voor beiden golden de regels der gelofte, die tevoren reeds zijn besproken³¹⁰⁸. De Nazireaatsgelofte der vrouw kon, geheel zoals haar onthoudingsgelofte, door haar echtgenoot worden herroepen³¹⁰⁹. De slaaf was zijn meester de gehoorzaamheid verschuldigd van het minderjarige kind³¹¹⁰. De meester mocht de door zijn slaaf afgelegde gelofte dan ook als nietig beschouwen³¹¹¹. De vreemdeling was tot het afleggen van de Nazireaatsgelofte niet bekwaam³¹¹². De Naziraeër was verplicht, tot het opdragen der slotoffers aan het einde van zijn Nazireaat, de offerhof des tempels te betreden³¹¹³. Dat was de vreemdeling verboden³¹¹⁴. De Jood kon zijn Nazireaat in het buitenland aannemen³¹¹⁵, doch slechts te Jeruzalem beëindigen³¹¹⁶.

De Naziraeër, die bij zijn overlijden het bedrag tot bekostiging der slotoffers ongespecificeerd naliet, werd geacht overleden te zijn zonder substituten te hebben gesteld. Zijn zoon placht dan het Nazireaat aan te nemen op voorwaarde, dat hij met dit bedrag, door hemzelf te specificeren, zijn eigen slotoffers mocht bekostigen³¹¹⁷. De zoon, anders dan de dochter³¹¹⁸, was naar oud-antieke leer met de vader identiek; hij was de vader herboren³¹¹⁹. Zijn Nazireaat was in dit geval potentieel. De slotoffers, hoewel door hem opgedragen, besloten in werkelijkheid het Nazireaat des vaders. Toen de leer aan kracht van overtuiging inboette en de voorrang zich van de voorbijgegane op de huidige generatie verlegde, keerde men de regel om door de eis te stellen, dat de zoon, om voor overname van het bedrag in aanmerking te komen, het Nazireaat reeds bij het leven van zijn vader, dus in diens laatste maand, had aangenomen³¹²⁰. De slotoffers besloten nu het Nazireaat des zoons, en het Nazireaat des vaders bleef in potentie.

De Naziraeër had alle contact met het dode lichaam te vermijden³¹²¹. Overtreding van dit gebod had terstond, en met onbeperkt terugwerkende kracht, nietigheid van zijn Nazireaat tot gevolg³¹²². Had hij met voorbedachten rade gehandeld, hij werd bestraft³¹²³, had hij het in

³¹⁰⁶ Numer., VI 2; Flav. Jos., Bell. Jud., II 313-314; Mišn., Nedār., XI 5, 9; ibid., Nāz., II 3, III 6, IV 1-5, 7, VI 11, IX 1; ibid., Qidd., I 8; Midr. Sifr., in Numer., 22; Midr. Numer. Rabb., X 7.

³¹⁰⁷ Mišn., Nāz., IX 1; Midr. Numer. Rabb., X 7.

³¹⁰⁸ Vrouw: noot 2289-2299. Slaaf: noot 2300-2301.

³¹⁰⁹ Mišn., Nāz., IV 1-5, IX 1. Maar niet, als de gelofte in noot 2405, worden gebroken: Mišn., Nāz., IX 1.

³¹¹⁰ Mišn., Ma'as. Šēn., IV 4; ibid., 'Ērūb., VII 6. Zie noot 2288.

³¹¹¹ Mišn., Nāz., IX 1.

³¹¹² Mišn., Nāz., IX 1.

³¹¹³ Numer., VI 18-20.

³¹¹⁴ Epist. Arist., 103-104; Flav. Jos., Antiq., XV 417-420, XX 191. Vgl. B. H. Stricker, *De Brief van Aristeas*, Amsterdam, 1956, blz. 40, noot 260.

³¹¹⁵ Ontkend door Hillel: Mišn., Nāz., III 6; zie noot 3064.

³¹¹⁶ Mišn., Nāz., III 6, V 4; ibid., Menāh., XIII 10; waartegenover Tōs., Nezīr., I 5. In tijd van oorlog te Mišpa: I Machab., III 49.

³¹¹⁷ Mišn., Nāz., IV 7.

³¹¹⁸ Mišn., Nāz., IV 7. Vgl. noot 1435-1439, 2333.

³¹¹⁹ De Geboorte van Horus, blz. 61-62, § 22, blz. 286, afb. 38, en elders.

³¹²⁰ Mišn., Nāz., IV 7.

³¹²¹ Numer., VI 6, 7; Phil. Jud., De Spec. Legib., I 250; Mišn., Nāz., VI 1, 5, VII 1; ibid., Kerēt., II 1; Midr. Sifr., in Numer., 26; Midr. Numer. Rabb., X 11 (ook lichaam van dier).

³¹²² Numer., VI 12; Phil. Jud., Leg. Alleg., I 17; Idem, Quod Deus, 90; Idem, De Agric., 179; Mišn., Nāz., III 3, 4, 5, VI 5, II, VII 2, IX 2; Midr. Sifr., in Numer., 31; Midr. Numer. Rabb., X 16.

³¹²³ Zie noot 3158.

onschuld gedaan, hij mocht zich rehabiliteren en zijn Nazireaat overnieuw aanvangen. Dit laatste was vooral dan het geval, wanneer zich een onvoorzien en plotseling sterfgeval in de kring der zijnen voordeed ³¹²⁴. Een enkele uitzondering doorbrak de regel. De Naziraeër, die een onbeheerd en onbegraven lijk aantrof, was, door hoger recht gedwongen ³¹²⁵, verplicht dit te begraven en zich dus doende te verontreinigen ³¹²⁶. De heiligheid zowel als de reinheid van de Naziraeër gingen teloor bij grote verontreiniging: door contact met het lijk of met de delen daarvan boven een vastgestelde minimale quantiteit ³¹²⁷. Zijn reinheid alleen, niet zijn heiligheid, ging teloor bij kleine verontreiniging: door contact met door het lijk verontreinigde voorwerpen of stoffen, en door contact met de delen van het lijk beneden de vastgestelde minimale quantiteit ³¹²⁸. Voorwerpen en stoffen, over welker reinheid of onreinheid men in het ongewisse verkeerde, bijvoorbeeld water, werden geacht noch te verontreinigen, noch ook het vermogen te bezitten om reinheid mede te delen ³¹²⁹.

De reiniging geschiedde voor de Naziraeër en de leek op dezelfde wijze. De onreinheid hield aan gedurende zeven dagen ³¹³⁰. Op de derde en de zevende dag ³¹³¹, termijnen van wederopstanding ³¹³², werd de verontreinigde met het water der afzondering ³¹³³ besprengd. Op de zevende dag baadde hij zich en waste zijn klederen ³¹³⁴, waarna hij in reinheid hersteld was.

De Naziraeër moest zijn hoofdhaar laten groeien ³¹³⁵. Schoor hij het af, hij verloor zijn reinheid niet, maar wel zijn heiligheid, met terugwerkende kracht ³¹³⁶ tot ten hoogste dertig dagen, d.w.z. over de afgelopen dagen van zijn Nazireaat. Verplicht tot het afscheren der haren was hij in geval van melaatsheid ³¹³⁷ en van grote verontreiniging ³¹³⁸. Bij grote verontreiniging beschoor hij zich het hoofd na het reinigingsbad op de zevende dag ³¹³⁹ en begroef vervolgens zijn verontreinigde haren ³¹⁴⁰. Het nieuw aangroeiende haar was dan rein tot in de wortel en

³¹²⁴ Numer., VI 9; Phil. Jud., Leg. Alleg., I 17; Idem, Quod Deus, 89; Idem, De Agric., 175-178; Idem, De Fug., 115; Mišn., Kerēt., II 2; Midr. Sifr., in Numer., 28; Midr. Numer. Rabb., X 13.

³¹²⁵ Zie noot 2755, 3066.

³¹²⁶ Mišn., Nāz., VI 5, VII 1. Zo ook de hogepriester: Mišn., Nāz., VII 1; Serv., Comment. in Vergil., Aen., VI 176.

³¹²⁷ Mišn., Nāz., VII 2.

³¹²⁸ Mišn., Nāz., VII 3, 4; Tōs., Ahil., IV 4.

³¹²⁹ Mišn., Nāz., IX 2.

³¹³⁰ Naziraeër: vgl. Mišn., Nāz., III 3, 4. Leek: Numer., XIX 11, 12, 14, 16, 19.

³¹³¹ Naziraeër: Mišn., Nāz., VI 6, VII 2, 3. Leek: Numer., XIX 12, 19, XXXI 19, 24; Phil. Jud., De Spec. Legib., I 261, III 205.

³¹³² Drie: De Geboorte van Horus, blz. 232, noot 2265, 2268. Zeven: ibid., blz. 249, noot 2511, 2520. Vgl. noot 534, 535, hierboven.

³¹³³ Zie noot 551.

³¹³⁴ Naziraeër: Mišn., Nāz., IX 2. Leek: Numer., XIX 19, XXXI 20, 24.

³¹³⁵ Numer., VI 5; Phil. Jud., Quod Deus, 88; Idem, De Somn., I 253; Idem, De Spec. Legib., I 250; Flav. Jos., Bell. Jud., II 313; Idem, Antiq., IV 72; Mišn., Nāz., VI 1, 3, 5; ibid., Kerēt., II 1; Midr. Sifr., in Numer., 25; Midr. Numer. Rabb., X 10.

³¹³⁶ Mišn., Nāz., VI 3, 5, 10.

³¹³⁷ Mišn., Nāz., VI 5, VIII 2.

³¹³⁸ Mišn., Nāz., VII 2, 4. Niet bij kleine: ibid., VII 3. De Pers waste bij grote verontreiniging zijn hoofd: Sad Darband Huš, XIII 24.

³¹³⁹ Numer., VI 9; Phil. Jud., De Agric., 175; Mišn., Nāz., VI 6; Tōs., Ahil., I 2, IV 12, 14; Midr. Sifr., in Numer., 28; Midr. Numer. Rabb., X 13; vgl. Mišn., Qidd., II 9; en zie noot 3143.

³¹⁴⁰ Mišn., Temūr., VII 4; Tōs., Nezīr., IV 6; vgl. noot 3143. Profaan gebruik van het haar was verboden: Mišn., 'Orl., III 3.

kon op zijn beurt worden geheiligd ³¹⁴¹. Bij voortgezet Nazireaat werd deze gehele dag, van zijn aanvang af, als eerste van de nieuwe reinheidsperiode geteld ³¹⁴². De piëteit gebod echter, dat men de reinheid eerst aannam op het ogenblik van zonsondergang ³¹⁴³, wanneer de Zonnegod zelf herboren werd, de afgelopen dag ten einde was en met het invallen van de nacht het nieuwe etmaal begon ³¹⁴⁴. Sommigen stelden met het oog hierop het scheren uit tot de achtste dag na de verontreiniging ³¹⁴⁵. Na voltooiing van zijn Nazireaat in reinheid beschoor de Naziracër zich het hoofd bij het dankoffer, op de dertigste ³¹⁴⁶ of op de eenendertigste dag ³¹⁴⁷.

Het goddelijke gebod is groter dan de menselijke verdienste. Van de beide voorgaande verplichtingen van het Nazireaat was de reinheid de belangrijkste. Zij was verplichting, eeuwige verplichting, des mensen tegenover God. Verzaakte de Naziracër haar, zijn Nazireaat, hoe langdurig ook, was over zijn volle lengte ongeldig. De heiligheid was van geringer belang. Zij was menselijke verworvenheid, binnen het kader van het door God getrokken heilsplan. Slechts de voorafgaande dertig dagen gingen verloren, wanneer zij werd verzaakt. In deze verhouding moet de reden liggen, waarom de Rabbijnen de Nazireaatperiode de duur van dertig dagen hebben verleend. Dertig dagen vormen de lengte van de maand, en de maand is slechts het twaalfde gedeelte van het jaar, levensduur, om het zo te zeggen, van de Zonnegod. Zij hebben anderzijds willen aanduiden, dat de heiligheid des mensen, al is zij kortstondig, steeds vernieuwd kan worden. Het symbool dezer vernieuwing was het kaalscheren. Men placht zich het hoofd te scheren, wanneer overgaand vanuit onheiligheid in heiligheid ³¹⁴⁸, en evenzeer, wanneer overgaand vanuit heiligheid in onheiligheid ³¹⁴⁹. Met de haren, die men afschoor, legde men een persoonlijkheid af, met de haren, die nieuw aangroeiden, nam men een andere persoonlijkheid aan.

Het was de Naziracër verboden wijn te drinken ³¹⁵⁰ en producten van de wijnstok te eten ³¹⁵¹. Druiven, druivenpitten en druivenschillen werden als aparte soorten geteld ³¹⁵². De toegestane hoeveelheid van een ieder harer was zeer gering, enige kubieke centimeters ³¹⁵³.

³¹⁴¹ Zie noot 2788.

³¹⁴² Numer., VI 11; Mišn., Nāz., III 2; Midr. Sifr., in Numer., 30; Midr. Numer. Rabb., X 15. Zie noot 3087.

³¹⁴³ Numer., XIX 19. Op het ogenblik harer ondergang verliest de zon haar stralen, en daarmee haar haren.

³¹⁴⁴ Camephis, blz. 9, noot 59-61 (voeg toe, Germanen: Snorri Sturluson, Edda, Gylfaginning, 9). Zie noot 2765.

³¹⁴⁵ Mišn., Nāz., VI 6; in afwijking van Numer., VI 9.

³¹⁴⁶ Mišn., Nāz., III 1, 2.

³¹⁴⁷ Mišn., Nāz., III 1, 2.

³¹⁴⁸ Mišn., Mō' Qāt., III 1. Syriërs: Lucian., De Dea Syr., 53. Indiërs: Āśvalājanagrhasūtra, IV 6, 4.

³¹⁴⁹ Joden: zie noot 3131, 3132. Arabieren, na afloop van de bedevaart: Wensinck, A Handbook of Early Muhammadan Tradition, blz. 212-213. Phrygiërs, de Gallen, na afloop hunner dienstdienst: Rhian., Anthol. Palat., VI 173; Anon., ibid., VI 51. Indiërs, na afloop van het kroningsritueel: Rāgasūja, p. 212-219 (Heesterman); van het Soma-offer in de lente: Agniṣṭoma, 256 (Caland-Henry); van de drie om de vier maanden gevierde Čaturmāsia-offers: Āpastambaśrautasūtra, VIII 4,1-3, 8,19-22, 19,9, 21,1; na verrichte gelofte: Viāśasamhitā, I 41.

³¹⁵⁰ Numer., VI 3; Amos, II 12; Phil. Jud., De Ebriet., 2; Idem, De Spec. Legib., I 249; Flav. Jos., Bell. Jud., II 313; Idem, Antiq., IV 72; Mišn., Nāz., II 4, VI 1, 2, 5; ibid., Kerēt., II 1; Midr. Sifr., in Numer., 23; Midr. Numer. Rabb., X 8. Zie noot 2820, 2996, 3002.

³¹⁵¹ Numer., VI 4; Phil. Jud., De Spec. Legib., I 249; Mišn., Nāz., I 2, VI 1, 2, 5; Midr. Sifr., in Numer., 24; Midr. Numer. Rabb., X 9.

³¹⁵² Mišn., Nāz., VI 2.

³¹⁵³ Mišn., Nāz., VI 1.

Uitzonderingen op het verbod werden niet gemaakt³¹⁵⁴. Overtreding ervan moest worden gezoend³¹⁵⁵, maar had geen terugwerkend gevolg³¹⁵⁶.

De verzoening Gods geschiedde bij bestraffing of bij offer. De Naziraeër, die een der drie geboden overtreden had³¹⁵⁷, meldde zich bij de tempel. Aan de poort daarvan werd hem gerechtigheid gedaan³¹⁵⁸. Had hij met voorbedachten rade gehandeld, hij werd met veertig zweepslagen bestraft³¹⁵⁹; had hij het in dwaling of onder dwang, hem werd toegestaan het stijgende en dalende vogeloffer te brengen³¹⁶⁰. Hij erkende zijn overtreding, waarna het offer in zijn naam opgedragen werd, terwijl hij aan de poort wachtte³¹⁶¹. Door de tempel te betreden zonder dit offer te hebben gebracht verontreinigde hij hem³¹⁶² en stelde zich aan bestraffing bloot³¹⁶³. Hij kon zich echter verontschuldigen door te verklaren en aannemelijk te maken, dat hetzij de heiligheid van het gebouw, hetzij zijn eigen onreinheid hem ontschoten was, hetzij beide tezamen dat waren; in welk geval hij alsnog tot het offer werd toegelaten³¹⁶⁴. De overtreding van ieder der drie geboden werd, wanneer begaan zonder vermaning door derden, soortelijk geteld. Wie de gehele dag in overtreding bleef, was slechts een maal strafbaar. De overtreding begaan na vermaning door derden werd individueel geteld. De schuldige was dan zoveel malen strafbaar, als hij in gebreke was gesteld³¹⁶⁵.

Het Nazireaat werd beëindigd met een feestelijke plechtigheid, waarbij drie offers werden gebracht, een zondoffer, een brandoffer en een dankoffer, respectievelijk een ooïlam, een lam en een ram³¹⁶⁶. Deze alle waren schapen, dieren van eenzelfde soort, als zodanig gekozen om de eenheid van de gesubstitueerde te accentueren³¹⁶⁷. De volgorde der offers was dwingend. Het zondoffer had op alle overige offers voorrang³¹⁶⁸, werd dus het eerst opgedragen. Het brandoffer was hoogheilig en had voorrang op het minderheilige dankoffer³¹⁶⁹.

³¹⁵⁴ Mišn., Nāz., VI 5.

³¹⁵⁵ Zie noot 3156.

³¹⁵⁶ Mišn., Nāz., VI 5.

³¹⁵⁷ Mišn., Nāz., IV 3, VI 1, 2, 3, 4; *ibid.*, Makk., III 7, 8.

³¹⁵⁸ Zie noot 2068.

³¹⁵⁹ Mišn., Nāz., IV 3; Tōs., Nezīr., I 6, II 14, III 14, 15, V 4. Zie noot 1987, 1988. Hij had zich wel gereinigd met water, daar hij zonderdien des doods schuldig was: Numer., XIX 13, 20.

³¹⁶⁰ Numer., VI 10-11; Mišn., Nāz., I 1, VIII 1; Midr. Sifr., in Numer., 29-30; Midr. Numer. Rabb., X 14-15. Zie noot 1985, 2003.

³¹⁶¹ Numer., VI 10; Midr. Sifr., in Numer., 29; Midr. Numer. Rabb., X 14. Zie noot 1986, 3245.

³¹⁶² Mišn., Kerēt., II 4. Voor het betreden van de buitenhof des tempels kon met een onbloedig offer worden volstaan, de binnenhof mocht echter slechts door hem betreden worden, die een bloedig offer voor zich had doen opdragen, Eurip., Ion, 226-229, 418-420; zie noot 1986, 2069. Hij moest zichzelf symbolisch de dood hebben gegeven. De reden van dit voorschrift in noot 1739, „Mij zal geen mens zien, en leven”, zegt Jahwe in Exod., XXXIII 20. Zo ook: Deut., V 23 (26); Richt., VI 22-23, XIII 22; II Sam., VI 6-7; Phil. Jud., Quaest. in Exod., II 39. Egyptenaren: Cyranid., II α, 28. Grieken: Hom., Il., XX 131; Eurip., Ion, 1551-1552; Callim., Hymn., V 100-102.

³¹⁶³ Mišn., Nāz., VII 4; *ibid.*, Makk., III 2.

³¹⁶⁴ Mišn., Šebūʿ, II 1; *ibid.*, Kerēt., II 4.

³¹⁶⁵ Mišn., Nāz., VI 4; *ibid.*, Makk., III 7-8; *ibid.*, Kerēt., II 3.

³¹⁶⁶ Numer., VI 14; Phil. Jud., De Spec. Legib., I 251; Flav. Jos., Bell. Jud., II 313; Mišn., Nāz., IV 4, 6, VI 7, 8, 10; Midr. Sifr., in Numer., 33; Midr. Numer. Rabb., X 18. Vgl. Handel., XXI 26. Beëindiging door het eerst-gesprengde bloed: Mišn., Nāz., IV 5, VI 9.

³¹⁶⁷ Phil. Jud., De Spec. Legib., I 253.

³¹⁶⁸ Zie noot 1273.

³¹⁶⁹ Mišn., Zebāh., X 2.

Het zondoffer, een ooilam³¹⁷⁰, besloot het Nazireaat ten overstaan van God³¹⁷¹. Was het Nazireaat ten gevolge van verontreiniging voortijdig ten einde gekomen, men besloot het met een schuldoffer, een eenjarig lam³¹⁷², offer van lager rang dan het zondoffer, maar eveneens hoogheilig. Het schuldoffer verving het zondoffer, wanneer twijfel bestond aan de toerekenbaarheid der begane zonde³¹⁷³. Voortijdige beëindiging kon voorlopige, maar eventueel ook definitieve beëindiging zijn; zekerheid daaromtrent had men niet. De Naziraeër, die niet verontreinigd was en zijn termijn had uitgediend, droeg zijn zondoffer op in reinheid en heiligheid³¹⁷⁴.

Indien aldus, vraagt men zich af, welke was zijn zonde? Het zondoffer was Gode verschuldigd in een aantal gevallen, die bij nadere beschouwing in twee groepen kunnen worden verdeeld. De eerste dezer omvat de gevallen van ontheiliging: ontheiliging van tempel³¹⁷⁵ of altaar³¹⁷⁶, van de publieke of de private liturgie³¹⁷⁷, van de cultische gemeente³¹⁷⁸ of van het individuele lid daarvan³¹⁷⁹. De tweede groep omvat gevallen van feestelijk karakter³¹⁸⁰, als daar zijn de publieke kalenderfeesten³¹⁸¹ en, publiek zowel als privaat, plechtigheden, welker feestelijkheid ligt aangeduid in het dankoffer, waarmede zij werden besloten: de tempelwijding³¹⁸², de priesterwijding³¹⁸³, de priesterlijke ambstaanvaarding³¹⁸⁴, de afsluiting van het Nazireaat³¹⁸⁵, de toetreding tot de cultische gemeenschap³¹⁸⁶. Feestelijke en gewijde staat zijn beide transcendente staat; men bereidde zich op hen voor door zich te heiligen, door het aannemen van reinheid³¹⁸⁷. Kort gezegd: het zondoffer was verschuldigd zowel bij ontheiliging als bij heiliging. Dat lijkt geheel onmogelijk, beide gevallen sluiten elkander uit. Het is echter juist in deze tegenstrijdigheid, dat zich de weg opent naar beter inzicht in het wezen van het zondoffer. Het tweede geval is namelijk irreëel. De mens is tot het aannemen van transcendente staat, van heiligheid, onmachtig. Te denken, dat men heilig is, is waanzin; de gedachte in de daad om te zetten, is doodzonde. Philo geeft correct commentaar. Door het zondoffer werd

³¹⁷⁰ Voor het vrouwelijke geslacht van dit dier, vgl. Het Oude Verbond, blz. 127, noot 1147.

³¹⁷¹ Zie noot 3226, 3229.

³¹⁷² Numer., VI 12; Mišn., Zebāh., X 5; *ibid.*, Kerēt., II 2; Midr. Sifr., in Numer., 31; Midr. Numer. Rabb., X 16. De bezwaren van de hogepriester Simon de Rechtvaardige tegen dit offer zijn niet duidelijk, vgl. Tōs., Nezir., IV 7; Talm. Jer., Nedār., p. 36d, 50-60; *ibid.*, Nāz., p. 51c, 40-51; Talm. Babil., Nedār., 9b; *ibid.*, Nāz., 4b; Midr. Sifr., in Numer., 22; Midr. Numer. Rabb., X 7.

³¹⁷³ Zie noot 1309, 1311, 3278.

³¹⁷⁴ Mišn., Nāz., IV 5, VI 7.

³¹⁷⁵ Ezech., XLV 18-20. Zie noot 3182.

³¹⁷⁶ Zie noot 766.

³¹⁷⁷ Zie noot 1287.

³¹⁷⁸ Zie noot 1293, de grote Verzoendag.

³¹⁷⁹ Zie noot 1284, de lichamelijke zonden.

³¹⁸⁰ Phil. Jud., De Spec. Legib., I 190-193.

³¹⁸¹ Zie noot 1292.

³¹⁸² II Chron., XXIX 21, 23, 24. Dankoffer: *ibid.*, 35; zie noot 3175.

³¹⁸³ Zie noot 1291. Vuloffer: zie noot 1472.

³¹⁸⁴ Levit., IX 2, 3, 7, 8, 10, 15, 22. Dankoffer: *ibid.*, 4, 18, 22.

³¹⁸⁵ Zie noot 1294, 3166.

³¹⁸⁶ Zie noot 1289. Zo wel ook: Ezr., VIII 35. Dankoffer: Numer., VII 17, 23, 29, 35, 41, 47, 53, 59, 65, 71, 77, 83, 88; Flav. Jos., Antiq., III 222.

³¹⁸⁷ Zie noot 500-519.

aangeduid, zegt hij, „dat ieder sterfelijk wezen, ook al is het voortreffelijk, uit hoofde zijner verwekking de zonde aangeboren is”³¹⁸⁸. Want, „Ook de volmaakte (mens) ontkomt, uit hoofde zijner verwekking, niet aan de zonde”³¹⁸⁹. De zonde, waarover Philo spreekt, is duidelijkerwijze de erfzonde. De aangeboren zondigheid des mensen komt in het Oude Testament in enige passages ter sprake³¹⁹⁰, maar wordt in geen dezer zo scherp gedefinieerd als in de liturgie. Het leerstuk is overgegaan in de godsdienst der Christenen, daarin door Augustinus, zonder beroep op het zondoffer, als eerste nader uitgewerkt.

De ziel des mensen komt bij haar nederdaling uit de hemel eerst in het vaderlijke lichaam, waarin zij in het zaad wordt opgenomen³¹⁹¹, vervolgens bij geslachtsgemeenschap in het moederlijke, waarin het zaad zich verenigt met het menstruele bloed³¹⁹². De ziel is immaterieel, de vaderlijke en moederlijke secreten zijn materieel. Bij de dood keert de ziel naar de hemel terug en blijft het lichaam op aarde achter. Het lijk, materieel residu, is onrein, het is prototype aller onreinheid³¹⁹³. Deze onreinheid, op het ogenblik der verwekking latent, is na de dood manifest; zij is in de kiem potentieel, in het dode lichaam actueel. Door zich met de materie te verbinden wordt de ziel verontreinigd³¹⁹⁴, het lichaam is haar tot graf³¹⁹⁵. Om deze reden zijn geboorte en dood gelijkelijk van het antieke heiligheidsgebied uitgesloten³¹⁹⁶, en in de mate van

³¹⁸⁸ Phil. Jud., De Vit. Mos., II 147: παντὶ γεννητῷ, κἂν σπουδαῖον ἢ, παρόσον ἦλθεν εἰς γένεσιν, συμφυῆς τὸ ἀμαρτάνειν ἐστί. Priesterwijding.

³¹⁸⁹ Phil. Jud., De Spec. Legib., I 252: καὶ γὰρ ὁ τέλειος ἢ γεννητὸς οὐκ ἐκφεύγει τὸ διαμαρτάνειν. Afsluiting van het Nazireaat. Vgl. Midr. Levit. Rabb., XIV 5.

³¹⁹⁰ Genes., VIII 21; I Kon., VIII 46; Jezaj., XLVIII 8; Ps., LI 7, CXLIII 2; Spreuk., XX 9; Predik., VII 20; Job, XIV 4, XV 14, XXV 4. Vgl. Siracid., VIII 5, XVII 31. Grieken: vgl. De Geboorte van Horus, blz. 479, noot 5838. Cosmische werking wordt Adam's zonde slechts toegeschreven in Genes., III 17: „Het aardrijk zij om Uwentwil vervloekt”.

³¹⁹¹ De Geboorte van Horus, blz. 19-23, § 7. Sexualiteit en nederdaling: — 1° De echtgenoot, *hij*, de „nederdalende”? Bevruchten, *hij*, als onovergankelijk werkwoord: Erman-Grapow, Wörterbuch, deel II, blz. 475, 10-476, 1. — 2° Het overstromen van de Nijl, *hij*: W. Spiegelberg, Ägyptische und andere Graffiti (Inscripten und Zeichnungen) aus der Thebanischen Nekropolis, Heidelberg, 1921, blz. 69-72, met pl. XCII-XCV, nos. 850, 856, 862, 881 (J.J. Janssen, Oegstgeest). De Nijl daalt neder uit de hemel: De Geboorte van Horus, blz. 110, cit. 415, 417, blz. 121, noot 1015. Hij bevrucht de akker: *ibid.*, blz. 98, noot 698, blz. 109-121, § 34, blz. 143-147, § 40. — 3° Geboren worden, *hij*: Erman-Grapow, Wörterbuch, deel II, blz. 472, noot 8. Vgl. Asclep. Herm., 2; Hippolyt., Refut., V 7, 38. — 4° De misgeboorte, *hij*: 2072e: Mag. Pap. Londen-Leiden, verso XXX 1. — 5° Dalende rangschikking van het Embryologische Tractaat: A. Piankoff, La Création du Disque Solaire, Caïro, 1953, pl. D. — 6° Onreinheid der nederwaartse beweging: Julian. Apost., Or., IV 174b, 175c-176a.

³¹⁹² De Geboorte van Horus, blz. 121-125, § 35.

³¹⁹³ Joden: Mišn., Kēl., I 4. Nabataeërs: Strab., Geogr., XVI 4, 26. Grieken: Heraclit., fr. 22 B, 96 (Diels); Damasc., Comment. in Platon. Phaed., I 126.

³¹⁹⁴ Porphy., De Abstin., IV 20 (p. 262, 18-24, 263, 17-21, Nauck); Jambl., Vit Pyth., 153.

³¹⁹⁵ De Geboorte van Horus, blz. 385, noot 3985.

³¹⁹⁶ Indiërs: vgl. Ps.-Callisth., Vit. Alex. Magn., III 17, 39. Grieken, Athene: C.D. Tsountas, Ephemeris Archaeologica, deel III, jaargang 1884, Athene, 1885, blz. 166-171, regel 10-11 der inscriptie. Delus: Thucyd., Hist., III 104; Diod. Sic., Bibl. Hist., XII 58, 7; Plut., Apophth. Lacon., Pausan., I (p. 230, c-d); Pausan., Graec. Descr., II 27, 1. Eleusis: Porphy., De Abstin., IV 16. Epidaurus: Pausan., Graec. Descr., II 27, 1. Elders: F. Sokolowski, Lois Sacrées de l'Asie Mineure, Parijs, 1955, blz. 199, sub voce Ἀγνεύω; Idem, Lois Sacrées des Cités Grecques, Supplément, blz. 223, sub voce ead.; Idem, Lois Sacrées des Cités Grecques, Parijs, 1969, blz. 326, sub vocib. Ἀγνεύω, Ἀγνός. Vgl. Diog. Laert., Vit. Philos., VIII 33; Hesych., Lexic., sub voce Ἀγνεύειν; Porphy., De Abstin., IV 20 (p. 263, 21-264, 2, Nauck).

het mogelijke ook van het antieke feest³¹⁹⁷. Onrein in detail zijn: het zaad³¹⁹⁸, het menstruele bloed³¹⁹⁹, de geslachtsgemeenschap³²⁰⁰, de geboorte³²⁰¹, de kraamvrouw³²⁰². Het onreine mag de Zonnegod niet worden getoond. Dit geldt vooral de geslachtsgemeenschap, die gedurende de nacht, het zwarte rijk van dood en potentie³²⁰³, heeft te geschieden en dat niet mag in het zonlicht, gedurende de dag³²⁰⁴. Het geldt ook het zaad³²⁰⁵, het menstruele bloed³²⁰⁶, de geboorte³²⁰⁷, de kraamvrouw³²⁰⁸, de misgeboorte³²⁰⁹ en de hermafrodit³²¹⁰, wiens lichaam als het ware een permanente geslachtsgemeenschap vormt.

³¹⁹⁷ Geslachtsgemeenschap, Egyptenaren: Sauneron, *Le Temple d'Esna*, no. 197, 16-19; Joden: vgl. Exod., XIX 15. Dood: zie noot 3007-3012.

³¹⁹⁸ Egyptenaren: Pap. Kahun, VI 12, regel 37 (pl. III, Griffith; met blz. 4). Joden: Levit., XV 16-18, 32, XXII 4; Talm. Babl., Bāb. Bātr., 9b (anders: *ibid.*, Sanhedr., 36b). Indiërs: Manusmṛti, V 135, enz. Grieken: Plut., fr. 91 (Sandbach); Galen., Ling. Hippocr. Explic., p. 96 (Kühn); Porphy., De Abstin., IV 20.

³¹⁹⁹ Egyptenaren: Pap. Jumilhac, A, XII 16-17, XIX 14; Geogr. Pap. Tanis, fr. 12, 14 (Griffith); M. De Roche-monteix en E. Chassinat, *Le Temple d'Edfou*, Parijs en Caïro, 1897-1934, deel I, blz. 332, 16-17, 342, 7. Joden: Levit., XV 19-33; Flav. Jos., Antiq., III 261; Mišn., Nidd.; enz. Arabieren: Wensinck, *A Handbook of Early Muhammadan Tradition*, blz. 151-152. Perzen: Avesta, Vidēvdāt, XVI 1-18; Šājast-nē-šājast, III 1-35; enz. Indiërs: Vāsiṣṭhadharma-śāstra, III 58, V 4-9, XXVIII 3-4; Manusmṛti, V 66; Viṣṇusmṛti, XXII 72-74, 91; Suśruta, Saṃhitā, Śārīrasthāna, II 24. Grieken: Hesiod., Op., 753-755, met scholia; Florentin., apud Cassian. Bass., Geopon., XII 20,5, 25,2; Porphy., De Abstin., II 50; I. de Prot en L. Ziehen, *Leges Graecorum Sacrae*, Leipzig, 1896-1906, deel II, no. 49 (5); Sokolowski, *Lois Sacrées des Cités Grecques*, Supplément, no. 54 (7-8), 91 (16), 119 (13); Idem, *Lois Sacrées des Cités Grecques*, no. 55 (5), 99 (3). Romeinen: Plin., Nat. Hist., VII 64.

³²⁰⁰ Egyptenaren: Dodenb., CXXV, neg. conf., I 21 (Maystre); Geogr. Pap. Tanis, fr. 26, 30 (Griffith); Sauneron, *Le Temple d'Esna*, no. 197, 16-19; Herod., Hist., II 64; Clem. Alex., Strom., I 16, 74, 2. Joden: Levit., XV 18, 32; Phil. Jud., De Spec. Legib., III 63; Doc. Zadoc., XII 1 (Lohse); zie noot 2223. Babyloniërs: vgl. Herod., Hist., I 199. Christenen: Orig., De Orat., XXXI 4. Indiërs: Manusmṛti, V 63, 144; Viṣṇusmṛti, LXIX 7; enz. Grieken: Achill. Tat., Leucipp. et Clitoph., V 16, 8; Porphy., De Abstin., II 50, IV 20.

³²⁰¹ Egyptenaren: Stob. Herm., XI 2 (35). Indiërs: Manusmṛti, V 58, 62, 71, 77, 79, enz. Grieken: Aristoph., Lysistr., 742-743, met scholion; Idem, Ran., 1080; Jambl., Vit. Pyth., 153.

³²⁰² Egyptenaren: Pap. Westcar, XI 18-19. Joden: Levit., XII 2, 5; Ezech., XXII 10; zie noot 1993. Indiërs: Manusmṛti, V 85, 135, enz.

³²⁰³ Joden: Talm. Babl., Nidd., 16b. Vgl. Jambl., Vit. Pyth., 153; noot 1724.

³²⁰⁴ Egyptenaren: Calend. Hemer., de dato 7 Tybi (Pap. Brits Museum, no. 10184, Sallier IV; Pap. Caïro, no. 86637); Pap. III Chester Beatty, IX 22; Pap. Jumilhac, XX 20-21; vgl. Asclep. Herm., 21. Joden: II Sam., XII 11-12; Talm. Babl., Berāk., 59b; *ibid.*, Šabb., 86a; *ibid.*, Jōm., 28b (knedende vrouw); *ibid.*, Ketūb., 65b; *ibid.*, Nidd., 16b, 17a, 64b. Indiërs: Āpastambadharmasūtra, II 1, 1, 16; Baudhājanadharmasūtra, II 1, 1, 29; Manusmṛti, XI 175; Jāgñavalkjasmṛti, III 291; Viṣṇusmṛti, LIII 4, LXIX 9; Praśnopaniṣad, I 13; Mahābhārata, XIII 95,60, 96,24, 107,100. Grieken: Cyrenaici, fr. 240 (Mannebach); Plut., Quaest. Conviv., III 6, 4. — Niet voor haardvuur, Egyptenaren: Calend. Hemer., de dato 7 Tybi (Pap. Caïro, no. 86637). Grieken: zie noot 3205. — Niet voor lamp, Joden: Talm. Babl., Pesāh., 112b; Mass. Kall., 14; Mass. Kall. Rabb., I 22. — Niet voor gouden voorwerp, Grieken: Jambl., Vit. Pyth., 84; Idem, Protr., XXI 35. — Op geslachtsgemeenschap niet toezien: Arrian., Cyneg., XXVIII 1; Timoth. Gaz., De Anim., XXXII 8; Talm. Babl., Nidd., 17a. — De Nijl bevrucht zijn gemalin bij dag: Madamoed, inscr. 346, 4 (Drioton).

³²⁰⁵ Egyptenaren: Pap. Kahun, VI 12, regel 37 (pl. III, Griffith; met blz. 4). Grieken: Plut., fr. 91 (Sandbach; haardvuur).

³²⁰⁶ Joden: Talm. Babl., Nidd., 20b. Perzen: Sad Dar, XLI 10.

³²⁰⁷ Grieken, Delus: zie noot 3196.

³²⁰⁸ Perzen: Kāma Bohra, Rivājat, p. I 223, 7-8 (Unvala; blz. 224, Dhabhar). Waartoe: Sokolowski, *Lois Sacrées des Cités Grecques*, Supplément, no. 115, A 16.

³²⁰⁹ Joden: Ps., LVIII 9; Predik., VI 5.

³²¹⁰ Egyptenaren: Corp. Herm., II 17.

De mens ontstond na de schepping door spontane generatie uit de aarde³²¹¹. Hij was daarin gezaaid door de Zonnegod³²¹² en met hem waren dat de overige levende wezens³²¹³. De Zonnegod haalde op deze wijze de onreinheid in zijn eigen rijk binnen, daar de natuur uit de verbinding van essentie en materie³²¹⁴, van wording en vergaan, bestaat³²¹⁵. Het beleid Gods en de daaruit voortkomende consequenties vormen het onderwerp der theodicee³²¹⁶; het is de mens niet gegeven hen te beoordelen. Toen de aarde opdroogde, hard werd en tot spontane generatie van nog slechts de plant in staat was, nam de mens de verantwoordelijkheid Gods over en ving de geslachtelijke voortplanting aan³²¹⁷. Daar sedertdien alle mensen van elkander afstammen, moet de beslissing daartoe door hun gemeenschappelijke stamvader genomen zijn. Dat is in bijbelse context Adam. Diens vrouw Eva plukte een vrucht van de boom in het Paradijs en bood hem deze aan. Hij at haar op en verviel daarmee in zonde³²¹⁸. In het licht van het bovenstaande is deze mythe op de geslachtsgemeenschap te betrekken. De boom is de wereldboom³²¹⁹, diens bladerdek de hemel³²²⁰. Zijn vruchten zijn de sterren³²²¹, de niet-geïncorporeerde zielen³²²², en de nederdaling dezer is haar incorporatie³²²³. De vrouw verleidt de man tot verwekking³²²⁴, zij is het, die het kind het aanzijn verleent. De slang, die de materie,

³²¹¹ De Geboorte van Horus, blz. 239, noot 2364.

³²¹² De Overstroming van de Nijl, blz. 8, noot 26; De Geboorte van Horus, blz. 19, noot 68, blz. 239, noot 2363, blz. 419, noot 4689, 4690.

³²¹³ De Geboorte van Horus, blz. 140, noot 1223.

³²¹⁴ Ibid., blz. 210-215, §48.

³²¹⁵ Anaxag., apud Act., De Placit., I 30, 2; Aristot., De Gen. et Corr., 336b.

³²¹⁶ De Geboorte van Horus, blz. 490-491, noot 6079-6085. De beide driften door de Rabbijnen aan de mens toegeschreven, de goede en de slechte, zie noot 440, 1733, zijn duidelijkerwijze varianten van de doelloorzaak, op God gericht, en de bewerkende oorzaak, van God af gericht, zie noot 1725, 1734-1735. In deze zin laat de profeet Jezaja, LV 11, God zeggen: „Alzo zal mijn Woord, dat uit mijn mond uitgaat, (ook) zijn; het zal niet ledig tot mij wederkeren, maar het zal doen hetgeen mij behaagt, en het zal voorspoedig zijn (in) hetgeen, waartoe ik het zende”. Om de wereld het aanzijn te verlenen volgde God de bewerkende oorzaak, dus de slechte drift, zie noot 2959. Hij handelde in begeerte, volgens de polytheïsten in begeerte tot voortplanting, vgl. De Geboorte van Horus, blz. 490, noot 6079. De monotheïsten pogen zich aan deze conclusie te onttrekken. De Rabbijnen menen, dat God de slechte drift schiep: Talm. Babl., Qidd., 30b; ibid., Bāb. Bātr., 16a; Midr. Ps., XXXII 4; doch dat het hem berouwde dit te hebben gedaan: Talm. Jer., Ta'an., p. 66c, 69-75; Talm. Babl., Sukk., 52b; Midr. Genes. Rabb., XXVII 4; Midr. Tanhūm., Nōah, 4 (Buber).

³²¹⁷ De Geboorte van Horus, blz. 239, noot 2365, blz. 410, noot 4521.

³²¹⁸ Genes., III 1-24. Geslachtelijk verkeer: Phil. Jud., De Opif. Mund., 156, 161.

³²¹⁹ De Geboorte van Horus, blz. 381-385, §84.

³²²⁰ Ibid., blz. 218, noot 1936.

³²²¹ Ibid., blz. 384, noot 3965.

³²²² Ibid., blz. 383, noot 3939, blz. 384, noot 3968.

³²²³ Ibid., blz. 382, noot 3920-3925, blz. 385, noot 3982-3991.

³²²⁴ Ibid., blz. 361, noot 3575-3576, blz. 492, noot 6120-6124. De in Eudox., fr. 299 (Lasserre; ibid., blz. 159, cit. 673) vermelde god, wiens beide benen aaneengegroeid zijn, is bekend uit Dodenb., LXXI 10 (Naville): *I nff m rd. wj. fj. lmf i. i. f.* „O gij, wiens benen gekluisterd zijn, die in zijn ure is”. Over de invloed der vrouw op de man het volgende: — 1° De nieren des mensen zijn gelegen onder het hart, aan weerszijden in de buikholte. Van de inwendige organen zijn slechts zij dubbel: Aristot., De Part. Anim., 669b; Phil. Jud., De Opif. Mund., 118; Idem, Leg. Alleg., I 12; Mišn., Tām., IV 3; Midr. Tads., 6. — 2° Hart en nieren vormen de driehoek, die symbool is der natuur: De Geboorte van Horus, blz. 213, noot 1807. Het hart vormt als eenheid daarvan de essentie, ibid., blz. 30, noot 187, blz. 215, noot 1831-1832, en bevat het goddelijke Woord: ibid., blz. 67, noot 502, blz. 296, noot 3307-3315. De nieren vormen als tweedheid de materie: ibid., blz. 282, noot 3006. Het hart is daarom mannelijk, de nieren zijn vrouwelijk orgaan: ibid., blz. 281, noot 2992, blz. 282, noot 3000. Het hart bestaat uit droog en hard, de nieren bestaan uit vochtig en slap vlees: Galen., De Temper., II 3; vgl. De Geboorte van Horus, blz. 152-157, §43, blz. 455, noot 5343. Het hart is

en daarmee onreinheid en zonde belichaamt, hangt niet aan de takken van de boom, maar ligt aan diens voet ³²²⁵.

Het brandoffer van de Naziraeër besloot het Nazireaat ten overstaan van hemzelf ³²²⁶. Besloot het zondoffer het verleden, het brandoffer opende de toekomst. De Naziraeër riep door middel van dit laatste de goddelijke genade in voor de dagen, waarin hij tot de profane staat zou zijn teruggekeerd. Het brandoffer bestond uit een eenjarig lam ³²²⁷ en ging begeleid van een spijs- en een drankoffer ³²²⁸. De rouwmoedige stemming, waarin het zondoffer was opgedragen, sloeg boven het brandoffer, in afwachting van het dankoffer, in vreugde om.

Het dankoffer, dat hierop volgde, was weder op het verleden gericht, het besloot het Nazireaat ten overstaan der menselijke maatschappij ³²²⁹. Het bestond uit een ram ³²³⁰, met spijs- ³²³¹ en drankoffer en daarenboven een korf met ongezuurde, met olie bestreken ³²³²

warm, *ibid.*, blz. 156, noot 1420; de nieren zijn koud, Hippocrat., *De Muscul.*, 9, maar door een verwarmende vetlaag omgeven: Aristot., *De Part. Anim.*, 672a. — 3° Het hart bevat de gedachten en de driften: De Geboorte van Horus, blz. 295, noot 3269, blz. 244, noot 2428. Zo ook doen dat de nieren, de gedachten: Jerem., XII 2; Talm. Babil., *Rōš haš-Šān.*, 26a, en de driften: Ps., LXXIII 21; Spreuk., XXIII 16; Job, XIX 27; Theodoret. Cyr., *Comment. in Ps.*, VII 11. Hart en nieren vormen tezamen een eenheid. Bij de mummificatie werden beide in de lichaamsholte gelaten, de overige inwendige organen daaruit verwijderd: Diod. Sic., *Bibl. Hist.*, I 91, 5; vgl. Oudh. Med., deel XLIX, Leiden, 1968, blz. 55, noot 97. God beproeft beide, hart en nieren: Jerem., XI 20, XVII 10, XX 12; Ps., VII 10, XXVI 2; Openb., II 23. Het hart beslist, de nieren geven het hart raad: Test. XII Patriarch., VIII 2, 8; Talm. Babil., *Berāk.*, 61a; *ibid.*, *Šabb.*, 33b; *ibid.*, *Hull.*, 11a; Mass. *Āb. de Rabb. Nāt.*, XXXI 3; Midr. Genes. Rabb., LXI 1; Midr. Levit. Rabb., IV 4; Midr. Numer. Rabb., XVIII 11; Midr. Predik. Rabb., VII 19, 1; *Ötīj. de Rabb. 'Aqīb.*, 2 (p. III 42, Jellinek); Theodoret. Cyr., *Comment. in Ps.*, VII 11. Zij doen dat des daags, maar ook des nachts, Ps., XVI 7; dus zo, als de vrouw het de man doet, en zo, als de materie de essentie beïnvloedt, zie noot 2767. — 4° De rechternier ligt hoger dan de linker: Aristot., *Hist. Anim.*, 496b-497a; Idem, *de Part. Anim.*, 671b; Galen. *De Anat. Admin.*, VI 13; Idem, *De Us. Part.*, V 5, 6, XIV, 7; Idem, *De Ren. Affect.*, I. Zij is warmer, daar van minder vet omgeven: Aristot., *Hist. Anim.*, 497a, 520a; Idem, *De Part. Anim.*, 672a, Zij is tevens droger: Idem, *Hist. Anim.*, 497a; Idem, *De Part. Anim.*, 672a. Zij is sterker, Aristot., *De Part. Anim.*, 671b, en bewegelijker: Idem, *De Part. Anim.*, 671b, 672a. De reden van dit alles is metafysisch, de voorrang der rechterzijde boven de linkerzijde: Predik., X 2; Aristot., *De Part. Anim.*, 671b, 672a. In deze zelfde hoedanigheden heeft de man voorrang boven de vrouw: De Geboorte van Horus, blz. 31-35, § 10, blz. 152-157, § 43, blz. 160, noot 1472-1475, blz. 487, noot 5954-5974. De rechternier is aan de man, de linkernier is aan de vrouw verwant. — 5° De tweeheid der nieren beantwoordt aan de tweeheid der driften. De goede drift is in de rechternier, de slechte drift is in de linkernier gelegen: Talm. Babil., *Berāk.*, 61a. Deze opvatting van de functie der nieren verklaart haar opname onder de bezielde, op het altaar te verbranden offerdelen, zie noot 959.

³²²⁵ Zie hieronder, blz. 74, noot 341, met pl. Ib.

³²²⁶ Zie noot 3171, 3229.

³²²⁷ Numer., VI 14, 16; Phil. Jud., *De Spec. Legib.*, I 251-253; Mišn., *Nāz.*, IV 4, 6, VI 7, 8, 10, VIII 1; Midr. Sifr., in Numer., 33; Midr. Numer. Rabb., X 18. Zie noot 3269.

³²²⁸ Numer., VI 15; Midr. Sifr., in Numer., 34; Midr. Numer. Rabb., X 19.

³²²⁹ Zie noot 1416-1420, 3171, 3226, 3281.

³²³⁰ Numer., VI 14, 17; Phil. Jud., *De Spec. Legib.*, I 251-253; Mišn., *Nāz.*, IV 4, 6, VI 7, 8, 9, 10; Midr. Sifr., in Numer., 33; Midr. Numer. Rabb., X 18, 20. Het rund, symbool van ascese, zie noot 384-388, en van priesterschap, zie noot 1280. De ram, symbool van vruchtbaarheid, zie Oudh. Med., deel LII, Leiden, 1971, blz. 36, noot 9 (Voeg toe: Procl., *Comment. in Platon. Tim.*, p. I 96, (Diehl). De zon, zaadkorrel, als ram: M.-L. Ryhiner, *Revue d'Égyptologie*, deel XXIX, Parijs, 1977, blz. 136, noot 70; De Geboorte van Horus, blz. 471, noot 5628. Van het rund werd de kop apart geofferd: Mišn., *Jōm.*, II 7; zie noot 2769. Van de ram werd de kop niet apart geofferd: Mišn., *Jōm.*, II 6. In geval van publiekelijk voorgeschreven onthouding van geslachtelijk verkeer was het verboden de tempel te betreden, gehuld in een ramsvel: Sauneron, *Le Temple d'Esna*, no. 197, 17.

³²³¹ Zie noot 3251.

³²³² Mišn., *Menāḥ.*, X (IX) 3. Prototype van de met boter besmeerde snede brood, de hedendaagse boterham.

koeken en vladen ³²³³; van iedere soort tien stuks ³²³⁴. Zij alle werden op de dag zelf van het offer geconsumeerd ³²³⁵. De Naziraeër schoor na de slachting zijn haar af en trad daarmee uit zijn gewijde staat ³²³⁶. Hij wierp het haar in het vuur onder de ketel, waarin het offer gezoden werd ³²³⁷. De geste had dubbele betekenis. Zij stelde enerzijds de hemelvaart van de ziel voor, nadat deze haar strijd zegevierend ten einde had gevoerd ³²³⁸. Zij stelde anderzijds de identiteit voor van de gesubstitueerde met zijn substituit; in het dankoffer schonk de gastheer zijn leven, zijn lichaam, aan zijn gasten ³²³⁹. Daar het onmogelijk was het haar in de ketel te werpen en de inhoud daarvan aan de gasten voor te zetten, vergenoegde hij zich ermede een weinig van het vleesnat van het offer over de haren uit te gieten alvorens deze aan het vuur prijs te geven ³²⁴⁰. De dienstdoende priester had recht op het borststuk en de rechterschenkel ³²⁴¹, het eerste als beweegoffer, het tweede als hefoffer door de Naziraeër voor hem aan het altaar onttrokken ³²⁴². Hij ontving tevens de rechterschouder, een koek en een vlade bij wijze van geschenk ³²⁴³; de rechterschouder gezoden en dus als gast van de Naziraeër door hem genuttigd. Na de onttrekking van beweeg- en hefoffer dronk deze laatste, ten bewijze van zijn uittrede uit het Nazireaat, een beker wijn ³²⁴⁴. De maaltijd had in den beginne voor de deur van de tent der samenkomst plaats ³²⁴⁵. Later, in het geheel van steen opgetrokken heiligdom te Jeruzalem, in de voor het tempelgebouw aangelegde buitenhof, waarin een apart vertrek voor deze plechtigheid was ingericht ³²⁴⁶.

Wie het Nazireaat op zich nam, moest op het ogenblik, waarop hij de gelofte aflegde, beschikken over het daartoe benodigde offermateriaal. Deed hij het niet, zijn gelofte was

³²³³ Numer., VI 15, 17; Midr. Sifr., in Numer., 34; Midr. Numer. Rabb., X 19, 20.

³²³⁴ Mišn., Menāḥ., VII (VI) 5.

³²³⁵ Mišn., Nāz., IV 4. Zie noot 1462.

³²³⁶ Zie noot 3146, 3147. Eventueel reeds na het zondoffer: Mišn., Nāz., VI 7. Fouten in de procedure: Mišn., Nāz., VI 10.

³²³⁷ Numer., VI 18; Phil. Jud., De Spec. Legib., I 254; Mišn., Nāz., VI 8; Midr. Sifr., in Numer., 35; Midr. Numer. Rabb., X 21. Het haar, geheiligd door het vergoten bloed: Tōs., Nezīr., IV 9, 10. Het haar, aan de priesters geschenken: Flav. Jos., Antiq., IV 72, waartoe: De Geboorte van Horus, blz. 479, noot 5848. Voor de ketel, vgl. Mišn., Kēl., VI 2.

³²³⁸ Zie noot 3143.

³²³⁹ Phil. Jud., de Spec. Legib., I 254: ἵνα θυσίας εἶδει συνανακραθῇ. Vgl. Oudh. Med., deel LV, Leiden, 1974, blz. 132.

³²⁴⁰ Tōs., Nezīr., IV 6.

³²⁴¹ Numer., VI 20; Midr. Sifr., in Numer., 37; Midr. Numer. Rabb., X 23. Zie noot 1424.

³²⁴² Zie noot 1448-1453. De priester legde daarbij de hand onder die van de Naziraeër, noot 1454; hetgeen hij om reden van welvoegelijkheid naliet, wanneer deze vrouw was: Mišn., Qidd., I 8.

³²⁴³ Numer., VI 19; Mišn., Nāz., VI 9; ibid., Hull., X 4; Talm. Babl., Hull., 134b; Midr. Sifr., in Numer., 36; Midr. Numer. Rabb., X 22.

³²⁴⁴ Numer., VI 20; Mišn., Nāz., VI 9; Midr. Sifr., in Numer., 24, 37; Midr. Numer. Rabb., X 23. Zie noot 10, hierboven.

³²⁴⁵ Zie noot 3237.

³²⁴⁶ Mišn., Midd., II 5. Centralizatie van de cultus, zie Oudh. Med., N.R., deel XXXI, Leiden, 1950, blz. 111-113, waarbij de plaats voor de deur, van Num., VI 18, in het heiligheidsgebied werd geïncorporeerd. Toegestaan werd echter op de oude voet voort te gaan en de plechtigheid „in de stad”, d.w.z. voor de deur van de nieuwbouw te vieren, Mišn., Nāz., VI 8. Daar buiten de tempel niet geofferd mocht worden, werden de haren dan niet onder de ketel geworpen.

nietig³²⁴⁷, daar bedriegelijk. Deed hij het wel, zijn gelofte was van kracht, ook al ging dit materiaal door nadien optredende onvoorziene omstandigheden verloren³²⁴⁸. Hij had de keuze tussen twee handelwijzen: hij kon de dieren zelf reserveren, of een bedrag terzijde leggen, waarvoor hij hen op de vervaldatum kopen kon. De dieren, eenmaal gekozen, werden voor de drie offers individueel bestemd³²⁴⁹. Bij voortijdige en noodgedwongen beëindiging van het Nazireaat werden het lam en de ram alsnog als brand- en als dankoffer geofferd³²⁵⁰, het laatste in dit geval zonder brood³²⁵¹. Het zondoffer kwam echter te vervallen, daar het geëist offer was en niet vrijwillig kon worden aangeboden³²⁵². De ongemotiveerd aanvaarde dood is zelfmoord; zich het recht daartoe aan te matigen schending van de majesteit Gods. Men doodde het ooïlam, dat niet op het altaar gebracht mocht worden en er krachtens de wil van de gesubstitueerde evenmin aan kon worden onttrokken³²⁵³, dan niet. Het werd in een afgesloten ruimte achtergelaten, waarin het door uithongering overleed³²⁵⁴. Onbestemd gelaten dieren werden over de offers verdeeld naar gelang hunner geschiktheid³²⁵⁵. Bij reservering van een geldelijk bedrag bestemde men de delen daarvan eveneens voor de drie offers afzonderlijk. Bij voortijdig afbreken van het Nazireaat werden met de daartoe bestemde delen het brandoffer en het dankoffer bekostigd en werd het voor het zondoffer bestemde deel in de Dode Zee geworpen³²⁵⁶. Het onbestemd gelaten bedrag verviel als vrijwillige offergave in zijn geheel aan de tempel³²⁵⁷; van individuele substitutie was dan geen sprake meer. De aankoop van drie dieren, een ram en twee lammeren, lag niet in het bereik van ieders beurs. Het gold als vroom werk het Nazireaat ook voor de arme aanneembaar te maken door hem de voor de slachtoffers benodigde som ter beschikking te stellen³²⁵⁸. De bewindsliden dongen door alzo te handelen naar de gunst des volks³²⁵⁹.

De Nazireaatsgelofte kon ter beoordeling worden voorgelegd aan vertrouwensmannen³²⁶⁰. Dezen beslisten over haar geldigheid. Al naar gelang zij de gelofte geldig of, op grond van wilsgebrek³²⁶¹, ongeldig verklaarden, werd het Nazireaat als bestaand vanaf het ogenblik harer aflegging³²⁶² of als in het geheel niet bestaand³²⁶³ geacht.

³²⁴⁷ Mišn., Nāz., V 4. Zie noot 3079.

³²⁴⁸ Mišn., Nāz., V 4. Zie noot 2337, 2338.

³²⁴⁹ Zie noot 3255.

³²⁵⁰ Mišn., Nāz., IV 4, 6.

³²⁵¹ Mišn., Nāz., IV 4, 6; *ibid.*, Me'īl., III 2. D.w.z. zonder de feestelijke maaltijd. Het dierlijke substitueert symboliseerde de ziel, het toegevoegde spijsoffer het lichaam van de gesubstitueerde. Zie noot 3239, 3276.

³²⁵² Zie noot 1296, 3273. Zo Cicero, *De Legib.*, II 22: *Impius ne audeto placare donis iram deorum*, „De goddeloze wage het niet de goden in hun toorn te verzoenen met gaven”.

³²⁵³ Zie noot 1142, 2691, 2696.

³²⁵⁴ Mišn., Nāz., IV 4, 6; zie noot 1298. Waartoe: Sophocl., *Antig.*, 776, 889.

³²⁵⁵ Mišn., Nāz., VI 8.

³²⁵⁶ Mišn., Nāz., IV 4, 6; *ibid.*, Me'īl., III 2.

³²⁵⁷ Mišn., Nāz., IV 4, 6, 7; *ibid.*, Me'īl., III 2. Vgl. *ibid.*, Šeqāl., II 5.

³²⁵⁸ Mišn., Nāz., II 5, 6.

³²⁵⁹ Flav. Jos., *Antiq.*, XIX 294; *Handel.*, XXI 24; Talm. Jer., Berāk., p. 11b, 42-47; *ibid.*, Nāz., p. 54b, 2-7; Midr. Genes. Rabb., XCI 3; Midr. Predik. Rabb., VII 12, 1.

³²⁶⁰ Zie noot 2344, 2345.

³²⁶¹ Zie noot 2302-2311.

³²⁶² Mišn., Nāz., V 3. Sjammaaj, vanaf het consult: Talm. Jer., Nāz., p. 54, 31-33; vgl. Tōs., Nezīr., III 19.

³²⁶³ Mišn., Nāz., V 3.

Twee gevallen uit de casuïstiek worden nader toegelicht. Het eerste betreft verontreiniging, geconstateerd bij een van twee Naziraeërs, zonder dat het duidelijk was bij welke. De positie dezer was, afgezien van de strijd, die der partijen in het gerechtelijke proces: de een rein, resp. rechtmatig, de ander onrein, resp. onrechtmatig. Daar slechts een hunner onrein was, kon het offer der onreinheid door hen niet afzonderlijk worden gebracht ³²⁶⁴. Beiden behielpen zich door aan het einde hunner Nazireaatperiode gezamenlijk zowel het offer der onreinheid, zijnde het vogeloffer ³²⁶⁵, als het offer der reinheid, zijnde het offer der drie dieren ³²⁶⁶, te brengen. Ieder van beiden sprak daarbij: „Indien ik de onreine ben, is het offer der onreinheid van mij en het offer der reinheid van U. Doch indien ik de reine ben, is het offer der reinheid van mij en het offer der onreinheid van U”. Dertig dagen later brachten zij gezamenlijk het offer der reinheid, en nu zei een ieder: „Indien ik de onreine was, was het offer der onreinheid van mij en het (eerstgebrachte) offer der reinheid van U, en is dit mijn offer der reinheid. Doch indien ik de reine was, was het (eerstgebrachte) offer der reinheid van mij en het offer der onreinheid van U, en is dit Uw offer der reinheid” ³²⁶⁷. Stierf een beider Naziraeërs, men kon een persoon, die zich hiertoe bereid verklaarde ³²⁶⁸, het Nazireaat laten aannemen als substituut van de overledene, erop vertrouwend, dat hij de regels daarvan in acht zou nemen. Waarna men dezelfde procedure volgde.

Meer in overeenstemming met de heiligheid van het Nazireaat en minder bezwaarlijk was echter, dat de overlevende, gebruik makend van het in het vogeloffer aanwezige dualisme, de vogel ten zondoffer en een lam ten brandoffer bracht, en sprak: „Indien ik onrein was, is het zondoffer mijn verplicht offer (der onreinheid) en het brandoffer vrijwillige gave. Doch indien ik rein was, is het brandoffer mijn verplicht (slotoffer) ³²⁶⁹ en is het zondoffer offer des twijfels”. Na dertig dagen bracht hij het offer der reinheid en zeide: „Indien ik onrein was, was het eerstgebrachte brandoffer vrijwillige gave en is dit hier mijn verplicht (offer der reinheid). Doch indien ik rein was, was het eerstgebrachte brandoffer verplicht (offer der reinheid), is dit (brandoffer) hier vrijwillige gave en is dit ³²⁷⁰ het resterende (gedeelte) van mijn offer” ³²⁷¹. De eenheid der slotplechtigheid was op deze wijze doorbroken, daar het verplichte brandoffer reeds voordien opgedragen was ³²⁷². Men nam dit voor lief. Over de afzonderlijke offers nog het volgende: Het zondoffer kon als geëist offer niet vrijwillig worden aangeboden ³²⁷³. Het was echter geëist uit hoofde van zowel de Nazireaatsgelofte, welke verbintelijkheid over de dood heen reikte ³²⁷⁴, als uit hoofde der beleving ³²⁷⁵. Daar de overledene niet langer bestond, bracht men voor hem het zondoffer als „offer des twijfels”, zonder het bijgaande spijsoffer ³²⁷⁶.

³²⁶⁴ Zie noot 3252.

³²⁶⁵ Zie noot 3160.

³²⁶⁶ Zie noot 3166.

³²⁶⁷ Mišn., Nāz., VIII 1. Ten tweeden male drie dieren.

³²⁶⁸ Op de markt: dus tegen remuneratie.

³²⁶⁹ Zie noot 3227.

³²⁷⁰ Bedoeld: het zondoffer en het dankoffer.

³²⁷¹ Mišn., Nāz., VIII 1. Ietwat anders: Tōs., Neẓīr., VI 1.

³²⁷² Zo Rabbi Jozua: Mišn., Nāz., VIII 1, ad finem. Doorbreking van de regel van noot 1273, vgl. noot 3167.

³²⁷³ Zie noot 3252.

³²⁷⁴ Zie noot 2312, 2331.

³²⁷⁵ Zie noot 3160.

³²⁷⁶ Mišn., Temūr., VII 6. Zie noot 3251.

Het schuldoffer, een lam als offer der voorlopige verzoening³²⁷⁷, was slechts de levende, niet de door zijn dood definitief verzoende³²⁷⁸ overledene tot verplichting. Het kon in beider naam niet worden opgedragen. De levende offerde inderdaad een lam, maar als vrijwillig brandoffer. Dit eerstgeofferde lam verdrong het vogelbrandoffer, daar men zich in eenzelfde offer, ditmaal het brandoffer, niet op tweeërlei wijze kon doen substitueren³²⁷⁹. Het brandoffer was aangeboden offer en kon naar believen worden herhaald³²⁸⁰. Het dankoffer had vooral sociale functie³²⁸¹. Het beduidde het einde der handelingen en kon van de laatste plaats niet naar voren worden geschoven.

Het tweede geval betreft verontreiniging van de Naziraeër door melaatsheid. Wie vreesde door deze ziekte getroffen te zijn, deed zich onderzoeken door de priester, die hem daartoe enige tijd bij zich opsloot. Verklaarde hij hem vervolgens melaats, de melaatse verloor het recht van toegang tot de tempel³²⁸². Hij moest als onreine de stad verlaten en zich in de vrije natuur terugtrekken³²⁸³. Verklaarde de priester hem genezen, hij bracht voor de genezene een reinigingsoffer bestaande uit twee vogels³²⁸⁴, eveneens in de vrije natuur. Deze laatste schoor zich daarop, meed zijn huis en schoor zich na een week ten tweeden male³²⁸⁵, om op de volgende dag zijn genezing met een slotoffer in de tempel te bekrachtigen³²⁸⁶. Indien de Naziraeër in deze situatie verkeerde, maakte het scheren zijn Nazireaatperiode ongeldig³²⁸⁷, zodat hij opnieuw daarmee moest aanvangen. Maar de priester was niet steeds in staat een verklaring van reinheid of onreinheid af te geven. De Naziraeër volgde dan een voorlopige procedure³²⁸⁸. Hij liet zijn Nazireaat doorlopen. Op de dertigste dag bracht hij in de vrije natuur het vogeloffer des melaatsen, schoor zich en bracht in de tempel het vogelzondoffer en het lam ten brandoffer, ter verzoening en beëindiging van zijn eerste Nazireaatperiode. Dertig dagen later schoor hij zich ten tweeden male en bracht nogmaals het vogelzondoffer en het lam ten brandoffer. Hij bekrachtigde zijn genezing de dag daarop echter niet met een slotoffer; zijn herwonnen reinheid bleef empirisch. Ook in deze procedure had de reinheid Gods voorrang boven de heiligheid des mensen³²⁸⁹. Eerst na het tweede scheren mocht de Naziraeër, van melaatsheid voorlopig als vrij beschouwd, de termijn tot beëindiging van zijn Nazireaat aanvangen.

Na de verwoesting van de tempel in het jaar 70 A.D. bestond de offercultus niet langer en moest het Nazireaat gereorganiseerd worden. Dat geschiedde niet. De afkeer der Joden van de

³²⁷⁷ Zie noot 3172-3173.

³²⁷⁸ Zie noot 649, 1739, 3252.

³²⁷⁹ Eenheid van substituit en gesubstitueerde. Vgl. *Legis Actio Sacramento*, blz. 43, noot 364, 365. Eenheid van wil: *Talm. Jer.*, Ta'an., p. 68b, 20-25.

³²⁸⁰ *Levit.*, I 3.

³²⁸¹ Zie noot 3229.

³²⁸² *II Chron.*, XXVI 20-21.

³²⁸³ *Levit.*, XIII 45-46; *Numer.*, V 2; *II Kon.*, VII 3; *II Chron.*, XXVI 21.

³²⁸⁴ *Levit.*, XIV 4-7; zie noot 1903-1908. Niet te verwarren met het stijgende en dalende vogeloffer. De melaatse is zondig: *Legis Actio Sacramento*, blz. 64, noot 503 (voeg toe: *Pap. Dodgson*, verso, 10-11, Griffith).

³²⁸⁵ *Levit.*, XIV 8-9.

³²⁸⁶ *Levit.*, XIV 10-32.

³²⁸⁷ Zie noot 3136.

³²⁸⁸ *Mišn.*, Nāz., VIII 2, met Gemara.

³²⁸⁹ Zie noot 3066. De Zonnegod, vertoond over de aanwezigheid der melaatsen in Egypte: *Lysim.*, fr. 1 (Jacoby; ad 306); zie noot 3284.

ascese trof ook het Nazireaat, hoewel dit met haar slechts in het verbod van wijngenot parallel ging. In de tweede eeuw A.D. spreekt een der Rabbijnen als zijn mening uit, dat de Naziraeër zondaar is, daar hij zich het wijngenot ontzegt³²⁹⁰. In het Targoem op Amos, II 11: „Ik heb (sommigen) uit Uw zonen tot profeten verwekt, en uit Uw jongelingen tot Naziraeën”, is de term „Naziraeën” in vertaling wedergegeven als „leeraren”, waarmede een zekere afstand van het Nazireaat schijnt te zijn genomen. Het Targoem dateert uit de derde tot de vijfde eeuw onzer jaartelling.

³²⁹⁰ Eleazar haq-Qappār: Talm. Babl., Ta'an., 11a; ibid., Nedār., 10a; ibid., Nāz., 19a, 22a; ibid., Sōt., 15a; ibid., Bāb. Qamm., 91b; ibid., Šebū', 8a; ibid., Kerēt., 26a; Midr. Sifr., in Numer., 30; Midr. Numer. Rabb., X 7, 15. Schriftbewijs: Numer., VI 11. Zo ook: Tōs., Nedār., I 1.